

**ВИХІД
ДУМА ПРО ГОЛОД**

**ГАЇВКА-ЛОЗУВАТКА
2003**

— 3 —

ДОЦЕНКО В.О.

Вихід. Дума про голод. – Лозуватка: Vlesoslav, 2003, –102 стор.

Пропонована книга є спробою осмислити трагічні події української історії 20 століття на прикладах сіл Гаївської сільської ради Кіровоградського району. Найретельніше розглядається штучний голод 1932-1933 років, що став найбільшим виявом геноциду українців за часів російсько-комуністичної окупації України. Уперше укладено мартиролог жертв голодомору 1932-1933 років, укладено списки репресованих комунвладою у 1923-1937 роках у Гаївській сільській раді.

Дума “Вихід” написана у 1999-2003 роках і є результатом досліджень голодомору в архівах та результатом опитування свідків описаних подій.

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться історією Кіровоградського району (зокрема, історією сіл Гаївської та сусідніх сільських рад). Для зручності читача тут вміщено покажчик власних імен.

Доценко Василь Олександрович

ВИХІД

(ДУМА ПРО ГОЛОД)

Рецензенти: Куценко Л.В., Ковальчук Г.І.

Здано на виробництво . Підписано до друку . Тираж 300 прим.

ISBN

© Доценко Василь Олександрович, Лозуватка-Гаївка

— 4 —

ВИХІД

Зміст

Передмова (5)

Дума про голод (7)

1) Назвемо речі своїми іменами (7)

2) В обороні України (9)

3) Колективізація (12)

4) Голодомор 1932-1933 років (16)

5) Від 1933-го до... (19)

6) Вижили – треба діяти (21)

Свідки про голод 1932-1933 років (23)

- Луденко А.С. – 23
- Двірній В.Я. – 24
- Чорнобривець С.Г. – 25
- Гетьман М.А. – 26
- Цуркан В.Ф. – 27

- Чикмарева О.В. – 48
- Маскина Л.Т. – 49
- Чабаник П.М. – 50
- Семенова О.М. – 51
- Клименко Г.І. – 51

- Козодій Г.І. – 29
- Ускова Л.І. – 30
- Якимаха Л.Г. – 31
- Катеринич А.П. – 31
- Биндиченко П.Т. – 32
- Крючкова О.М. – 35
- Корольова Т.В. – 36
- Ігнатенки Ф.П., Г.Р. – 37
- Олешко М.П. – 37
- Бородай Н.С. – 38
- Юрченко М.С. – 38
- Прочак К.С. – 38
- Тарапака Л.І. – 39
- Долинки О.Д., М.Д. – 40
- Сухоребра М.В. – 41
- Волчкова Г.І. – 42
- Чабаник М.І. – 43
- Шелест О.Є. – 44
- Галайко Л.І. – 45
- Максимова Я.Р. – 46
- Гунько В.Г. – 47
- Чабаник А.І. – 47

- Лепшеєв Л.І. – 52
- Галайко Г.М. – 53
- Пилипенко М.М. – 56
- Солонченко А.О. – 57
- Бондаренко М.А. – 59
- Полякова О.П. – 60
- Чабаник І.П. – 60
- Бондар М.В. – 61
- Зубенко Г.І. – 62
- Дмитренко К.І. – 62
- Дибенко П.І. – 63
- Чича Т.К. – 64
- Катеринич А.А. – 65
- Фомиченко Л.К. – 67
- Довгенко Р.М. – 68
- Колесник О.П. – 69
- Бондаренко Р.С. – 69
- Кушнірова Г.Г.-Є – 70
- Пономаренко О.М. – 70
- Доценко О.В. – 71
- Суржик В.Ф. – 72

Списки репресованих (73)

- 7) Список репресованих під час колективізації у Гаївській сільській раді (73)
- 8) Список арештованих у 1937 році у Гаївській сільській раді (76)
- 9) Загинули з голоду 1932-1933 років (зі слів очевидців) (77)
- 10) Підрахунки кількості загиблих у голод 1932-1933 років у селах Гаївської сільської ради (83)
- Показчик власних імен з 5 по 83 сторінку (84).
- Список використаних джерел (101).

ПРИСВЯЧУЮ БОРЦЯМ ЗА УКРАЇНСЬКУ МРІЮ

ПЕРЕДМОВА

Автор про себе

Автор, Доценко Василь Олександрович, народився 1 квітня 1977 року в Гаївці (у кутку Лозуватці) Кіровоградськ. району та області. Мати – агроном, батько – архітектор. Рід матері (Бондарі-Мироненки) походить з Козирівки з-над Інгулу; рід батька (Комнатні-Дацьки) – із сіл Чорного Лісу. Своє дитинство я провів у Гаївці – “неперспективному”, не раз об’єднаному-укрупненому-переукрупненому селі, у селі без зручностей цивілізації (хоча електрострум був), у селі, з якого масово тікали в місто. Але дитина не помічає великої політики, тому моє дитинство наповнене сонячними днями, шпоришевими килимами біля хати, мандрами по кручах, порослих дерезою, теплою ставковою водою, запахом бережного сіна, гарячою дорожною пилюкою, диханням зоряних ночей. Якось, мені саме одинадцятий минуло, вийшов я на свій город, подивився на степ золото-полівий, на небо глибоке-глибоке; і мене вперше гостро пронизало усвідомлення: “Я – українець”. З того часу, крім природи, пильніше зауважую людей. Тоді почав розуміти, що місцевий вислів “захотів/ла, як Палазя вертути в голодовку” розповідає не про примхливості Палажки під час посту, а про марення жінки про їжу під час

голодомору 1932-1933 років. Виявилося, що Палазя не є казковим персонажем, а що вона – Чабаник Пелагія Гаврилівна. З'являлося багато питань, на які у школі відповіді не давали. Боялися. “Чому кажуть, що в СРСР всі народи рівноправні, а Карелія є лише автономією, в той час, як Естонія – республіка?”, “Чому в Україні вивчають російську мову, а в Росії українську – ні?”, “Чому на підручнику російської літератури для нашої школи написана неправда – Родная литература?”. Певний час історію в Гаївській школі викладав єврей з Міста, Лівшиць Кім Олександрович. Він не таїв, що у юні роки комуністичного режиму був чекістом і власноруч погубив не одну душу: “З дітьми тут відпрацьовую гріхи молодості”. З його історії випливало, що українці ніколи не мали відваги; вся “лихая удаль” виходила не інакше, як з Москви, або з найближчого обкому компартії. Я зрозумів: учитель бреше. І вивчав історію самостійно. Соціальна кар'єра: у 1991 році закінчив з відзнакою 9 класів Гаївської неповної середньої школи; у 1993 році закінчив із золотою медаллю 11-й клас Бережинської ЗОШ; 1993-1997 роки – навчання на факультеті іноземних мов Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки; у 1999 році закінчив з відзнакою платне денне відділення філологічного факультету (спеціальність “англійська та німецька мови”) КДПУ імені Володимира Винниченка. З 1999 року – вчитель англійської мови у Гаївській ЗОШ. У 2001-2002 навчальному році виконував обов'язки директора Гаївської ЗОШ. Обраний депутатом до Кіровоградської районної ради від Гаївки.

З 2000 року видрукувано кілька моїх статей у “Народному Слові”, “Вечірній Газеті” та “Зорі”. Тематика статей: топоніми Гаївської сільської ради, проблема перейменування Кіровограда, проблема збереження курганів-могил ямної, скіфської та інших культур на території Кіровоградського району, дослідження голодомору 1932-1933 років у Гаївській сільській раді (“НС”: 10.04.2003 ст.3; “ВГ”: 07.04.2000 ст.3, 24.11.2000 ст.5, 18.05.2001 ст.14; “Зоря”: 15.09.2000 ст.3, 22.09.2000 ст.3).

Навіщо нам “Вихід”?

Сучасні потуги України з відзначення 70-их роковин голодомору 1932-1933 років не матимуть наслідків, коли не донести до конкретної людини образи, які покажуть страждання саме її родичів, образи, які ствердять, що горе України – це її особисте горе. Але мало показати жахи голодомору, треба вказати на причини, організаторів та виконавців штучного

— 6 —

голоду. Треба відповісти на питання, а що зараз робиться для того, щоб українці жили заможнo, щоб і натяку не залишилося на повторення лихої історії. Треба сказати про силу, незборимість українства. Я не писав історію заради історії, я писав “Вихід” для того, щоб повернути своїм землякам усвідомлення того, що в нас була і є гідність. Вихід є. У Гаївці... Пам'ятаймо, що Гаївка – не лише село, а й пісня Весни.

Джерела думи про голод “Вихід”

Основним джерелом думи “Вихід” є оповіді свідків подій 1917-1991 років. Автор ув'язав загальноукраїнські події з подіями у селах Гаївської сільської ради. Переважно з книги Романа Ковалю “Повернення отаманів гайдамацького краю” підібрано факти до розділів “Назвемо речі своїми іменами” та “В обороні України”. Розділи “Колективізація”, “Голодомор 1932-1933 років”, “Від 1933-го до...” написані переважно за свідченнями очевидців подій та за архівними даними ДАКО. Список репресованих під час колективізації складений за свідченнями очевидців (частково підтверджений архівними джерелами). Списки репресованих у 1937 році та загиблих з голоду 1932-1933 років укладені виключно за свідченнями очевидців. Одночасно з дослідженням голодомору вивчалися топоніми Гаївської сільської ради.

Висловлюю подяку всім, хто причетний до створення думи про голодомор “Вихід”. Особлива подяка землякам – свідкам подій ХХ століття, що згодилися розповісти про те, що пережили. Розповіді очевидців упорядковані в часовій послідовності та подані від першої особи. Позиції автора думи “Вихід” та свідків описаних подій можуть не співпадати. Більше того, свідчення можуть подавати протилежні погляди на ті самі події, що надає праці об'єктивності.

Про Гаївку

Гаївка розкинулася вздовж обох берегів річки Лозуватки; центр сільської ради Кіровоградського району. Село розташоване за 10 кілометрів на схід від Кіровограда. Гаївській сільській раді підпорядковане село Новогригорівка. Населення сільської ради – 466 осіб (2001 рік). Площа гаївських земель – більше 3000 гектар.

Здавна гаївський степ заселяли люди. До сих пір довкола Гаївки збереглися десятки могил, вік яких

вимірюється тисячами років. У 16-18 століттях землі, що зветься нині гаївськими, входили до самобутнього українського державного утворення – Запорізька Січ. З 18 століття царська Росія окупує Запоріжжя: більшість сучасних земель Гаївської сільської ради передаються російським поміщикам Бутовичам-Різановим. Землі Бутовича були розміщені у Козацькій, Сухій та Лозуватій балках. З 18 століття згадуються села Лозуватка (Лозувата Балка) та Буланівка біля річки Лозуватки – найдавніші відомі поселення на території Гаївки. Лозуватка у 19 столітті була центром Лозуватської волості. На 1886 рік найбільші села волості були Козирівка (663 мешканців), Лозуватка (407 мешканців), Бережинка (388 мешканців)¹.

З 18-го століття площа лозуватських (гаївських) земель майже не змінилася. Були повністю приєднані землі Буланівки, Скрипникового, частково – Аджамки (Київці, Дубова), Демешкового (хутори Чабаника, Газеля). Були втрачені землі Новоіванівки (відійшли до Покровського), Мар'ївки (відійшли до Бережинки).

У столипінські часи на лозуватських землях утворилися нові поселення: Гаївка (на північ від села Лозуватки по обох берегах річки Лозуватки); Новогеоргіївка (у Сухій балці); Новопокровське (у Сухій балці на південь від Новогригорівки). Статус основного поселення місцевості перейшов від Лозуватки до Гаївки. У 1930-х Новогеоргіївка та Новопокровське об'єдналися в одне село Новогригорівку. До 1950-х Лозуватку, Буланівку, Київці приєднали до Гаївки. Дубова знелюдніла у 1980-х роках. Внаслідок комунорепресій відносно села мешканців Гаївської сільської ради поменшало з 1709 осіб (1926 рік)² до 374 осіб (1995 рік)³.

З 1990-х кількість населення у Гаївській сільській раді дещо збільшилася: до 466 (2001 рік). 95% мешканців Гаївської сільської ради – українці.

¹ ДАКО: ф.488, оп.1, спр.325.; Результати подворной переписи Александрийского уезда 1886 г. – Александрия: типогр. Райхельсона, 1888.

² ДАКО: ф.250, оп.1, спр.1188, арк.67.

³ Дані Гаївської сільської ради.

— 7 —

ДУМА ПРО ГОЛОД Назвемо речі своїми іменами

*Батько Гонта, Залізник
І Тарас Трясило
Кличуть нас із-за могил
На велике діло.*

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми браття козацького роду.*

*(Останній рядки холоднороського варіанту
національного гімну України,
у 1950-их записав Яровий А.О. від батька, Ярового О.К.,
куток Башлик у Дмитрівці Знамянського р-ну)*

У 1917 році відроджується українська держава. Загальновідомо, що з 1917 по 1921 рік комуністична Росія робить три військові інтервенції проти України. Керують вторгненням комуністичні лідери: глава держави – Ульянов-Ленін і його соратники – Бронштейн-Троцький, Фрунзе, Тухачевський, Будьонний та інші.

У даній праці на позначення російської держави 1917-1991 (РРФСР, СРСР) буде також використано термін “комуністична Росія”. У цьому терміні найповніше відбито суть феномену держави Росії ХХ століття: “Росія” говорить про те, що державотворчим ядром були росіяни; “комуністична” вказує на нову релігію, ідеологічні підвалини, завдяки яким держава заснована та розвивалася. Юдеї витворили, принаймні, кілька інтернаціональних релігійно-світоглядних концепцій, що ставали ґрунтом та “цементом” для багатьох держав. Так, юдео-християнська релігія забезпечувала існування Візантії, Московсько-Російської держави. На основі юдео-комуністичної релігії діяла Росія ХХ століття. Росіяни використали комунізм для втілення своєї великої національної мрії – створення великої Росії за рахунок підкорення та нищення сусідніх народів. Основна причина активної⁴ участі юдеїв у діяльності

комуністичної Росії – ідеологічне забезпечення держави. Комунізм є релігія, причому, дуже прив'язана до християнських асоціацій. Одна з найважливіших різниць християнства та комунізму: (у християнстві) Бог є, поклоняймося Богові – (у комунізмі) Бога нема, зневажаймо образ Бога. Все інше, по суті, збігається: легше верблюду пролізти у вушко голки, ніж багатому попасти у рай... у т.ч. комуністичний; блаженні убогі (духом)... батраки і бідняки; нема ні юдея, ні еліна, ні скіфа, а всі єдині у Христі... всі є радянським народом. Комунізм мав своїх жерців-комуністів, своїх святих (Маркс, Енгельс, Ленін, Сталін). Тощо.*

Комуністична партія (більшовиків) України заснована, як невід'ємна частина російської партії з центральним органом у Москві⁵. У перші роки існування КП(б)У в ній було кілька відсотків українців. Внаслідок коренізації (залучення місцевого населення до партії) відсоток українців збільшився до 23% у 1925 році. Незважаючи на будь-який (хай і високий) відсоток українців у компартії, КП(б)У представляла владу комуністичної Росії в Україні⁶. Тому у даній праці КП(б)У називаю комуністичною (російською) партією в Україні.

У даній праці Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР) означає частину України, що перебувала під окупацією комуністичної Росії у 1917-1991 роках.

На позначення комуністичного режиму влади в Україні 1917-1991 років уживаю словосполучення комуністична влада замість звичного – радянська влада. Адже “радянська влада” має широке значення, наприклад: радвлада УНР, українська радвлада Отамана Григор’їва, селянська радвлада Холодноярської Республіки. У 1917-1923 роках ради були органами влади та самоуправи селянських та міських громад в Україні. Комуновлада перебрала термін радвлада виключно собі, але значення рад було змінено. У комуністичній Росії (у т.ч. у колоніально-залежній Україні) ради стали органом, що беззастережно

⁴ Приветствие съезду от 58 беспартийных./ ДАКО: ф.2, оп.1, спр.508, арк.19.

* Даний абзац містить доволі поширені погляди на російську державність у 20 столітті. Дивіться, наприклад, основну працю мислителя, учителя з Олександрійщини, Лева Силенка – “МАГА ВІРА”.

⁵ Україна 1917-1992. Довідник. – К.: Т-во “Знання” України. – 1993. – 128с. – С.12.

⁶ Приветствие съезду от 58 беспартийных./ ДАКО: ф.2, оп.1, спр.508, арк.19-20.

виконували вказівки Москви-Кремля. Відповідно використовується термін комуністична (російська) армія замість радянська армія.

Система влади у комуністичній Росії мала свої органи та правила їхньої субординації. Кремль (Москва) керував комуністичною російською партією в Україні та активістами, що були наwerbовані з українців.

У свідченнях про голод комуністи й активісти, що безпосередньо готували голодомор, називаються по-різному: камуністи, активісти, комсомолія, буксирники (прислані бригади з викачування харчових запасів у людей), лодирі, продажні (ті місцеві, хто сприяв заходам комуновлади) і т.п..

Українська держава 1917-1921 років зветься Українська Народна Республіка (УНР), Українська Держава, Україна. Українці будували державу за образом, що створили Кобзар Шевченко та його послідовники. Українці прагли втілити свою національну мрію про мирну і творчу працю на нашій і своїй землі.

Після припинення діяльності УНР козацькі Отамани продовжували захищати Україну та діяли від імені УНР. Масовий рух збройної самооборони припинився лише у 1923 році. Деякі козаки не склали зброї до 1932 року. Довго після того, як Уряд УНР припинив свою діяльність, наша місцевість входила до Першої Холодноярської округи Холодноярської Республіки. Холодноярська Республіка – це та частина УНР, де козаки найдовше вели збройний опір комуновладі. Холодному Яру підпорядковувалися Отаман Петро Кучма з Аджамки та Отаман Іванов старообрядчеських російських сіл⁷. Є архівні документи, що свідчать про участь мешканців гаївського люду в українському державотворчому русі⁸. У даній праці влада української держави та козацьких Отаманів називається українською (народною, селянською) владою. Тут навмисне не називаю українську владу радянською (а вона була такою), щоб не притягувати асоціації від зовсім іншого поняття “радянська комуністична влада”.

⁷ Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.200, 205.

⁸ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1630, арк.2-3.

— 9 —

В обороні України

*Чи ти чула, ненько?
Розстріляли твого сина
В неділю раненько...*

(Записано від Фомиченко (дів. Карнаух) Л. К. з Куликів,
Новоукраїнського р-ну)

Про завдання російських комуністів в Україні точніше за самих окупантів не скажеш. Ось цитата одного з організаторів російської комунармії Антонова-Овсєєнка: “Против нас стоит тридцатимиллионный народ, имена которых невозможно выговорить, внешность которых такова, что их надо убивать без всякого милосердия и пощады. Это звери... с ними нельзя обращаться, как с порядочными людьми... Мы должны выжать все возможное из Украины, чтобы усилить военный потенциал России”⁹. А ось слова нашого “червоного” земляка з Бобринеччини Троцького (Бронштейна): “Будь проклята ета Україна, сжечь ей до аснованія і перебить всех, а на их месте поселить русских. Это должен помнить каждый русский человек”¹⁰. Яка теорія – така й практика.

Про характер збройних дій оборонців України, їхні спонуки, мету можна дізнатися зі звернень Отаманів до народу. Маємо уривок із універсалу Головного Отамана Херсонщини і Таврії Григор’їва від 7 травня 1919 року (проголошено в Єлисаветграді).

ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

*Народе український! Народе змучений!.. Тобі насильницьки нав’язують комуну, чрезвычайку й комісарів з Московської “обжорки” і тої землі, де розіп’яли Христа. Народе український! Бери владу в свої руки... Геть ЧК! Вся влада Радам, але не партіям. Хай живе влада народу України! Борітеся – поборете!..*¹¹

А ось звернення Отамана Гулого-Гуленка, що бив комунармію у кінці 1919 року та у 1920 році на Єлисаветградщині, у тому числі. Тут названі причини дій української армії та її цілі – створення Української Держави.

СЕЛЯНИН!

Заклопотаний працею ти не маєш часу подивитися на те, що робиться навкруги тебе. Подивись! Налетіла з Московщини голодна й безробітна згряя, яка знов заведе комуну, розмножує дармоїдів і злодіїв. Захоплюючи владу в свої руки, забризкані кров’ю твоїх синів, братів та батьків, ця банда всесвітніх проїдисвітів знов накидає “діктатуру пролетаріята”, гіршу царського, або денікінського ярма. Вспам’ятай той час, коли вже два рази були у нас на Вкраїні ці непрохані гості. З такими ж обіцянками, як і тоді, прибули вони і в цей раз. Ми дамо тобі землю, волю, знищимо буржуїв, дамо тобі лад і спокій, навезем краму, машин... Та й навезли. Подивись, чого навезли: китайців, латишів, мадяр, голодних росіян, разом з цим комуну, чрезвычайку, комбеди, цілі потяги совітських грошей, які зовсім нічого не варті.

А ти, селянин, давай хліб, скот, коней, сало, давай цукор, вугілля, сіль. Все це вивозиться комуністами в голодну й обідрану Московщину в тих же потягах, в яких привезли тобі комуну... З’явилися ревкоми, ісполкоми, продкоми, наркоми, комбеди і інші «беди», в яких сидять зовсім чужі тобі люди. Якого ж добра бажає тобі отой безбатченко-комуніст, якому все ідно, якби тільки добре пожити – чи то на Московщині, чи на Вкраїні, чи в Німеччині. Цей інтернаціоналіст, не маючи своєї хати, чи може подбати про твій спокій, про забезпечення твоїх потреб?..

До якого часу ми будем терпіти таке знущання чужинців?!

Годі!

Терпець увірвався... Бери рушницю, вила, лопату і гони з рідної землі дармоїдів. Ти їх виженеш, як вигнав Деникіна, як вигнав їх уже два рази.

Геть чужинців з України!

Хай живе Українська селянська республіка!¹²

Командуючий повстанцями Херсонщини та Катеринославщини
Отаман Гулий-Гуленко.

Молода Україна оборонялася від комунармії; але були й інші значні фронти: такі, як денікінський та анархістський (Махна). При підтримці коаліції європейських держав (Антанти) російська біла армія

генерала Денікіна вдерлася в Україну у 1919 році. Білі відзначалися жорстокістю до мирного населення та військовополонених. Є спогади про те, що денікінці у Лозуватці відрубали чоловікові голову. Відрубано на ходу, нічого не кажучи, не питаючи. У Буланівці під час реквізиції майна зарубали господарку двору. У

⁹ Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.167.

¹⁰ Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.42.

¹¹ Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.35.

¹² Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.43-44.

— 10 —

Буланівці біля річки на шляху денікінці порубали 20 військовополонених. Тих порубаних поховано на Буланівському цвинтарі, насипано могилу. І саме селянсько-козацька стихія вигнала з України білого російського генерала Денікіна¹³.

Батько Махно – талановитий воїн України, бездарний політик. Збереглося свідчення про те, що через Лозуватку із Привілля на Місто* їхав сам Батько Махно, як співається у пісні, “із синочками”. Сам Махно, проїжджаючи Новогригорівку, подарував намисто Токманенківні, юній дівчині.

Народжений у Бережинці Боженко Василь Назарович пішов на службу в російську комунармію і боровся проти свого українського уряду Петлюри. Судить самі, до чого може виродитися людина; на прохання полтавців поставити “Наталку Полтавку” Боженко В.Н. відповів: “Трати дозволю, тільки не на контрреволюционном (тобто, не українською – Д.В.) языкє”¹⁴. Оце вам і українець, оце вам і герой громадянської. До речі, багато-хто у Бережинці ще називає Василя Назаровича бандитом і конокрадом – неофіційно.

Російська комунармія ледве увійшла до України 1919 року, як почала втілювати ленінський план щодо України: економічна політика комунвлади у 1919-1921 роках звалася воєним комунізмом (націоналізація всієї землі та промислових підприємств, примусова трудова мобілізація, розподіл урядом продуктів і товарів та експропріація зерна у селян – “продрозвьорстка”). Реквізиції робилися й у нашій місцевості: вершники комунармії, наприклад, забрали коні на хуторі Чабаника. В умовах продрозвьорстки більшість селян припинила виробництво. Усі ці обставини призвели до голоду 1921-1922 років. Україна повстала. Для самооборони селяни створюють нові повстанчі збройні формування, які очолюють отамани. Отамани діють від імені Української Народної Республіки і звільняють від більшовицького свавілля цілі округи. Так, до 1923 року Єлисаветградська округа входила до району впливів Холодноярської Республіки. В офіційних більшовистських документах українські воїни часто зветься “бандфотрядами”¹⁵.

Зважаючи на опір селян, Ленін був змушений відступити від принципів соціалізму, пом’якшити політику відносно України та проголосив нову економічну політику (неп). Замість продрозвьорстки та колективізації, селяни отримали помірний податок та дозвіл продавати свою продукцію за ринковими цінами. Неп став основою короткочасного відносного добробуту селян¹⁶. У часи непу вихідці з Аджамки заснували поселення Дубова Балка (30 дворів).

Тим часом російська комунармія винищує оборонців України – отаманів та козаків.** Знищення УНР було найважливішим завданням комунвлади; після цього ніхто не заважав морити голодом українців. Комуністична Росія мала намір (найменше) приборкати українців, або (найбільше) виселити, асимілювати, знищити українців. Дана книга свідчить саме про такі наміри Росії – про штучно зроблений голод 1932-1933 років в Україні. У 1933-му Сталін довершував те, що починав Ленін.

Зауважу про два міфи, що продукувала комунвлада... Багато їх ще доживає в бездумних головах.

Міф перший: “внаслідок запеклої громадянської війни в Україні була встановлена комуно-більшовицька влада”. Ні. Комуна була свавільно імпортована з Росії в Україну. Самі класики “жовтневого заколоту” це підтверджують. Слово Леву Давидовичу Бронштейну-Троцькому (кінець 1920 року): “Радянська влада протрималася на Україні до сих пір (і протрималася нелегко) в основному силою Москви: великоруських комуністів і Червоної

¹³ Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.44.

* У даній праці Містом називаю поселення, що в різні часи мало назву Єлисаветград, Зіновівськ, Кірове, Кіровоград.

¹⁴ Сверстюк Євген. Блудні сини України. – К.: Товариство “Знання” України, 1993. – 256с. – С.177.

¹⁵ Україна 1917-1992. Довідник. – К.: Т-во “Знання” України. – 1993. – 128с. – С.18-19.; Коваль Р.М. Повернення отаманів Гайдамацького краю. – К.: Діокор, 2001. – 288с. – С.208-209.

¹⁶ Україна 1917-1992. Довідник. – К.: Т-во “Знання” України. – 1993. – 128с. – С.19.

** Козаки були знищені переважаними силами Москви, та не скорилися, передаючи кристаль честі нам, онукам. За вашу дію, прадідове, доземно вклоняюсь. Піднімає онук ту шаблю, що виронив дід, відходячи до Вирію.

— 11 —

армії”¹⁷. Можна додати, що саме таким чином комунвлада трималася в Україні і після 1920 року. Міф другий: “Землю селянам роздали Ленін та комуністи, видавши Декрет про землю”. Ні. Поміщицьку землю селянам роздав революційний Уряд УНР¹⁸. До того ж, більшість поселен Лозуватки, Гаївки, Новогригорівки, Київців отримали по 10-13 десятин землі ще за царсько-російської влади¹⁹. Ленін використовував лозунг “Земля – селянам” для своєї пропаганди, щоб обдурити селян. Насправді, комунвлада забиравала землі у селян. На переконання комуністів, селяни повинні працювати у колективних господарствах та обробляти не свою, а державну землю. З цих переконань і починалася колективізація.

¹⁷ Субтельний Орест. Україна: історія/Пер. з англ. Ю.І. Шевчука. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. 720с.: іл. – С.466.

¹⁸ Україна 1917-1992. Довідник. – К.: Т-во “Знання” України. – 1993. – 128с. – С.12.

¹⁹ Список землевладельцев Александрійского уезда на 1915г. Александрія. – типогр. Райхельсона, 1915. – С.239, 242-245.

— 12 —

Колективізація

**А в колгоспі добре жить --
Один робе, сто лежить.
(Народ про колгосп)**

У 1923 році при Гаївській сільській раді діяв комітет незаможних селян (КНС). Відповідно до Земельного закону сільська рада запроваджує колективізацію з метою покращити господарства незаможників за рахунок заможніших господарів. У квітні ухвалено постанову про створення гаївського кооперативу. Оскільки кооператив не діяв, то 29.05.23 у сільській раді постановили відновити кооператив та провести запис членів. Одночасно створювалися несприятливі умови для діяльності одноосібних господарств. Наприклад, самостійні господарі (десятинники) були змушені, крім виплати податку, утримувати школу: наймати хату для школи, розраховуватися із навчителями. Члени КНС звільнялися від будь-яких стягнень. Природно, господарі виявляли непокору комуністичній владі. За опір заходам комунвлади сільська рада позбавила виборчого права 35 осіб²⁰. Кооперування населення відбувалося мляво. За зрив державного плану створення колгосподарств відповідали, у першу чергу, сільські голови: їх змінювали принаймні 4 рази лише у 1923 році.

У 1923 році запроваджується українізація. У Новогригорівці, де більша частина мешканців були українці, школу перевели з російської на українську мову викладання. По інших селах Гаївської сільської ради не було, що українізувати, бо всі були українці²¹.

Українізація стосувалася, головним чином, комуністів, адже у компартії в Україні українці від початку склали не більше 7 відсотків. Переважну більшість комуністів в Україні склали росіяни та російськомовні євреї. З 1923 року побільшало випадків, коли комуністи говорили українською, та започатковано ведення документації українською. У той само час проводилася коренізація – залучення до компартії в Україні місцевого населення. Тоді дещо збільшився відсоток українців у компартії. Дехто з місцевих вступив до Комуністичної спілки молоді (КСМ), дехто отримав статус активіста (практично, кандидата у члени компартії), одиниці отримали членство у компартії. Загалом, за українізаторськими гаслами продовжувалася царська політика русифікації²².

З 1924 року в архівних документах згадується артіль спільного обробітку землі (СОЗ) “Вільна Сім’я”. Тоді то була артіль “на папері”; до дієвого СОЗу справа дійде у 1929 році.

1925 року Місто наказало Гаївській сільській раді, щоб та вплинула на Лозуватську земгромаду і, щоб земгромада вирішила вислати Чабаника Митрія, колишнього великого землевласника (95 га). Але

земгорада ухвалила таке рішення: “Оскільки колишній власник Чабаник Д(Митрій) увійшов до нашої громади... і не є шкідливим елементом для громади, то немає необхідності виселяти його із громади”²³. У Чабаника родина складалася з 11 осіб. У 1925-му громада ще могла захистити своїх членів від свавілля комуністів. Та надходили гірші часи. Раз-у-раз представники з Міста та виконком сільської ради зганяли людей на збори та ставили питання про поширення кооперації, “втягнення” усього населення до колгоспів, про вступ у члени різних селкомітетів, про боротьбу з “куркульством”²⁴.

У 1926 році піднято єдиний сільськогосподарський податок (ЄСП) так, що ліберальна політика непу зводилася нанівець. У зв’язку з цим селяни відверто лайали комунвладу ; а елісаветградські комуністи у таємному листуванні оптимістично стверджували, що всіх непокірних вирівняє могила²⁵. 1926 року під тиском комуністів відбулися вибори депутатів до Гаївської сільської ради. Кількість виборців – 722; з’явилися на вибори – 439. Обрано 17 позапартійних депутатів. Двірній Яків Семенович з Дубової був позбавлений права голосу, бо

²⁰ ДАКО: ф.293, оп.6, спр.9, арк.18-19.

²¹ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.227, арк.30.

²² Енциклопедія українознавства. – Львів: НТШ, 1994. – Т.3. – С.1099-1101.

Приветствие съезду от 58 беспартийных./ ДАКО: ф.2, оп.1, спр.508, арк.19-20.

²³ ДАКО: ф.39, оп.1, спр.15, арк.34-35, 79, 87.

²⁴ ДАКО: ф.293, оп.6, спр.30, арк.2.

²⁵ ДАКО: ф.2, оп.1, спр.508, арк.5,6.

²⁶ ДАКО: ф.2, оп.1, спр.1175, арк.1.

за царату служив сторожовиком (поліція) у Новгородці. Також позбавили виборчого права одного буланівчанина за те, що мав млин та був орендарем²⁷.

У 1926 році проводився загальносоюзний перепис населення. За різними архівними джерелами кількість мешканців сіл Гаївської сільської ради складала 2043, 1823, 1709, 1670²⁸.

У Лозуватці діяла с/г артіль “Певний Шлях”, що мала 28 членів та 41 десятину землі. У Гаївці були Вільно-Гаївське с/г товариство (43 члени, 70 десятин землі) та Гаївське споживче товариство (107 членів, без землі)²⁹.

У 1927 році комунвлада випробовувала усі методи викачування зерна із “заможних, куркульських” прошарків села (практично кожного могли зарахувати до куркулів). У таємному листуванні комуністів ці методи називалися “рішучими, революційними”. Від ЄСППодатку лишилася лише назва: насправді застосовувалася практика ленінської “продрозвборстки”. На січень 1928 року виявили, що із 27 сільських рад Зінов’євського району Гаївська опиралася хлібозаготівлям найзатятіше. Голову та секретаря Гаївської сільської ради зняли з посад та засудили³⁰. Комунвлада послала у село своїх ставлеників, які добре попрацювали, щоб на наступних виборах протягти до сільської ради “слухняних” депутатів. З лютого 1928-го заборонили вільну приватну торгівлю. Вся торгівля повинна була йти через централізовані державні установи. Така торгівля не могла принести прибутку, бо держціни були низькі, розрахунку можна було чекати роками. Самостійна торгівля була вигіднішою, але стала нелегальною. Відповідно до статті 127 Карного Кодексу суб’єктом злочину був куркуль, що винен у злісному підвищенні цін на товари шляхом приховування, скупки, чи не випуску товарів на ринок (“на ринок” означало “активістам-реквізиторам” – Д.В.)³¹. З березня 1928-го буксирники, сільрадівці змушували селян брати 4-у селянську позику. Методи переконання селян були такі: погрози, арешти, суд тощо³². У 1928 році господарі примусово “самообкладалися”. Члени КНС, колективних господарств звільнялися від самообкладання. Під кінець 1928 року прийшла директива у Гаївку “безумовно знайти” такого колишнього землевласника, щоб виселити³³. Цього разу Чабаник Митрій (саме його планували вислати³⁴) залишив свою батьківщину назавжди.

Готувалися до виборів у сільську раду. У кінці 1928 року Місто поставило мету перед гаївськими активістами, щоб ті з допомогою компроматів та іншими владними заходами не допустили антикомуністів до сільської ради. До Гаївської сільської ради було надіслано список із чотирьох таких

неблагонадійних осіб. Ці особи відкрито виступали: (1)проти компартії та КСМ, (2)проти кампаній, що проводили комуністи на селі, (3)проти надмірних податків, (4)про те, що скоро буде війна та СРСР зазнає поразки³⁵.

У березні 1929 року Двірнього Я. С. відновлено у виборчих правах, бо, як пояснювалося, він із 1917 року займався громадсько-корисною працею і збіднів. Натомість позбавили такого права 17 членів із 5 родин (три глави родин були арештовані на час довиборів у сільську раду³⁶; родину Чабаника Митрія Макаровича планували виселити, та Чабаники завчасно виїхали до Америки). Офіційною підставою позбавлення виборчого права були: (1)активна підтримка Української Держави Гетьмана Скоропадського у 1918 році, (2)належність до прошарку землевласників до 1920 року, (3) здача в оренду своїх с/г машин, (4) використання найманої праці³⁷.

На початку 1929 року до сільського кооперативного товариства (СКТ) входили 272 члени, іншими словами, було кооперовано 70% населення. У керівництві колгоспів поширилася пиятика, між членами колгоспів часто виникали сварки, люди відмовлялися

²⁷ ДАКО: ф.293, оп.6, спр.30, арк.27.

²⁸ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1114, арк.159-161; ф.293, оп.1, спр.1113, арк.106; ф.250, оп.1, спр.1188, арк.67; ф.293, оп.1, спр.1062, арк.8.

²⁹ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1062, арк.13,20.

³⁰ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.60, арк.17.

³¹ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.60, арк.26.

³² ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.60, арк.44.

³³ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.61, арк.9.

³⁴ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.61, арк.12.

³⁵ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.61, арк.23,24,26.

³⁶ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.63, арк.274, 275, 276.

³⁷ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1630, арк.2,3.

працювати у СОЗах, що шкодило авторитету заходів комунвлادي. СКТ об'єднало у собі дрібніші колгоспи Лозуватки та Гаївки; відновилася артіль СОЗ “Вільна Сім'я”. З часу відновлення СОЗу “Вільна Сім'я”³⁸ репресії комунвлادي стають радикальнішими.

У серпні 1929 року 19 осіб позбавляють землі загальною площею більше 100 десятин, бо вони “хотіли утримати свою землю у особистому відокремленому користуванні”; відібрані землі передано у СОЗ “Вільна Сім'я”. Тоді ж землі Гаївської I-ої земгромади передано до СОЗу, а гаївчанам оголошено про “вільний” (а куди подінешся?) вступ до “Вільної Сім'ї”. Правлінню земгромади вказано негайно зібрати збори та перейти усією громадою до СОЗу³⁹.

У вересні-жовтні 1929-го сільська рада, Комісія сприяння хлібозаготівлі (КСХ), практикували розкуркулення тих, “хто злісно ухиляється від виконання плану хлібозаготівлі”: активісти конфісковували майно та продавали його з торгів⁴⁰. Горбенко Іван Кузьмович з Дубової виступав проти планів хлібозаготівлі (тобто, проти викачування зерна) та осінньої посівкампанії. Його хотіли розкуркулити, але він спалив свою хату-майно та втік. Подальша доля Горбенка невідома. Чи не такі відчайдухи поповнювали загони повстанців проти ненависної селянам комунвлادي?

На 1929-1930 роки припадає найбільша кількість висилок “куркулів” у Гаївській сільській раді: з наказу присланих комуністів ледачі, нероби забирали майно у господарів.

У жовтні 1929 року Дубову об'єднали із Буланівкою в один СОЗ, бо, на думку присланих, у Дубовій було мало землі – 170 га. У Новогригорівці проведено установчі збори СОЗу “Воля”⁴¹.

Під кінець 1929-го, за вказівкою уповноваженого з Міста, при сільській раді створені 4 хлібозаготівельні комісії з обходу “куркульських” господарств.* Перед комісіями була поставлена мета – довиконати план здачі пшениці та жита (3000 пудів) виключно за рахунок “купівлі хлібних лишків у куркулів”⁴², тобто, знову за рахунок реквізицій хліба у тепер уже обібраних господарів.

На початку 1930-го комунвлادي вкотре формує бригади по розкуркуленню на села. ДПУ-шники добирають собі пособників з місцевих активістів. Прислані, будучи замовниками та розпорядниками розкуркулення, залишилися у тіні спогадів очевидців, адже вся брудна робота була покладена на

місцевих. Проте деяких присланих катів таки запам'ятали: Лоткин і Пузирьов у Новогригорівці та Усіков у Гаївці.

У Лозуватці штаб активістів з колективізації розмістили в хаті активного Трохима Сухоробренка. Члени штабу були уже названий Трохим, Дігтяренко Оксана, Довгий Олекса, Сухоробренко Василь, Тесленко Федосій Дмитрович. У Гаївці згадують комуніста Ярового Мілю Германовича. На Дубовій активними були комсомольці Чорнобривці Пилип, Максим, Гура Дмитровичі. На Буланівці – Катеринич Макар Васильович. У Новогригорівці – комсомолец Грішнов Іван Іванович. Методи колективізації включали наступне: господарів роздягали, змушували в ополонку стрибать, у колодязь опускали, чіпляли людям плакати на спину, каталися на “куркулях”, били і т.п..

Незадоволення селян сягнуло найвищої точки у лютому. Тоді сталася подія, яку запам'ятали всі. Вона стосується однієї з найактивніших організаторів колгоспів та розкуркулення – Дігтяренко Оксани Онисимівни. За однією версією, селяни відрізали їй косу, на спині повірізали смуги, зірку, побили. Є інший погляд на ту подію. Самі активісти

³⁸ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1630, арк.11-12, 16-17.

³⁹ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1630, арк.26-27.

⁴⁰ ДАКО: ф.1183, оп.1, спр.4, арк.31,42.

⁴¹ ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1630, арк.28-29.

* Села Гаївської сільської ради були поділені на 4 стохатки (Новогригорівська, Гаївська, Лозуватська та Буланівсько-Дубівська), десятихатки та п'ятихатки. Над кожним відділенням поставлено начальничка з місцевих – 124 особи. Так, Дігтяренко Оксана Онисимівна, починала діяльність активістки саме на посаді начальниці десятихатки. При кожному відділенні був агітатор. В кожній стохатці організовано хлібозаготівельні комісії та допоміжні бригади. Та по три виконавці на стохатку. Управлінський апарат доповнювали парторганізація, комсомол, спецвідділ ГПУ та робітничо-селянська інспекція. До цього ж, учителі змушені були бути в авангарді комункампаній; піонери поповнювали кількість позаштатних донощиків. На кожних шість жителів припадало по одному наглядачеві від партії. Село переставало існувати як громада. Безправні люди відчували страх і недовіру до всього, що відбувалося навколо. (Див.: спогади Старова Семена “Страта голодом”.)

⁴² ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1630, арк.28-29.

— 15 —

поглумилися з Оксани: побили, порізали, пошкрябали. У Лозуватці біля кузні зігнали людей (і школярів) на мітинг, показували Оксану і казали, що над нею поглумилися куркулі. Слідчий з Міста привіз собаку. Собака обнюхувала підозрюваних, робили їм допит. Підозрюваних Сіренка Микиту Павловича, Долинку Дмитра Дмитровича, Чабаника Юхима Трифоновича розкуркулили-вислали із села. Оксану Дігтяренко прозвали “порезаною”.

У 1927-31 роках більше 100 (із 360) господарств по Гаївській сільській раді було розкуркулено-зруйновано – не менше 28%.

У 1930 році сільська рада була зобов'язана подати до Міста списки куркулів, що втікли із села. По Гаївській сільській раді 12 таких осіб було внесено до списку (у Зінов'євському районі більший список мала лише Губівка – 13 осіб)⁴³. Мета цих списків полягала у тому, щоб державні органи знали, де перебувають колишні куркулі. Колишніх куркулів та їхніх дітей, де би вони не були, переслідували: виключали з роботи, не допускали до керівних посад, виключали з навчальних закладів, арештовували, висилали з України тощо.

1931 рік. За наказом Молотова-Скрябіна (з Кремля), СОЗи подрібнюють. На той час єдиний у Гаївській сільській раді СОЗ “Вільна Сім'я” розпався на колгоспи: (1)“14-річчя Жовтня” у Гаївці, (2)“15-а Сиваська дивізія” у Лозуватці, (3)“2-а П'ятирічка” у Буланівці-Дубовій, (4)“8-е Березня” у Новогригорівці.

Очевидець політики насильної колективізації кінця 20-х та початку 30-х років, лозуватчанин Ігнатенко Іван Харитонович, свідчить у своїй книзі “Нотатки...”, що у першу ж зиму після, як офіційно вважала комунвлда, “успішного” завершення колективізації і внаслідок тої політики стався страшний голод⁴⁴.

⁴³ ДАКО: ф.Р-293, оп.6, спр.65, арк.106.

⁴⁴ Ігнатенко І.Х. Записки воєнного связиста. – Одесса: ОКФА, 1994. – 232с. – С.24.

— 16 —

Голодомор 1932-1933 років

Україно, Україно,
Край мій хлібородний,
Хліб Росії віддала,
А сама – голодна.

(Записав Сторожук В.Д. від матері,
Сторожук-Комнатної Марії Федотівни,
куток Башлик, село Дмитрівка, Знам'янський р-н;
Сторожук М.Ф. почула цю пісню в часи голоду
на вокзалі в Білорусі – співав кобзар)

Внаслідок систематичних реквізицій харчових продуктів люди відчували справжній голод вже під весну 1932 року. Та піднялася яра зелень і – якимось перебилися до осені.

На осінь 1932 року “партія та уряд чітко визначили завдання органів комунвлади у збиральній кампанії та хлібозаготівлі”. Усі сили органів були кинуті “на своєчасне виконання планів хлібозаготівлі”. Плани хлібозаготівлі навмисне були завищені, щоб забрати і зерно, і всю їжу у рахунок хлібозаготівлі. На вересень 32-го було здано зерна до плану по області 81%: колгоспи з МТС – 107,8%, колгоспи – 36,1%, одноосібники – 23,1%, куркульські господарства – 13,5%, радгоспи – 33,5%⁴⁵. Вирішено “зробити рішучий злам у хлібозаготівлі”, тобто забрати у людей усю їжу. Радвлада формує нові “буксирні бригади”. Мета цих буксирних бригад – безпосередня організація голодомору шляхом реквізиції їжі у людей. По УРСР до таких бригад включили близько 30 тис комуністів-активістів. Із Гаївської сільської ради у 30-тисячники взяли, серед інших, Дігтяренко Оксану та Островського (голова гаївського колгоспу). У Гаївці лютувала комсомолія із Клинівців, а буксирники з Гаївки розправлялися по інших селах.

Лоткин, Пузирьов керували реквізиціями у Новогригорівці. Вони “попрацювали” найретельніше – особливо, у куточку Старій Буланівці (тут була найвища смертність з голоду). По інших селах сільської ради теж “працювали” чужі, але їхніх імен не пам'ятають. Конкретні картини реквізицій добре змальовані очевидцями тих подій. А загалом, це виглядало так: (1) часто глави родин, чоловіки, уже знаходилися під арештом, у висилці тощо (так що не було кому захистити сім'ю); (2) озброєні буксирні бригади приходили в хату, забирали усі запаси їжі (включно, щойно приготовані страви); (3) реквізитори шукали сховки їжі, ламаючи-штрикаючи щупами долівку, під тощо; (4) забирали одяг, рядна, полотно, принагідно, коштовності тощо; (5) били матерів, дітей; (6) ображали гідність господарів матом; (7) залишали безлад після себе. Якщо у представників комунвлади з'являлася підозра, що хтось має, що їсти, то реквізиція повторювалася.

Люди почали пухнути та вмирати з голоду ще у 1932-му. Найбільша моровиця була під весну 1933-го. Вмирили цілими сім'ями: по хатах стояли стогони помираючих, бруд, хвороби. Люди помирили на ходу. Мертві люди валялися по вулицях наших сіл, навколо сіл при дорогах, по степах. Від балочки до балочки (у пошуках їжі) йшли, повзли виснажені голодом люди з інших сіл. По степах та по селах голодні збивалися у зграї та чекали на подорожніх, щоб обібрати, а то й убити (така лозуватсько-кулебівська зграя з 5-6 чоловік діяла у нас та по сусідніх селах). Зникали діти; ходили небезпідставні чутки, що дітей крали, щоб з'їсти. У Гаївській сільській раді не було випадків дітоїдства, а в Аджамці, Козирівці та інших селах люди (і матері!) божеволіли з голоду та їли своїх дітей. По Гаївській сільській раді 2-3 підводи збирали мерців та відвозили на кладовища. Хоронили більше без труни: кого у рядні, кого – без. Кого вкинули та загорнули у власному погребі. У Буланівці було й таке, що ще живого брали на підводу, а коло ями на цвинтарі людина доходила. Голод скасував вікові закони селянської моралі.

Люди живилися усим, що могло бути їжею: трави, коріння, листя з дерев, мишоловки на степу, мерзла картопля, буряк (з неприбраного колгоспного поля), пересіяне зерно з колгоспної половини, жаби, ховрахи, коти, собаки, дохлі коні, корови тощо. Дехто сховав небагато сушки, зерна, борошна... так, що комуністи не знайшли. Людина, яку голод змусив

⁴⁵ ДАКО: ф.П-192, оп.1, спр.38, арк.2.

нести мерзлу картоплю з колгоспного поля, вважалася злочинцем – “розкрадач народного майна”. У Росії голоду не було. Дехто їздив за межі України, в міста та міняв килими, рядна, хустки (часто з посагу-приданого своїх дітей) тощо на їжу. Такий обмін був не вигідний, але вимушено-необхідний. По дорозі з Росії та інших місць додому міліція арештовувала українців, бо діяла заборона виїжджати з України без дозволу колгоспного начальства⁴⁶. Або голодні зграї людей відбирали виторгувану їжу. Часто людині не лишали “ні ряднини, ні хлібини”.

У той час, коли селяни гинуть, прислані комуністи (як правило, не українці) жирували: їсти їм було в досталь, пили, гуляли та простий люд тероризували. Діставалися пайки і нашим запроданцям. Активіст, Катеринич Макар Васильович, вижив на пайках, а його дружина й син померли з голоду.

Приблизне **число загиблих з голоду 1932-1933 років у Гаївській сільській раді – 420 осіб (30%)**. З 1926 по 1933 рік зменшилася кількість дворів на 126 (35%): з 360 до 234⁴⁷. Внаслідок колективізації та голодомору до 1933 року зникли (1) верхня вулиця у Лозуватці, (2) південний лозуватський куток Сахалін, (3) хутір Чабаника, (4) хутір Газеля, (5) новогригорівський північний куток Стара Буланівка, (6) лівобережна Буланівка (2 хати), (7) верхній ряд Буланівки, крім однієї хати, (8) хутір Загорисадок-Кнорринг.

Коли люди ще не відійшли від голоду, Сталін, плумуючись, продвинув лозунг: “Зробити колгоспи більшовицькими, а колгоспників заможними”⁴⁸. У квітні 1933 область надавала селам “харчову позику” (позичали те, що забрали): у колгоспи Гаївської сільської ради виділено 3300 кг кукурудзи та жита, у школу та дитсадки – 711 кілограм. У що вилася ця допомога? Щоб остаточно затягти “добровільно” людей до колгоспу, у колгоспах почали варити похльобку і видавали тільки членам колгоспу⁴⁹. У Гаївці стояв котел на фермі, у ньому варили їсти членам колгоспу. Дітей лише членів колгоспу брали до дитсадків, школи, де теж видавали похльобку. З Гаївки привозили їжу дітям у Лозуватку: давали і “кохве”. За таких умов, не лишилося людини у сільській раді, яка б не йшла до колгоспу та не здавала дітей до дитсадка-школи; якщо такі й були, то померли з голоду. Давали колгоспникам і 100 грам макухи на день. У Лозуватці одна жінка не хоронила своїх двох сестер півмісяця, щоб отримувати на них пайки макухи. Дехто після голодування, ухопивши зопалу їжу, помер від “завороту кишок”. Так загинув Салієнко Микита Іванович. Місяць не було кому поховати: лежав у труні у своєму сараї. Багато людей, підірвавши голодом своє здоров’я, загинули не безпосередньо під час голоду, а протягом наступного півроку. Дехто загинув у розквіті сил від хвороби, хоча основною причиною смерті було надмірне голодування, послаблення імунітету людини. До того ж лікарі отримали вказівку, фіксуючи смерть, вказувати причину смерті не голод, а різноманітні хвороби⁵⁰. Таким чином комунвлада замітала сліди свого злочину.

1933 року під час жнив по колгоспах організували команди охороняти хліб. Старшим у охоронців ставили міліціонера. Люди йшли у степ “красти” зерно. Виходу не було: красти-або-пропасти. Якщо людину ловили у степу із зерном, то судили за “три колоски”; по інших селах і на полі бувало пристрелять.

Одразу після голодомору 1933-го Москва потурбувалася, щоб вимерлих українців замінити на росіян та білорусів. Таємна постанова Ради народних комісарів СРСР (Москва, Кремль) за підписом Молотова-Скрябіна від 25 жовтня 1933 року наказувала переселити на Україну 21000 сімей колгоспників: 16500 – з Росії, 4500 – з Білорусі. Вербування – до 10 листопада; переселення на Україну закінчити до 1 січня 1934 року⁵¹.

⁴⁶ Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор./ Пер. з англ. – К.: “Либідь”, 1993. – 384с. – С.278.

⁴⁷ ДАКО: ф.250, оп.1, спр.1188, арк.67.; ДАКО: ф.4, оп.1, спр.228, арк.5.

⁴⁸ ДАКО: ф.4, оп.1, спр.194, арк.30.

⁴⁹ ДАКО: ф.4, оп.1, спр.195, арк.29-33.

⁵⁰ Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор./ Пер. з англ. – К.: “Либідь”, 1993. – 384с. – С.281.

⁵¹ ДАКО: ф.242, оп.1, спр.1276, арк.8-11.

№	Звідки переселяють	Кількість сімей	Куди Переселяють
1	Івановська обл. Росії	3500 (17%)	Донецька обл. України
2	Західна обл. Росії	6500 (31%)	Дніпропетровська обл. України
3	Центрально-Чорноземна обл. Росії	4500 (21%)	Харківська обл. України
4	Горьковський край Росії	2000 (10%)	Одеська обл. України (тоді Гаївська с/р перебувала у складі цієї області)
5	Білорусія	4500 (21%)	

Вербували колгоспників пільгами (відсутність покарань – теж пільга): (1)переселенців забезпечували короною, (2)звільнення від сплати заборгованості по сільгосподатках, по здачі державі м'яса, молока, по страхових платежах, (3) на 3 роки звільнення від виплати сільгосподатку, культзборів, 50% “страхових” платежів, (4)звільнення на 1934 рік від обов’язкової здачі у державу молока та м’яса⁵².

Раду Народних Комісарів УРСР зобов’язали: (1)закінчити ремонт відповідної кількості хат до 10 листопада 1933 року, (2)передати кожній сім’ї переселенців у постійне та безоплатне користування будинки із садивою, надвірними побудовами⁵³. З хатами проблем не могло бути. Хати-пустки були нормою після голоду.

До відома читача. (1)У 1933 році українські націоналісти Західної України провели серію терористичних актів проти службовців консульства СРСР у Польщі, протестуючи таким чином проти штучно організованого комуністами голодомору на Наддніпрянській Україні (про один такий теракт згадує Ігнатенко І.Х. у “Нотатках...”)⁵⁴.

(2)Після голодомору в Україні у 1933 року США офіційно не засудили штучний голод, а визнали державу СРСР, установивши дипломатичні зв’язки з СРСР у листопаді 33-го, тобто, мовчки підтримали злочин (див., наприклад, “Жнива скорботи” Конквеста Р., ст.342)⁵⁵.

Шановні читачі-земляки, у моїй думі про голод ви, можливо, знайдете рядки про ганебні вчинки своїх родичів. Вибачайте, брехні не роблю, але пишу, як усвідомив, те, що мені розповіли. І не дуже винуйте своїх дідів, які пішли куркулити, грабувати, убивати односельців (де би ми були на їхньому місці?). У 32-му вони були уже ляльками в руках комуністичної Росії. Їхню долю вирішували у Москві: сьогодні ти куркулиш, а завтра тебе розкуркулили-розстріляли-заморили голодом. Вінна була уся громада: і активісти з місцевих, і куркулі, і ті, хто дожили до голодомору. Вина усієї громади полягала у тому, що одноставно не стали на захист Української Держави, і тим дозволили московському окупантові бити наших дітей, принижувати наших матерів, морити голодом...

Найбільше шкода дітей: вони не могли зрозуміти, чому мати не дає їм їсти. Їсти – це так природно. Життя багатьох дітей закінчувалися у дитбудинках, або так званих “дитячих містечках” – комуністичних дитячих концтаборах смерті. Один такий дитбудинок був у Місті настільки переповнений селянськими дітьми, що їх перевезли до “дитячого містечка”, де вони перебували просто неба. Кам’яна огорожа оточувала їх, і звідти було чути страшні, нелюдські крики. Тіла померлих вивозили лише вночі. Ями для поховання наповнювали так високо і покривали так погано, що собаки та вовки часто відривали тіла. У такий спосіб загинули тисячі дітей⁵⁶.

⁵² ДАКО: ф.242, оп.1, спр.1276, арк.8-11.

⁵³ ДАКО: ф.242, оп.1, спр.1276, арк.8-11.

⁵⁴ Ігнатенко І.Х. Записки воєнного связиста. – Одеса: ОКФА, 1994. – 232с. – С.24.

⁵⁵ Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор./ Пер. з англ. – К.: “Либідь”, 1993. – 384с. – С.342.

⁵⁶ Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор./ Пер. з англ. – К.: “Либідь”, 1993. – 384с. – С.323.; Доценко В.О. Де був наш “Освенцим”?/Вечірня Газета від 24.11.2000. – С.5.

Не слухайте ворогів, які кажуть: нема у вас доблесті.
Од отця Орія походимо,
і той час од часу народжується серед нас...
(“Велесова книга”, V-IX ст)

Отже, Гаївку (як і всю УРСР) колективізували. Голодне життя було й після голодомору. Після 1933 року люди ладні були працювати за миску баланди у колгоспі. Як на сміх, комунвлда називала людей “їдаками”, ніби “рот” та “їсти” мали бути основними ознаками людини.

Різними способами комунвлда поширила негативний образ українця. Комунпропаганда подавала українця як “хахла” – людину неохайну, скупу, виключно, з тваринними потребами. Говорити українською було непрестижно. Нашу мову зневажливо звали “калхозною” (хоча “калхоз” – неукраїнський витвір). Багато-хто не витримав – цуралися і батьків, і свого села, і своєї мови, і свого прізвища. До сих пір анекдоти мусують створений тоді образ салолубного та п’яного хахла-тугодума. (Огідно визнати, але сучасні “українські” артисти такого типу, як “кролікі” та “верка сердючка” підтримують той образ, чим принижують себе, Україну).

Після 33-го більшість селян намагалася виїхати до міста, але діяло своєрідне кріпосне право – було надзвичайно важко вирватися з колгоспу.

Люди жили у страху, в умовах, що склалися в СРСР “внаслідок діяльності всемогутнього апарату НКВД. Звільнення зі служби, арешти, судові процеси, повідомлення у пресі про розкриття фактів саботажу в народному господарстві та Червоній Армії – все це характерні особливості того часу”⁵⁷.

Під час 2-ої світової війни колишні куркулі (ті, хто вижив) масово поверталися додому; декому довелося виганяти нових господарів своєї хати. Ще й хати нові будувалися: під час німецької окупації збудовано з дюжину хат у Гаївській сільській раді. Господарі відновлювали сади; адже за колгоспною працею ніколи було доглядати свій сад. Фашисти зберегли колгоспну систему, практикували каторжну працю, застосовували покарання (від побиття до розстрілу, висилки до Німеччини). 126 наших земляків загинули на фронтах 2-ої світової війни, перебуваючи у формуваннях комунармії. Дехто воював у лавах фашистського вермахту. Під фашистським ярмом загинуло набагато менше людей, ніж під комуністичним. Але все одно – багато. Висновок однозначний: нам не треба ні російського комуністичного, ні німецького фашистського, ні будь-якого іншого ярма. Нам треба своя держава, своя влада для нашого народу, для України.

У післявоєнний час комунвлда повторила коло довоєнних подій: каторжна безоплатна праця від зорі до зорі, голод 1946-1947 років, високі податки, заборона виїзду із села. Існували плани Москви виселення українців з України⁵⁸; та не змогли, бо, як співає наша берегиня Ніна Матвієнко, таки “багацько ж нас є”. Та й Сталін помер. З часу смерті Сталіна люди почали жити матеріально краще і краще – порівняно з життям у 1928-1954 роках. Якщо порівнювати рівень життя в СРСР за хрущовсько-брежнєвських часів з рівнем життя у Європі, то ми, українці, у ХХ столітті хорошого життя не зазнали.

У брежнєвські часи діяла практика проголошення сіл неперспективними: тоді зникла Дубова, зменшилася до десятка хат Буланівка, скоротилося до кількох десятків хат колись найбільше село Гаївської сільської ради – Новогригорівка. На той час єдиний колгосп у Гаївці приєднали до Бережинки. Чи тікають люди від хорошого життя? Під комуністичною владою кількість (до речі, і якість) мешканців Гаївської сільської ради зменшилася від 1709⁵⁹ до 375⁶⁰. У роки незалежності до 2001 року населення збільшилося – до 466 осіб, адже проводяться реформи. Основне у сучасних реформах – відсутність комунорепресій, позбавлення людей від страху.

⁵⁷ Игнатенко И.Х. Записки военного связиста. – Одесса: ОКФА, 1994. – 232с. – С.24.

⁵⁸ Субтельний Орест. Україна: історія/Пер. з англ. Ю.І. Шевчука. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. 720с.: іл. – С.605.

⁵⁹ ДАКО: ф.250, оп.1, спр.1188, арк.67.

⁶⁰ Дані Гаївської сільської ради (1995 рік).

На порі – суспільні зміни, що дадуть змогу кожному розвивати підприємницькі здібності, збагачуватися своєю працею і плекати свою мрію.

Вижили – треба діяти

... Якби ти знала, Україно,
Як людей твоїх муштрували,
Як знущались, чим годували,
Яка для них була лиха година...
Навіть небо і зорі потемніли!
За що така несправедлива доля?
Вони ж хотіли жити краще,
А не покласти свої тіла край поля
І погасити тьмю свого нещастя...
Одегова Олена, 2002 рік, Новогригорівка

Протягом 1933-1988 років тема голодоморів була заборонена. Комуністична влада намагалася приховати свій злочин: знищувалися могили в місцях масових поховань загиблих з голоду; під страхом покарання заборонялося людям говорити про голодну моровицю; про наукові роботи з даної теми при інститутах і думати ніхто не смів. Та шила в мішку не втаїш. З часів горбачовської відлиги в Україні почали з'являтися дослідження голодомору. Тоді виник у мене задум написати про голод у рідній Гаївці. Результати пошуку вражаючі: 5 сотень репресованих як куркулі, 4 сотні загиблих з голоду.

...як усвідомив, так і написав, як умію...

25 жовтня 2002 року гаївська громада встановила пам'ятний знак на вшанування жертв голодомору 1932-1933 років. Сільський голова, директор школи, учні, гаївчане... знімальна група облтелерадіокомпанії... і кілька літніх людей – свідків 33-го. Ніхто того й не готував, але перед відкриттям пам'ятного знака коза походила біля нього. А за давніми українськими звичаями, це – на добрий почин: “де коза ходить, там добре вродить”. Саме тоді, коли почався мітинг вшанування пам'яті жертв голоду, з неба пустився теплий дощ. Закінчився мітинг – припинився дощ. “То наш Бог з нами сумує, дощ – Його сльози”, – казали люди. От-такий дивний сценарій людини й природи.

Наші сусіди, Аджамко, Бережинко, Веселівко, Покровське, у Вас теж стався подібний злочин у 33-му. Ще живі свідки 33-го, а через 10 років не буде кого спитати про те, що коїлося. Ваші діти не вибачать Вам білої плями у своїй історії, у своїй душі. То ж досліджуйте, дійте зараз! Наші діди-прадіди в небесах дивляться з надією на нас.

Зараз уже всім відомі організатори голодомору. Це – комуністична Росія-СРСР. Це – Комуністична партія Росії-СРСР та її підрозділ в Україні. Сучасна Росія, як спадкоємниця СРСР, в особі Президента повинна попросити прощення у своїх сусідів-українців за скоєний злочин.* Якщо можна вибачити убивство голодом 10 мільйонів людей.**

Ми, вшановуючи своїх загиблих родичів, повинні заборонити комуністичну ідеологію в Україні так само, як німці засудили злочинний фашизм. Для нас, гаївчан, є ганьбою те, що до цих пір центральна вулиця Гаївки носить ім'я Леніна – головного комуніста. Назвати її Козацькою на честь першопоселенців села та оборонців України!

Усі злочинці, чії руки у крові наших дідів, відомі. Імена комунозлочинців, їхні “діяння” зберігаються в їхніх же архівах. Онуки катів перейняли владу від своїх духівників і під патріотичними гаслами знецінюють цінність України. Ці духовні онуки катів-комуністів вшановують на державному рівні московського блязня – Щербицького***. Хоча Україна і проголошена незалежною, та української влади ми ще не мали.

* Російський посол в Україні Черномірдин заявив, що Москва не збирається ніколи і ні перед ким вибачитися за голодомор українців 1930-х років (за повідомленнями у ЗМІ, серпень 2003 рік).

** Чи варто очікувати від Росії вибачення, коли росіяни зараз чинять у Чечні-Ічкерії те саме, що робили в Україні в 1919-1933-іх. Оборонці Чечні (так само як колись українські козаки) звуться “бандітами”.

*** Сонет Щербицькому присвятив Яр Славутич, кобзар з Долинського району. Маємо гідну оцінку діяча компартії:

Щербицький:

“Напівполяк, напівхохол – москаль!” – /...

Погнавши люд на зарвища проваль – / У хижий зів кремлівської гієни,/

Гадав, що влігши в мавзолей спасенний, / Навіки зловить з одою скрижаль./

Але ж добити українську мову / Не стало хисту дряхлому йому – /

Дав дуба, входячи в Перебудову! ...

(Січеслав – Харків, 21 серпня 1990 р.) – з журналу “Степ” 1'1993

Незважаючи ні на що, ми, українці, вижили, зберегли свою мову, культуру, дух. Близький час, коли наш дух заповнить українські душі, і не буде там місця для проповідей душоловам із Заходу, Сходу, Півдня і Півночі. “Захід нам не допоможе”. Коли повіримо у власні сили, приємно здивуємо і себе, й увесь мир. Цінуймо і бережимо нашу державу. Незалежність України – запорука того, що лиха історія не повториться.

СВІДКИ ПРО ГОЛОД 1932-1933 РОКІВ*

*Луденко (дів. Ткаченко) Анастасія Степанівна,
нар. у 1913 році, Аджамка,
з 1925 року – у Дубовій, з 1980-х – у Гаївці.*

У 1925-му році сім'я моїх батьків переїхала з 8-ої сотні Аджамки у Дубову балку. Головним чином аджамці з 8-ої та 6-ої сотень заселили Дубову – 30 дворів. А радгосп “Зоря” поставлений у 30-ім році на господарствах розкуркулених з Дубової.

Багато людей розкуркулили: (1)на Гаївці – двох братів Руденків, Пушкаря (через дорогу від Руденків), Смикодуб Степан на Тій Стороні, (2)на Дубовій – Ткаченка Степана, Хоменка Трифона, (3)на Буланівці – Вільшанських, два крайні господарства (Катериничі – Д.В.).

В Аджамці Собор великий був. Співали на версі. У півчі бралися самі дівчата, і в кого голос є. І було як зайдеш у церкву, та півчі як заспівають, то і плакати хочеться, і чуб піднімається. А в тридцятім році пішли ж ми вже паски святити, а там такий свист коло церкви вже, дзвони скидають. Не дали уже в тридцятім році ні пасок святити, ні... .

А тепер я тільки слухаю, як воно переходе в житті. Місто... то найдужче проти Бога було. Не дай Бог комусь сказати, або дітям розказати, а тепер найдужче передають, як верують. А до старого трудно вже хлопців і дівчат привернути. Треба, щоб батьки вчили.

То було ув Аджамці, на Веселовій, або на Гаївці співають, а на Дубовій чуть, а теперечки почуй... .

А голодовок було три: у 1921-ім, у 1933-ім, у 1947-ім – і мерли люди. Найсильніше у 33-му. На Дубовій у голод 1933-го мало померло: Сушко та Ляшенко. Поруч у совхоз “Зоря” завозили коням фураж, то люди крали та пересівали. На Сухій Балці найбільше вимирали: особливо, від Старої Буланівки, а до Кацапівки – менше.

У 33-му з голоду загинули буланівці: Катеринич Наталка та її молодший син. Двох старших синів забрали у Бережинський інтернат. У той час батько Катеринич відбував свої 25 років заслання за те, що вкрали коняку в колгоспі, щоб з'їсти.

Тоді у Бережинський патронат забирали і Фомиченка Івана.

Ще тоді загинув Двірній Яків. Саме перед смертю він перебрався з Дубової на Буланівку.

А на Гавці пропали чоловік і дружина Олійники. Їхніх синів забрали в інтернат.

Запис: 21.12.1999., грудень 2000., Гаївка.

Загинули з голоду в 1932-1933 роках

у Дубовій:

- 1) Ляшенко Кирило,
- 2) Сушко Данило;

у Буланівці:

- 3) Двірній Яків С.,
- 4) Катеринич Наталка,
- 5) Катеринич Наталки син;

На тій Стороні Гаївки:

- 6) Олійник, батько,
- Олійник, мати

* Для повнішого зображення картини голодомору тут вміщено свідчення не лише гаївчан, а й людей з інших сіл довкола Гаївки у радіусі 100 км. Кожне свідчення голодомору з-за меж Гаївської сільської ради стверджує те, що в інших селах Центру України сталися події, аналогічні гаївським.

— 24 —

*Двірній Василь Якович,
нар. 1916 року, село Аджамка,
з 1924 року мешкав у Дубовій, Буланівці, Привіллі, Гаївці.*

Голод був і в 1921-му. 1920-го стався неврожай в Аджамці. Люди їздили в Київщину міняти одяг на їжу і не мерли.

У 1924-му році давали господарям наділи за жеребом: тоді засновані Веселівка та Дубова Балка вихідцями з Аджамки. Курченко, Чорнобривець Антон, Кухта, мій батько жили у Дубовій ще до 1924 року. До заселення Дубової орендарі із Буланівської П'ятихатки орендували там землю.

Люди господарювали, дещо прижили, було чим і землю обробити. Часто кілька господарств у складчину купляли плуга чи борону. Чабаник Митрій Макарович із хутора Чабаника уперше в нашій окрузі купив молотильну машину Ельворті. За гарантією приїхав до нього механік, бо машина зламалася: “Де пан?”. А Чабаник з молотилки: “Який я вчорта пан? Зламалася, я і рихтую, бо зерно не жде”.

Ще до організації колгоспу совітська влада почала репресії. Мого батька, Двірнього Якова, позбавляли виборчого права, бо при царю він працював сторожовиком.

З 1929 року насильно почали тягнути людей до СОЗу “Вільна Сім'я”. Активісти чи комсомольці були Чорнобривці: Пилип Дмитрович – у Гаївці, Гура Дмитрович – у Буланівці та Максим Дмитрович – у Дубовій. Чорнобривці – з Дубової. Особливо глумилася з людей голова Комітету незалежних селян – Оксана Дігтяренко з Гаївки; за це розкуркулені поглумилися з неї: побили, косу одрізали, на тілі вирізали зірку. Були прислані з Міста: пам'ятаю якогось Усікова.

А куркулили всіх, хто був роботящий. Платон Андріюченко з Кулебівки робив і вислали.

Хоменко Трифон на Дубовій мав велику сім'ю. Його син Кузьма у Красній Армії був начальником. Трифон вступив у колгосп: здав туди пукар (4-8 лемішів для мілкої оранки), плуг, коні, корови, а у 30-ім його розтормошили. Пізніше він так казав: “Совітська власть навчила мене жить. Раніше кукіль їв, а пшеницю продавав, а зараз купив щось на зарплату і проїв – як артист”. Трифон Хоменко – виходець з Аджамки, десь 1880-х народження.

Савченко Петро Андрійович з Веселої Гірки (у гирлі Баленкової балки) мав нову хату, клуню-стодолу, комору, сарай. Утік у Місто від колективізації. Литвинів Іван Семенович із Гаївки теж утік перед загрозою розкуркулення. Із Новогригорівки розкуркулили та вислали Мажая та Сороку. Із Гаївки – братів Олійників Степана та Василя (їхній рід з Левицького); Долинку Дмитра (родом з Аджамки), Якимяху Свиридона, Стогнієнка Івана, двох братів Руденків. Із Лозуватки вислали Сіренка Микиту, Бондаренка; із Дубової – Качкару Степана; із Кулебівки – Бондаренка Івана; із Київців – сім'ю Катериничів (по-вуличному називали їх “Мойлі”); з Буланівки – вдову Аксюту Катеринич із дітьми, Вільшанських Григорія та Лушу з дітьми.

У Вільшанських великий лад був у садибі. Хата – на фундаменті, з фронтоном спереду (мабуть приглянулася більшовикам під контору). Були свинарник, комора, сарай – усе під залізом. Великий сад, устелений піщаними доріжками.

У 1932-му році буксирні бригади, чужі, комуністи ходили їжу забирали. Свої, з Гаївської сільської ради, не глумилися тоді. З голоду у 1933-му загинув мій батько, Двірній Яків, Курищенко Ілько. Їх поховали в одній могилі на Буланівському цвинтарі. Салієнко Микита Свиридонович (Д.В.: Іванович) лежав мертвий у труні в сараї 1 місяць. Люди так охляли, що не було кому хоронить. Аж приїхав син військовий, та пішов у сільську раду, та кулаком по столу, мовляв, поховайте батька по-людськи.

У Буланівці померли з голоду дві сім'ї Катериничів: (1) Катеринич Микола, його дружина, двоє дітей; (2) Катеринич Липка та її син, Катеринич Микола Макарович, 1916 року народження. Чоловік Липки, Катеринич Макар вижив, бо саме вчився на курсах комбайнера, де давали їсти.

— 25 —

У Дубовій загинули з голоду лише двоє (Ляшенко Кирило, Сушко Данило), бо у радгосп “Зорю” привозили фураж коням, а люди і собі крали.

У голодовку до “Вільної Сім’ї” прислали голову колгоспу з Міста. А, коли вже зробили голод, то свої поставали на голів: Лівак Степан – у Лозуватці; Катеринич Антон Ісайович у 1933-му та Чорнобривець Гура Дмитрович у 1934-му – у Буланівці; Чорнов Павло – у Новогригорівці; один гаївський Чорнов був з Міста.

Після 1933-го страху в людей побільшало, а нищили нас і пізніше. Так, у 1937 році мені в армію писали в листі, що “чорний воронок” забрав з кінцями директора Лукашевича і завуча Гаївської школи, Гайдаєнка Павла Григоровича, – як “врагів народу”. Лукашевич був здоровий, ходив у кубанці, галіфе, начищених хромових чоботях. Він грав на скрипку, викладав географію та математику. Його дружина, Віра Іллівна, теж навчала.

У той час не лише люди, а й села вимирали. До 1933 року зникло поселення Сахалін (куток Лозуватки), де було господарств вісім. Чабаник Федір Федорович переселився у Лозуватку (у хату розкуркуленого Дудика – Д.В.), Бондаренка розкуркулили, інші розбіглися хто куди.

У 1933 році занепав і зник хутір Чабаника Митрія з двох дворів. Чабаника вислали, сім’я вдови Газель переселилася в Лозуватку.

Дубова і Буланівка остаточно занепали у 1970-х.

Запис: 02.11.1999., 09.12.1999., Гаївка.

Загинули з голоду 1932-1933 років

у Буланівці:

- 1) Двірній Яків С., пох. на Буланівськ. цв.;
- 2) Курищенко Ілля Федорович, 1896 р.н., пох. на Буланівськ. цв.;
- 3) Катеринич Микола Васильович, 1898 р.н., пох. у Буланівці;
- 4) Катеринич Одарка Пилипівна, 1900 р.н., пох. у Буланівці;
- 5) Катеринича Миколи та Одарки дитина, пох. у Буланівці;
- 6) Катеринича Миколи та Одарки дитина, пох. у Буланівці;
- 7) Катеринич Олемпіада Антонівна, 1896 р.н., пох. у Буланівці;
- 8) Катеринич Микола Макарович, 1916 р.н., пох. у Буланівці;

у Гаївці:

- 9) Салієнко Микита Іванович, 1889 р.н., пох. на Гаївськ. цв.;

у Дубовій:

- 10) Ляшенко Кирило, пох. у Дубовій;
- Сушко Данило, пох. у Дубовій.

***Чорнобривець Станіслав Гурович,
нар. 01.09.1938., Буланівка.***

Мій батько, Гура Дмитрович, у 1932/33 роках вчився у совпартшколі у Зінов’євську. Жилося впроголодь. Було студенти повдягаються у шкірянки, візьмуть папки і йдуть на заготзерно. Вартовий баче, що люди вдягнуті пристойно, і документи не перевіряє. А студенти заходять в ангари, де зерно, набивають у папки кукурудзи, пшениці... І виходять таким самим чином. У гуртожитку баханці жарять, зерно труть. Отак живилися совпартійці – актив партії, керівники.

Про голод у Буланівці переказували таке: багато людей вимирало, нікому було ями вирить, хоронили аби-як. Скрипниченко Льовка збирав мерців на підводу. То було, що забирав ще живих. Людей хоронили в ряднах; Андрій Пінкаленко забирав рядна з покійників (Для наступних небіжчиків? – Д.В.).

Запис: 17.01.2003., Гаївка.

***Гетьман (дів. Катеринич) Марія Антонівна,
нар. 1913 року, Буланівка.***

Колективізація починалася з розкуркулення. У крайній хаті (північний край Буланівки – Д.В.) розкуркулили Катеринич Аксюту з трьома дітьми (Марія, Ніна, Гриша). Батько сім'ї, Іван Кузьмович, помер до 26-го. Там (коло греблі Сторубльового ставу) їхня груша досі є. Брат Івана, Катеринич Микита Кузьмович, жив сусідом. Микиту з дружиною Лукією теж розкуркулили. Катериничам від батьків дісталася і земля, і достаток. Напроти них у полі був їхній тік. Батьки Катериничів поховані на Буланівському кладвищі: їм були такі! пам'ятники кам'яні поставили, і написи були. Уже за колгоспу люди не побоялися, розтягли пам'ятники на фундаменти. (Д.В.: один кам'яний пам'ятник із збитим написом лишився на цвинтарі). Третій брат, Катеринич Яків Кузьмович, жив у Київцях. Усю його сім'ю розкуркулили, а він мав 5 дітей.

Катеринич Федір Пилипович теж був близький родич Кузьмовичам. Він мав троє дітей (дружина померла при родах дочки). Він тримав у Місті магазин, торгував м'ясом, робив і продавав ковбаси – багатий. Його і дітей розкуркулили.

Позаду Катеринича Ф.П. жили Вільшанські. Вони десь у панів заробили гроші, приїхали, закупили багато землі. Мали 5 дітей. Жили у ладу і достатку. Люди казали, що Вільшанських відправили у заслання.

А Несміяни Григорій та Тетяна були дуже бідні (мали 8 дітей), то і в них позабирали і коні, і корову.

У 1933-му році у сім'ї моїх батьків, Катеринича Антона Ісайовича та Параски Михайлівни, з голоду померли двоє дітей. А я і мій брат Петро вижили.

Та найсильніший голод був у Сухій балці. Там, у кутку Старій Буланівці, пропали з голоду мій дядько, Катеринич Сергій Ісайович, та його уже дорослих 5 синів (Трохим, Іван, Сашко, Петро, ?).

У 33-му на станції Медеровій зерно у вагонах гнило, а людям нічого не давали. Натомість розганяли ешелони, на швидкості розкривали вагони і розсипали зерно. Зголоднілі люди приходили до колій і їли пріле зерно, таким чином, труїлися і помирали зразу.

Записала: Гетьман Людмила Іванівна у січні 2000 року, Буланівка.

Загинули з голоду в 1932-1933 роках у Буланівці:

- 1) Катеринича Антона Ісайовича та Параски Михайлівни дитина α ,
- 2) Катеринича Антона Ісайовича та Параски Михайлівни дитина β ;

у Новогригорівці (куток Стара Буланівка):

- 3) Катеринич Сергій Ісайович, 1878 р.н.,
- 4) Катеринич Трохим Сергійович, 1901 р.н.,
- 5) Катеринич Іван Сергійович,
- 6) Катеринич Олександр Сергійович,
- 7) Катеринич Петро Сергійович,
- 8) Катеринич ? Сергійович.

— 27 —

*Цуркан Віра Федорівна,
нар. у 1924 році, Буланівка,
нині мешкає у Гаївці (Кулебівка).*

Голод 33-го – страшна трагедія.

Моя мати, Ярина Федорівна, хворіла. Нас, п'ятеро дітей. Батько, Цуркан Федір Іванович, 1897 р.н., працював сам.

Хліб викачували до зернини. Комсомольці, большевики (чи ті – активісти) викачували.

Моя баба по матері, Проценко Горпина, у 32-му, тікаючи від голоду з 2-ої сотні Аджамки у Кривий Ріг, прийшла до нас у Буланівку і каже: “Отам, на нашому городі закопана тиква із зерном; у хаті є мішок сушеного гарбуза і буряка”. Мої батьки принесли все те з Аджамки.

Батько надер борошна, зварили галушок. А в хату саме нагодився сусід – батьків кум, Катеринич Макар Васильович. Він був активіст:

-- Ти ж казав, що все до зернини здав.

-- Сідайте, куме, їсти,-- каже йому батько.

-- Мене за миску не купиш!

Катеринич Макар зразу пішов у контору і привів активістів. По хаті обшукали все. Нас, дітей, зігнали з печі; чи не заховано бува там що. У погріб поліз Макар, а там – буряк. То він перекидав увесь буряк, а пшеницю не знайшов. Навпаки, пригорнув тикву із зерном ще дужче.

Сам Макар їв, бо активістам давали пайки. А сім'я його голодувала. Дружина померла першою. А син Коля довго ще пухлий ходив. І до нас заходив. Мама давала йому те, що й нам – буряк варений. А батько сварив матір: “Не давай, бо своїх дітей багато. Та ще й трусити прийдуть, як узнають, що ми їмо”.

Макаря довгенько в селі не було. А тоді явився подивитися, хто ще живий. Привіз макуху синові. А Коля прийшов тією макухою з нами поділитися. Моя мати: “Ти ж і так пухлий, їж макуху, спасай себе”. Коля наївся макухи, і до ранку кончився.

Моя мати багатою була. Ціла скриня хусток: чорні, турецькі, рожева у червоних квітах із зеленим листям з пацьорками. Таке тоді багатство було.

Батько їздив у Миколаїв, міняв потроху хустки на їжу. Мати тряслася, щоб батька в дорозі не вбили голодні люди.

Раз батько вкотре збирався в дорогу. Мати дуже плакала за рожевою хусткою. Поки батько одвигнувся, то сестра Паша витягла ту хустку із сумки і заховала на печі. Батько вернувся з Миколаєва, думав, що згубив рожеву. Та, як дізнався правди, то пообіцяв, що буде та хустка Паші у придане, коли виживуть.

Пшеничка кінчилася, одяг вівозили; напарювали буряк і їли. Була у нас і корова. Батько робив коло коней. Коні з голоду дохли, то батько приносив пліву, нутроці. А ще їли горобців, ховрашків. З осені мама ходила до скирди соломі віяти. Додому приносили по дві в'язки соломи; то менші перебирали соломі, вибирали зерно вдома. За день відбирали зерна зі склянку. Те зерно мама зваре у казані на півтора відра. Дітям і собі насипає рідше, а батькові – густіше з дна, бо він же робе. А пропаде батько, і ми всі згинемо. Під весну возили брагу колгоспним коням, а батько крав додому. То ми їли те, що зараз свині їдять. У колгоспі навесні почали давати кукурузний і яшний хліб – по 300 грам на робочого. То батько несе додому, усім порівну по крихті ділить. Ще й на матір кричить, щоб йому більше не відділяла. І ми, 5 дітей, вижили; і пухлі не були; лише – голодні. Хоча я раз нахапалася коржів з просяної шолухи, то мене ледве врятували. Трохи згодом видавали колгоспникам по 100 грам зерна на утримання.

У жнива 33-го люди м'яли колоски тайно. Тим і жили. А кого спіймають з одним кіло пшениці, то судили.

У 33-му люди, як снопи, по вулицях валялися. Лежить, ще ворухиться, то так і вмере. Майже півсела вимерло.

— 28 —

Ховали людей “по наряду”. Раз Іван (Несміян –Д.В.) з іншим чоловіком ховали одну Химку з верхнього ряду Буланівки. А рити сил не було. Яма виявилася замала. То Химку так напівсидячи й загорнули, наче газету читає. Напарник Несміяна виявився поетом і склав такий вірш:

Ванька Химку хоронив,

Дав в руки газету,

Сам промссуду получив, (промссуду – пайок)

Пішов до клозету.

Тоді ж загинули Йоня і Хрося. Недалеко від нас жили, без дітей.

І – баба Катерина. Сама жила коло прогону на Буланівське кладовище.

Ой, дався мені той голод.

Запис: 08.12.2002., Кулебівка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Буланівці:

1) Катеринич Олемпіада Антонівна, 1896 р.н.,

2) Катеринич Микола Макарович, 1916 р.н.,

3) Баркар Йоня Тимофійович, 1894 р.н.,

4) Баркар Хрося Андріївна, 1896 р.н.,

5) Катеринич Катерина, 1856 р.н.,

6) Химка з верхнього ряду Буланівки, ≈1895 р.н., пох. на Буланівськ. цв..

— 29 —

***Козодій (дів. Курищенко) Ганна Іллівна,
нар. 21.09.1928., Буланівка.***

Буланівка була гарна, маленька. Хати в два ряди. Коло кладовища йшла дорога з Міста в Аджамку. По тій дорозі ще чумаки їздили. На тому ж боці, коло кладовища, стояли хати дві. Там баба жила, що роди приймала. А за пагорбом у (Титаренковій, або Київцевій – Д.В.) балці маєток пана Буланого був (маєток Кнорринг – Д.В.). Там зараз два чагарі. А були дуби такі розлогі, і бетоновані доріжки по саду, колодязь-журавель. Гарно. Кусок Буланівки був і на Сухій балці.

Мій батько, Курищенко Ілля Федорович, буланівський; а мати, Гронд Олександра Данилівна, – з Інгуло-Кам'янки. Після одруження мої батьки жили в Місті. Приїхали в Буланівку, коли йшло розкуркулення. Он коло греблі Сторубльового ставу груша стоїть. То деревина залишилася від розкуркулених Кузьменків (сім'я Катеринича Івана Кузьмовича –Д.В.). У другу війну при німцях верталася Кузьменчиха з малим онуком. А тоді при красних знову виїхали в Місто. Оце геть недавно приходив до груші той внук. Все розпитував, думав, що я його не впізнала.

Активісти забирали в людей коні. Ходили із щупами по хатах. Штрикали, де, може, сховок їжі. А люди закопували зерно, ховали від реквізиції.

На краю Буланівки позад Андрія Пінкаленка у хаті розкуркуленого відкрили дитсадок. То була добротна хата. Роками не фарбували підлогу, а вона лишалася гарною. Після дитсадка там і контора була, і лікарня, і бджоли, поки й не розвалили хату.

Мати не сиділа: по-під скирди ходила, полову перебирала. І тут, і в Аджамці. Я із сестрою Федоскою розривали мишоловки. Із степу приходимо – позамерзаємо. Мама одірвала рукава від куфайки, та зробила собі таку вузванку... і так ходила.

По сусідству Несміяни жили. Душ десять сім'ї. Дружні були, то й вижили. Накрадуть, намнуть, натруть крупи і нам дають. Хороші люди були.

А хто не ходив по степах, то помер. Багато людей пропало за совітської власті. Мій батько робив у колгоспі. Помер від голоду. Поховали на кладовищі Дубової коло Двірнього Якова. (Двірній помер тоді ж, але він і батько поховані у різних могилах). Не знаю, чого батька поховали не в Буланівці. Пізніше померла моя сестричка Яринка. Їй було років 4. Поховали на Буланівському кладовищі. Могилку батька ми оградили, доглядаємо. А могила Двірнього поруч запала. Не знаю, де Яринки могила.

Після голодовки давали по 100 грам хліба на утриманця. І врожай у 33-ім був великий.

Запис: 17.01.2003., Буланівка.

Загинули від голоду 1932-1933 років на Буланівці:

1) Двірній Яків С., пох. на цв. Дубової,

2) Курищенко Ілля Федорович, 1896 р.н., пох. на цв. Дубової,

1) Курищенко Ярина Іллівна, ≈4 роки, пох. на Буланівськ. цв..

— 30 —

***Ускова (дів. Брайченко) Лідія Іванівна,
нар. 19.08.1925. село Гаївка,
мешкає у Кіровограді, Балка.***

У 1932 році наша сім'я складалася з батька, Брайченка Івана Терентійовича, матері, Марфи Германівни, та трьох дітей. Нашу хату батько поставив на садибі діда Терентія, який, отже, був сусідом.

Восени прийшли до нас, всю їжу позабирали, щупами штрикали по стінах, шукали сховки. Залишили нам лише корову, яка спасала нас.

Батько пішов був у степ і накопав картоплі; за це його засудили на 1,5 роки позбавлення волі. Коли батька забрали, Мажай із Сухої Балки (с. Новогригорівка – Д.В.) украв нашу корову і продав її у Високі

Байраки.

Мати пішла у колгосп працювати за баланду. Нас, дітей, прийняли до Гаївського дитсадка. Коли нам давали яке печиво, то несли додому підгодовувати матір.

Тим часом люди переказали, що батько втік з-під арешту і працює в Місті. Мати кинула роботу в колгоспі, та нас – трьох дітей, і пішла до чоловіка.

Оскільки уже ніхто з наших батьків не ходив до колгоспу, то мене і брата Федю вигнали з дитсадка. Я та Федя пішли до діда Терентія, який лежав хворий у ліжку. Доглядали за дідом. А вночі, як розберуть дітей з дитсадка, біжимо туди, де нянька, крива Харитина, потайки давала щось поїсти. Дитсадок був у добротній хаті під цинком, яку відібрали у “куркуля”.

Найбільший голод був під весну 1933 року. З нашого кутка від школи до Буланівки у день забирали 5-6 померлих на підводу. Хоронили так: під’їжджала підвода, на ній солома, труп брали за руки-ноги і кидали на підводу. На Гаївському кладовищі вирили одну велику яму і всіх туди скидали.

Ось як загинула сім’я мого дядька, Брайченка Павла Терентійовича. Ще до 1928 року дядько різав свиню, поранився і від зараження (сибіркою) помер. З голоду пропали його дружина та пізніше – двоє синів.

Уже була весна. Я забігла до їхньої хати, а мій двоюрідний брат Коля лежав уже холодний на печі. Долілиць, руки під головою, а під руками – книга. Йому було 12 років. Коли його брат, Павло, лишився сам, уся рідня відмовилася взяти Павла до себе, бо й самі попухли. Паша пішов на Буланівку, на садибі коло бані заліз у погріб, напився квасу, запахав два буряки за пазуху (може нам ніс?). Хазяїн застав братика і вбив. Якби мій батько був удома, не пропали би хлопці. Павлові було років з 10. Микола, Павло і їхня мати поховані на Гаївському цвинтарі.

Мій інший дядько, Брайченко Пилип Терентійович, жив біля діда Терентія, ходив у степ, збирав мишоловки, ловив ховрахів, мишей, допомагав родичам такою їжею. Сам пропав весною. Було йому років 37. Поховали на Гаївському цвинтарі.

Білик Дмитро Федорович, чоловік моєї тітки Брайченко Фросі, помер з голоду весною 1933-го. У сонячний день у себе в хаті на лаві. Дивлячись у вікно сказав: “О-ох, як сонечко світе, як пташки співають, а як же вмірать не хочеться”. Я коло нього присіла: “Все буде добре”. Через якусь мить тітка сказала, що чоловік помер. Йому було 30 років. Похований на Гаївському цвинтарі.

Батьки Білика Дмитра сильно підірвали своє здоров’я від недоїдання, і померли влітку 1933-го від виснаження. Білик Федір Гнатович та Білик Секлета Іванівна прожили по 70 років. Поховані на Гаївському цвинтарі.

У 1933-му наша сім’я таки перебралася до міста, але і тут жилося важко. Сестра Люба захворіла -- запалення легень. Матір відправили десь у колгосп працювати, батько -- на роботі. Сестра восени померла.

Запис: 29.10.2002., Кіровоград (Балка).

— 31 —

Загинули з голоду 1932-1933 років у Гаївці:

- 1) Брайченка Павла Терентійовича дружина, ≈30 р., пох. у Гаївці;
- 2) Брайченко Микола Павлович, ≈12 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 3) Брайченко Павло Павлович, ≈10 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 4) Брайченко Пилип Терентійович, ≈37 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 5) Білик Дмитро Федорович, ≈30 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 6) Білик Федір Гнатович, 70 р., пох. у Гаївці, літо 1933 р.;
- 7) Білик Секлета Іванівна, 70 р., пох. у Гаївці, літо 1933 р.;
- 8) Брайченко Люба Іванівна, 3 р., пох. у Зінов’євську, осінь 1933 р..

***Якимаха Леонід Григорович,
нар. у 1928 році, Дубова,
зараз мешкає у Кіровограді, Новомиколаївка.***

У 1933-му році ми жили у хаті розкуркуленого Руденка, позаду Катеринича Миколи. Це – крайня хата у Гаївці від Буланівки. Куркулили хазяїв, грамотних. Вислали Божка з балочки між Гаївкою і Буланівкою.

Мою тітку по матері та її чоловіка Єгора Якімаха вислали з Аджамки в Новосибірськ через три місяці, як вони побралися.

...і полову їли. Воно голод був і в 32-му, і в 33-му, і в 34-му, і в 46-47-мих роках. Бо забирали хліб. А був хліб. Штучно робили голод: вимітали, вивозили денно і ношно. Чув, що діти сильно мерли – манюсінськими.

У 33-му батько і ще 4-5 чоловік поїхали під Москву, наміняли хліб, домовилися з машиністом, заховали у поїзд. А тут нагрянула міліція і забрала все: ні ряднини, ні хлібини. Не давали на Україну нічого.

У колгоспах нічого не платили. На трудовень давали по 50-100 грам зерна. Батько отримав 3 рублі у річний звіт. Так і те забрали у державну позику. Ще й курей випродували, щоб розрахуватися. Що виростиш вдома та продаси у Місті, то й твоє. За виручені гроші купляли хліб. У Місті їздили хлібовозки – возили хліб євреям. А чого так, що тільки євреям, я й досі не знаю. Зупиниш хлібовозку, просиш, щоб продали тобі хлібину, то бува й продадуть.

Запис: січень 2003 рік, Кіровоград (Новомиколаївка).

***Катеринич Анатолій Павлович,
нар. у 1936 році,
мешкає у Гаївці.***

Казали, у 33-му діти мерли, як блохи. А я добре пам'ятаю голод 46-го. Моя мати, Софія Германівна, їздила в Росію міняти ганчірки на їжу.

Батько, Павло Васильович, був головою колгоспу в Сухій Балці. Хтось украв два центнери посівмату. Батька засудили весною 46-го на 2 роки, а вернувся у 1949 році. А матір забрали у 48-му за 5 кг зерна. Габаза, баба Манька і Стешенко підложили те зерно, ще й свідчили проти матері на суді в Покровці. Тоді ж судили Чабаника Федора Федоровича за нестачу безтарки зерна, та не доказали нічого і звільнили. Забирав матір дільничий Ламаренко (його пізніше вбили у Веселівці). Отак мене зробили сиротою. Жив у баби: мені 12, а бабі Парасці 82 роки. Не жив, а виживав. Ходив побачить батька на “Красну Звізду”; там тюрма відбудовувала завод. Коли мати вернулася у 1951-му, ми поїхали в Місто луччої долі шукати. Таких було багато: “Спина гола, с...а гостра, Вчора вискочив з колгоспу”. І про нашу сім'ю був вірш: “Ой, ти, Паво, Герман Соні, З'їв маторженик із сої”.

Запис: 24.01.2003., Гаївка.

— 32 —

***Биндиченко-Халявка Павло Тимофійович,
нар. 1925 року, с. Пантазіївка,
з 1933 року – у Гаївці; нині мешкає у Кіровограді, Балка.***

Почну з оповіді про батьків рід Халявок. Мій дід, Халявка Антон, чумакував, у Крим ходив. Розбагатів – купив 60 десятин землі у Пантазіївці. На корені (родова садиба) синові Івану хату поставив, вітряк – вище цвинтаря.

Колективізація була. Пам'ятаю, батько запряг коня у підводу. Я питаю: “Куди їдете?”. “Їду, сину, брата Івана куркулить”. Отаке було, що мусив брат брата грабувати. А баба Олена дивилася у вікно (бо ж сусіди), як куркулили її сина Івана: і хату валяли, аж крокви тріщали. Відтоді баба дуже зажурена ходила, а в 33-му її параліч і голод добила.

Тоді ж і церкву розваляли у Пантазіївці. Моя мати, Настя Савівна, була там півчою.

Комуністи розкуркулили мого дядька, Демиденка Гната, а майно його продали на торгах. Двох дядькових синів (знаю ім'я одного – Петро) забрали у Місто та розстріляли “за подрив советской власті”.

У ті ж часи більшовики змусили мою матір розірвати шлюб з батьком, бо він – з багатієї родини. Але вони були разом, поки батько не загинув з голоду у 33-ім. А я змінив прізвище з Халявки на материне – Биндиченко. Адже людині з прізвищем “куркуля” не було місця у радянському суспільстві.

У 1933-му сильно падав скот, особливо, коні. Поскладали коні в ряд, а один чоловік приїхав возиком нарізати м'яса. Та одрізас з ноги, а коняка ще не здохла, голову підіймає. А той чоловік не зважає, що тварина жива. Відшматував. Люди як дикі поставали.

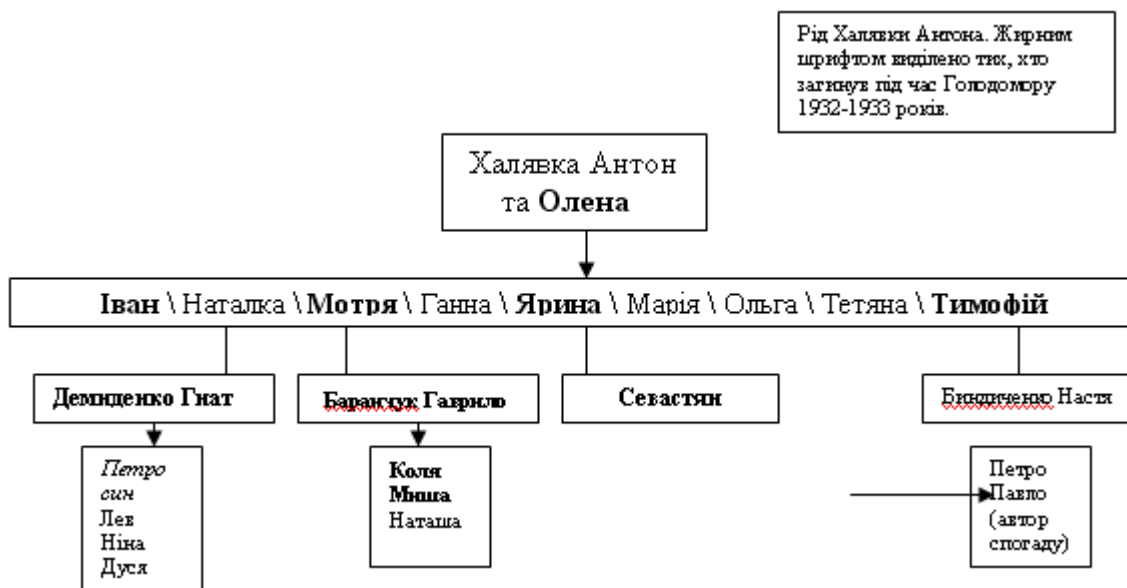
Коли лютував мор у Пантазіївці, не було кому людей хоронити. Моя мати та тітка Мотря Баранчук поховали мого батька. Поклали його в ящик, ящик поставили на візок. Дві виснажені жінки тягли візок нагору до цвинтаря. То – важка праця: раз у раз ящик спадав з візка. В одну могилу з батьком схоронили двох мужиків: Шуравля та Поварчука. Сім'ї Шуравля та Поварчука вимерли з голоду. Знав я лише Льоню, сина Шуравля.

Тітки Мотрі чоловік, Гаврило Баранчук, та сини, Коля і Миша, померли десь у степу, по дорогах, шукаючи їжу, пасучись. Тітка Мотря померла вдома: доньку Наталку залишила сиротою. Може б і Наталка тоді загинула, та сусідка спасла її, забрала з мертвої матері.

Мій дядько Іван Халявка (після розкуркулення та вислання) повернувся у село сам, жив у землянці в радгоспі, там і пропав голодною смертю.

Моя тітка Ярина Халявка та її чоловік Севастіян були розкуркулені, вислані на Соловки. При нагоді вони повернулися в Пантазіївку, жили у землянці, де й застала їх голодна смерть. Дітей у них не було.

Тоді ж пропав з голоду і дядько Гнат Демиденко.

— 33 —

Баба Марія Биндиченко у Гаївці не дуже голодувала, бо її донька Люба працювала комірницею. У 1933-му баба Марія прийшла забрати нас з Пантазіївки. У ту пору вже вишні червоніли. Усі 35 кілометрів з Пантазіївки до Гаївки по дорогах, степах валялися трупи людей.

У Гаївці було повно хат-пусток. Активісти постаралися: 40 (із 100 – Д.В.) господарств розтормошили вщент, а у війну з фашистом – жодного не знищено.

Мені казали, що в Гаївці з голоду в 1933-му померли Сніжко Денис, Олійник Степан та його дружина. Дітей Олійників (Льоню, Яшу, Надю) прийняли до Гаївського колгоспного патронату.

У 1934-му в пустки прислали білорусів: Прочаків, Вертінських, Медведєвих...

33-ій рік – страшний, та і по ньому голод, страх, злидні разом з колгоспами надовго засіли в селі. І народ складав ось які вірші:

А в колгоспі добре жить:

Один робе – сто лежить.

Куди йдеш, куди йдеш?

Куди шкандибаєш?

У коморю по муку,

Хіба ти не знаєш?

У нас же давали людям не борошно, а муку (таку малу кількість борошна, що не їси, а мучишся). Або ще ось – про те, як ми “багато” жили:

Ні корови, ні свині –
Тільки Сталін на стіні.

А смішно згадати, як “святкували” 7 листопада (День більшовицького перевороту в 1917 році). Партії чіплялися до людей: “Чому не з’явився на мітинг?”, “Чого не радів на мітингу? Треба було сміятися”.

У Гаївській школі задали вчити вірш Шевченка про голодних і босих. Та кажу матері, що то було так за царя. А мати сидить, у вікно дивиться і плаче: “Це ж зараз, при комуністах, так. Я тільки й жила за царя. Тоді були усі земельні”. Село Гаївку звали столипінським. Воно засноване у 1908-1911 роках у Столипінську реформу. Кожен, хто хотів, мав 10-13 десятин землі.

При Сталіну на все податок наклали: на курку, дерево, поросля. Коли свиню заріжеш, то не засмажиш її у соломі як слід, бо шкіру із свині треба було здавати у колгосп. Туди само – 240 літрів молока, 32 кг м’яса, 150 штук яєць. А нема, то купи і здай. А ще – примусова підписка на облігації (позика державі). Мати працювала за трудовні, зарплату не платили, а ”подоходний” треба було платити грошима. У 1952 році на мою матір наклали податок у 1200 рублів. А вона, вдова, ще й сина, -- каліку Петра – доглядала. З розпачу в неї розум потьмарився.

А КОРОВИ ТРЕБА ПАМ’ЯТНИК ПОСТАВИТИ.

Корови у ярмах ходили, орали. Удень пасеться, а вночі тягне підводу із зерном у Місто. Та ще треба було здати молоко в колгосп – уранці й увечері. А ще топили молоко, несли у кубищі на базар. На виручені гроші треба було купити їжу (перлову кашу або пшоно) і вдягнутися та взутися.

Після школи, як зійде ніч, йду з дітьми Пінкаленків, Якимаків солому красти у колгосп. (Це було небезпечно, бо сторож їздив конем, наглядав.) Тою соломою ми корів годували, а з’їдами топили в хаті. Від такого палива в хаті вода замерзала взимку і вікна дуже намерзали. Отак весело жилося у Радянському Союзі.

— 34 —

Я влітку корови пасу в колгоспі, у школі похвалять, а гроші не дають. Багато-хто у школу не ходив, бо не було, що вдягти. Я мав одні штани – латка на латці. Поки вдома латку у штанях зашиваю, то голий було сидю. У 1941 році наш випускний 7-ий клас повезли фотографувати у Місто. Третій класу не поїхали, бо не було, що одягти. Добре, що тітка позичила мені ботики свого сина.

Не зараз занепало село. Воно нищиться ще від колективізації. У Гаївці у Другу світову війну загинуло менше людей, як у колективізацію, та голоди, та чистки. У 1937-му “чорний воронок” забрав з десятка гаївчан як “врагів народу”:

- 1) Гайдаєнко Павло Григорович, вчитель;
- 2) Ваховський Войцех Войцехович, вчитель;
- 3) Ваховська Броніслава Антонівна, вчителька;
- 4) Алдошин Іван Іларіонович, секретар с/ради;
- 5) Стогнієнко Степан (любив анекдоти розказувати про Сталіна);
- 6) Береговий Мусій;
- 7) Антоненко Роман;
- 8) Долинка Степан.

А скільки ще засуджували то “за колосок”, то “за саботаж”!

Взагалі, з українців глумилися, винищували нас тисячами. От коли німці відступили у 1944 році, росіяни насміхалися з нас: “Ми крофь за вас пралівалі, а ви пад юпкай сіделі”. Зразу мобілізували нашу молодь (декого із старших), і без підготовки – в бій. Я пройшов війну до Ельби. І, наче, це якесь правило було, що наших українців кидали в бій непідготовленими. Сотні молодих хлопців гинули не як воїни, а як засуджені на страту. У такому положенні багато-хто зламався. Був Литвиненко, а став Літвінов. Був Демиденко, а став Демідов. А хто виїхав з України, щоб не бачити приниження.

Запис: 09-10.11.2002., Кіровоград (Балка).

**Загинули з голоду у 1932-1933 роках
у Пантазіївці:**

- 1) Баранчук Гаврило;

- 2) Баранчук (дів. Халявка) Мотря Антонівна, пох. у Пантазіївці;
- 3) Баранчук Михайло Гаврилович, ≈10 років;
- 4) Баранчук Микола Гаврилович, 1924 р.н.;
- 5) Демиденко Гнат;
- 6) Халявка Олена, баба, пох. у Пантазіївці у січні-лютому 1933-го;
- 7) Халявка Іван Антонович, пох. у Пантазіївці;
- 8) Халявка Тимофій Антонович, 1895 р.н., пох. на Пантазіївськ. цв.;
- 9) Халявка Ярина Антонівна;
- 10) Севастян, Халявки Ярини Антонівни чоловік;
- 11) Поварчук, до 40 років, пох. на Пантазіївськ. цв.;
- 12) Поварчука сім'я;
- 13) Шуравель, до 40 років, пох. на Пантазіївськ. цв.;
- 14) Шуравель Леонід, ≈8 років, пох. у Пантазіївці;
- 15) Шуравля сім'я;

у Гаївці:

- 16) Сніжко Денис Якович, 1898 р.н., пом. 30.04.1933., пох. на Гаївськ. цв.;

на Тій Стороні Гаївки:

- 17) Олійник Степан;
- 18) Олійника Степана дружина.

— 35 —

***Крючкова (Салієнко) Олена Микитівна,
нар 04.03.19., Гаївка, Та Сторона***

Гаївка будувалася у 1900 році. Мою оцю хату збудував Токар Лаврентій Матвійович у 1900-му. Гаївка названа за паном Гаївським. Він будував від Різанової по Кулебівці 2 ряди хат, а до школи довів лише нижній ряд. Пан жив по верхньому ряду Кулебівки, де зараз млин стоїть. У революцію вигнали пана. По Тій Стороні (де Київці – Д.В.) тяглася вулиця аж за Точку: крайня хата була Титаренкова.

За організацію колгоспу було багато людей. Демиденки-Гавазі, Білик Микола з Кулебівки, Биндиченко з Того Боку, Стогнієнко Іван, Шпильовий, мій батько Микита, дядько Салієнко Свиридон. Шпильовий став комірником. Биндиченко – теж був у начальстві. Стогнієнко виїхав у Місто.

У колективізацію не куркулили: багатші самі виїжджали із села. Виїхали Стогнієнко Іван із сім'єю, сім'ї, де зараз живуть Рагуліні, де жили Орлові. Виїхав Токар Максим Матвійович, у його хаті зараз живе Возна.

У 1932 році позабирали і у людей, і у колгоспі. Тетяна Андріученко – родичка Тесленка Павла. Вони перебралися сюди з Аджамки. Сестри Тетяни не вмирили з голоду. Голоду не було у 1933 році.

Кажуть, що мій батько помер з голоду у 1933 році, а ні. Він украв у колгоспі теля, щоб з'їсти; приготували. А мати просила його не їсти; батько з'їв: в нього була дизентерія, шлунок схопило і – вмер. Батько помер і місяць у труні в сараї лежав, аж прийшов з армії Петро Степанович Лівак, пішов у сільраду і добився, що на другий день сховали на Гаївському кладвищі – не знають де й могила.

Моя мати спасла двох. Не гаївські, приповзли до двору і вмирили. Мати їм дала хвилільника, дуже дякували.

Де зараз гараж, у котлі варили куліш. Роздавали тому, хто робив у колгоспі. Як кукурудза у колгоспі з'явилася, то люди почали підгодовувать дітей.

Люди повинні були здавати шкуру і яйця у колгосп; на дерева податку не було; за вікно і димар не платили податку.

Коли у 41-му німці увійшли в Гаївку, дехто зустрів їх радо. Німці зберегли колгоспи. У Різановій головою був мій дядько, Салієнко Федір Іванович. У Гаївці – Биндиченко. У німецькій армії служили мадяри, німці та наші перекладачі. Німці виганяли нас на земляні роботи: копали траншею перед Веселівкою. Перед відходом німців, на Кулебівці під час авіанальоту убито синів Білика Івана та Вітька Кирила.

8 січня 44-го до Гаївки увійшла Красна Армія. Солдати стали на постої у селі. Полковник із любовницею жив у хаті баби Вашихи. Зразу набрали новобранців з Гаївської сільради: Савченко Іван

Павлович, Пінкаленко Юхим, Салієнко Іван, Тесленко Олексій Павлович та ще багато. Відвели в Аджамку. Зразу ж за Кіровоградом убито Тесленка, мого чоловіка.
Запис: 15.12.1999., Гаївка.

— 36 —

***Корольова Тетяна Василівна,
нар. 1922 року, с. Покровське,
з 1929 року мешкає у Гаївці.***

Мій батько від тифу помер у 1922 році. А мати, Марія Іванівна з роду Салієнків, перебралася до рідних у Гаївку. Із другим чоловіком, Вітьком Кирилом, мама і я виїхали у Новоклинці під Долинкою, де наділили нам землю. Батьки розжилися, мали хатку, сівалку, пару коней, торгували кінями. У 1929 році, щоб не бути розкуркуленими, спродали все і повернулися в Гаївку.

Хату купили на Кулебівці у Токаря Антона Матвійовича, який у свою чергу тікав від розкуркулення у Місто. Сусіда, Бондаренка Івана, прийшли куркулити, а він знявся і втік. Бондаренко і небагатий був. У хаті Бондаренка поселився Олійник Родіон з Дубової, голова колгоспу. У 2-у світову війну Бондаренко вертався до своєї хати, а, коли прийшли “красні”, знову утік. Кажуть, десь на шахті робив.

У 1929 році на Кулебівці жили 25 сімей. З них – 9 утікло від розкуркулення і колгоспу; два господарства занепали у 1933-ому.

У нас хата була під залізом, видна. То активісти мали нас на увазі. У 1932 році вигребли все зерно. Коня фундового забрано у колгосп. Добре, що вітчим зарізав лоша, засолив і сховав. Та на городі були закопані буряки і картопля. То так і вижили, хоча брати мої пухлими ходили.

Знаю, на Кулебівці померли у 1933-му: Тарапака Ганна, її син, Микола, 1924 р.н.. А на Тій Стороні Гаївки загинули з голоду: Дишлова Ганна, її син, ≈1922 р.н..

У моїй родині ще таке трапилося. Тітка Настя Іванівна Бондаренко із сім'єю надумали у 1932 році виїхати в Тулу. То дядько, Бондаренко Фанасій, з чотирма дітьми поїхали перші. Тітка з сином Колею та донькою Вірою лишалися ще тут. У 1933-му тітка з дітьми поїхала у місто, лишила біля “Красної Звізди” дітей, а сама відлучилася на деякий час. Коли повернулася, то Коля був, а Віри не стало. Скільки не шукала, а не знайшла. Родичі казали, що Віра була повненька; чи не з'їли її бува. Бо випадки дітоїдства були часті. Тітка Настя як здуріла після того.

Інша тітка Килина Іванівна вийшла заміж у Канатове за Івана Ткаченка. Мали вони сина. Дядько Іван Ткаченко вдруге одружився (теж із Гаївки дружина). Люди казали, що мачуха десь завела сина, чи де у канаву викинула, бо ніхто хлопця і по цей день не бачив.

Запис: 10.11.99, 06.11.2002, Кулебівка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Кулебівці:

- 1) Тарапака Ганна, ≈30 років;
- 2) Тарапака Микола, 1924 р.н.;

на Тій Стороні Гаївки:

- 1) Дишлова Ганна, до 30 років;
- 2) Дишлової Ганни син, ≈1922 р.н..

Діти, що зникли безвісти у голодомор 1933 року:

- 1) Бондаренко Віра Панасівна (з Лозуватки) зникла у Кіровограді біля “Красної Звізди”;
- 2) Ткаченка Івана та (дів. Салієнко) Килини Іванівни син зник із Канатого.

— 37 —

***Ігнатенко Федір Парфемович,
нар. 1918 року, с. Гаївка;
Ігнатенко (дів. Білик) Ганна Романівна,
нар. 1922 року, с. Гаївка.***

Ф.П.: “Перед голодом куркулили: Долинку Назара, Гуру (Гралюка –Д.В.), Олійника (жив, де зараз Куценки); Токар з Кулебівки сам утік.

У Гаївці в голод 1933-го люди по вулицях валялися. Вимирали цілими сім'ями. Напроти Ярового Хвилिमона догори хата стояла. Там уся сім'я померла; здається, їхнє прізвище Олійники. Ми жили на Тій Стороні. Там мій батько, Парфем Григорович Ігнатенко, помер з голоду.

Запис: 21.12.1999., Гаївка.

Г.Р.: “До 33-ого ми, Білики, жили в новій хаті на Кулебівці. Позад нас – мій дядко Білик Іван поставив хату. У 1933-му ми перебралися до діда Білика Федора на Гаївку, а свою хату розібрали. Голодали сильно. Дід і баба ослабли, підірвали своє здоров'я і померли в тепло, коли вже було що їсти”.

Запис: 21.12.1999., 30.10.2002., Гаївка.

Загинули з голоду у 1932-1933 роках: у Гаївці:

- 1) Білик Федір Гнатович, 1862 р.н., пох. у Гаївці;
- 2) Білик Секлета Іванівна, 1862 р.н., пох. у Гаївці;
- 3) Олійники, сім'я (догори, напроти Ярового Филिमона);

на Тій Стороні Гаївки:

- 3) Ігнатенко Парфем Григорович, 1875 р.н., пох. у Гаївці.

*Олешко (дів. Савченко) Марія Петрівна,
нар. 19.08.1923., Гаївка (Баленкова балка),
з 1939 року переїхала до Кіровограда.*

У голод 32/33 років вижили, бо мій батько та тітка, Савченко Олександра Андріївна, виїхали у Донбас та знайшли роботу. Проте я була на грані смерті через те, що наїлася просяної шолухи. Мене спасла тітка, Меланка Кіндратівна Білик, з Кулебівки. Давала мені молоко, сироватку.

Наша балка звалася Баленковою, бо у ній побудувалися лише ми, а нас по-вуличному звали Баленками. Ми родом із Лозуватки (Різанова); там ще мого діда Андрія звали Балом. А що значить це прізвище – не знаю. З 1937 по 1939 рік мій батько перевіз нашу хату в Кіровоград на Новомиколаївку. З того часу в балці ніхто не живе.

Запис: січень 2003 рік, Кіровоград (район Старого Автовокзалу).

— 38 —

*Бородай (дів. Довга) Надія Сергіївна,
нар. 1925 року, с. Гаївка,
від 1945 року мешкає у Кіровограді, Балка;
Юрченко (дів. Довга) Марія Сергіївна,
нар. 1923 року, с. Гаївка,
з 1990-их мешкає у Кіровограді, Кущівка.*

Н.С.: “Жили ми на Тій Стороні Гаївки. У сім'ї Довгих нас, дітей, було десятеро. Батьки ходили пухлими, але всі ми вижили, бо батько, Довгий Сергій Тимофійович, працював завфермою у Гаївському колгоспі та приносив із ферми свиняче. Недалеко від нас, напроти Ігнатенка Петра Яковича, жили Брайченки. У тих Брайченків двоє дітей вмерли з голоду у 1933-му. У дворі й поховані. Сьогодні там ореться поле”.

Запис: грудень 2002 рік, Кіровоград (Балка).

Загинули з голоду 1932-1933 років на Тій Стороні Гаївки:

- 1) Брайченків дитина, пох. на садибі батьків;
- 2) Брайченків дитина, пох. на садибі батьків.

М.С.: “У 1933 му моя мама робили в колгоспі. Заробляли по 300 грам хліба. Дві мої старші сестри (одній

було 15, а другій – 12 років) пішли сапати, щоб теж отримувати пайки. Сестру Надю та брата Володю прийняли до дитсадка.

А мене забрав у Мар'ївку мій двоюрідний брат, Андріученко Костя Іванович. Він робив комірником. Я перебула в нього до самого врожаю.

На Тій Стороні коло мосту жив Бабич Антон. До його дружини Анюти прийшла сестра Оляна у 33-ім. Двоє дітей Оляни там і померли з голоду”.

Запис: 15.12.2002., Кіровоград (Кущівка).

Загинули з голоду 1932-1933 років на Тій Стороні Гаївки:

1) Оляни Іванівни (дів. Чабаник) дитина;

2) Оляни Іванівни (дів. Чабаник) дитина.

Прочак Катерина Семенівна, нар. 1929 року, Білорусь, з 1933 року – у Гаївці, Кулебівка.

У 1933 році була висилка з Білорусі. Тоді мої батьки з нами (8 дітей) переїхали до Гаївки. Дали нам хату куркуля Андріученка Платона на Кулебівці. У 2-у світову вернувся Платон, узяв вила та вигнав нас із хати. Ми перебралися у землянку (коло Лозуватської ферми – Д.В.). Платон вирив нору із хати до ставу, щоб могли утікати у небезпеці. Коли Красна Армія прийшла, то Платона забрали і – по цей день.

Юрченко Ханя, Тарапака Оксана, Биндиченко знущалися над людьми. Вони усі були при владі. Нам, як багатодітній сім'ї, повинні були давати допомогу, а Тарапака не давала. Оце ти нагадав про Ханю, а Биндиченко дитину вбив. Переказували, у голодовку чужа дитина зайшла до нього у хату, з печі вийняла горщик, щоб поїсти, бо голодна була, а він застав і вбив. Хата Биндиченка стояла на Тому Боці.

Усі казали, що Тарапака розкуркулила Долинку Дмитра.

Запис: 26.10.1999, Кулебівка.

Під час голоду 1932-1933 років убита за їжу на Тій Стороні Гаївки:

1) дитина, у хаті Биндиченка.

— 39 —

Тарапака (дів. Алдошина) Лідія Іванівна, нар. 1927 року, с. Гаївка (куток Кулебівка).

Хоч була малою у 32-ому, проте пам'ятаю дещо. Комісія за комісією: усе повигрибали з хати. У нас діяла комсомолія з Клинівців. А гаївських активістів брали на інші села. Тоді гаївського голову колгоспу Островського, мою майбутню свекруху, Тарапаку Оксану Онисимівну, вибрали у тридцятитисячники від Гаївки.

Тарапака Оксана О. народилася у 1900 році у родині Дігтяренків Онисима та Насті у Лозуватці. Вони є однією з гілок великого аджамського роду Дігтяренків. У Лозуватці жили у панській хатці. Пан Різан давав такі хатки своїм робочим. При панщині було важке життя – до 1920-их шість братів і сестер Оксани Онисимівни померли. За радянської влади вік не дозволяв поступити у комсомольці, то вона пішла в активісти. Її обрали головою гаївського колгоспу “14-річчя жовтня”. У часи, коли куркулили та реквізували зерно в людей, жив багатий чоловік у хаті, в якій зараз – Биканов Толя С.. Той чоловік заховав своє зерно: висипав у березі в копанку. Оксана Онисимівна, йдучи стежкою берегом, побачила сховок; і те зерно забрали. За цю реквізицію “куркулі” підстерegli активістку, зняли з неї одяг, вірізали смуги на спині, побили. Перед самою смертю Тарапаки Оксани О. приїжджав із Москви син “куркуля” (її колишній сусід у Лозуватці, хрещений син). Він плакав, прощення просив за те, що його батько, Сіренко Микита, карав її, свою куму.

У 1932-33-му роках мій батько, Алдошин Іван Іларіонович, працював колгоспним рахівником. Раз удома сказав таке: “У Сухій Балці Пузирьов Тішка, молдованин з Грузького, тридцятитисячник. Такий жадібний, що усе позабирав; багато людей вимре”. Так воно й сталося. А в Гаївці головою тоді був

присланий Мірошниченко.

Ми виживали так. Батько возив продавати хустки, чобітки у Херсон, а там купляв круп'яне. Мама власноруч вишила такий гарний килим! Батько поміняв його аж на шість хлібин. Ми мали корову. Продавали молоко, купляли висівки.

У Лозуватці жила баба Штефаниха. Висо-ока така! Старістю вона пасла ризанівських гусей на краю села. То загинула в голод 33-го.

За Пушкарем на Тому Боці Гаївки уся сім'я Дишлових вимерла: батько, мати, троє дітей. Їхній найменший син ослаб сильно, схотів напитися води, доповз до кирниці в себе у березі та втопився там. А Пушкарі виїжджали з села, то вижили. Тоді і мій дід, Алдошин Іларіон-Паривон Кузьмович, виїжджав аж у Ташкент.

Тарапака Ганна Олексіївна з Кулебівки не вмерла з голоду. Вона з Іваном Бузею, Селіванами, Олексієм Андріученком крали їжу в людей. То у Покровському люди спіймали її на злочинстві та вбили самосудом. А її син, Тарапака Коля, 1924 р.н., помер з голоду.

І після 33-го таке саме життя було. Робили за дурнодень. А в 1937-му були арешти вчителів – “врагів народу”: Гайдаєнка Павла Григоровича та його дружини Софії, Ваховських Войцеха Войцеховича та Броніслави Антонівни. Антоненка (не вчитель) забрали вже із Кіровограда. А мого батька судили не з цієї причини, а за халатність із грошима. З тюрми призвали його в армію. Батько звільняв Кіровоградщину від німців, загинув і похований, у Бобринці.

Запис: 07.12.2002., Гаївка.

Загинули з голоду в 1932-1933 роках на Тій Стороні Гаївки:

- 1) Дишловий, батько;
- 2) Дишлова, мати;
- 3) Дишлових, дитина;
- 4) Дишлових, дитина;
- 5) Дишловий, син-дитина;

На Кулебівці:

- 6) Тарапака Микола, 1924 р.н..

— 40 —

Долинка (дів. Сніжко) Марія Денисівна,

нар. 12.02.1924., с. Гаївка;

Долинка Олексій Дмитрович,

нар. 05.05.1920., с. Гаївка.

М.Д.: “У 32-му наша хата стояла там, де зараз побудувалися Примаки Федя і Маруся. У нас активісти забрали все – і останній півгличика квасолі. Мій батько, Сніжко Денис Якович, помер тоді, але не з голоду. Робив на конюшні, захворів від протягів, з тиждень похворів і помер 30.04.1933 року від крупозного запалення легень.

У голод і дітей їли.

Дитсадок був там, де зараз садиба Завірюхів Віталі та Лариси. Дитина із Сухої Балки померла там, її закопали за дитсадком у рів. А батьки прийшли, викопали, забрали на Суху Балку й з'їли.”

О.Д.: “Ні. То люди брешуть. Просто люди переховали свою дитину. В інших селах їли дітей, а в Гаївці – ні...”

Мого батька, Долинку Дмитра Дмитровича, 1873 р.н., розкуркулили та вислали “із заборонаю жити в Україні”. А його сім'ю переселили у невеличку хатку по верхньому ряду Лозуватки. Пізніше ми поїхали в Тулу, до батька. Там жили в Косогорівці, де маєток Толстого, за 3 км від Тули. У 33-му з України пухлі приїжджали, міняли рядюшки на їжу...

Знаю, у Кіровограді, де водочний завод, у річку виливали бурякові відходи. Там постійно була купа голодних; валялися коло річки. Було, що вилове з води, у рота напхає, тут і помере...

На Буланівці казали ще таке. У 1933-ім люди – кволі, не було кому яму рити для померлих. Андрій

Пінкаленко (не Іван Несміян) садовив небіжчика, давав у руки газету, наче той читає. Пам'ятаю... приходять, штичками колупають, ... ; а хто грамотніші були – повиїжджали. А тоді і ті, хто крутили, попіджимали хвости і повтікали.”

Загинула з голоду 1932-1933 років з Новогригорівки (Суха Балка):

1) дитина, пох. за дитсадком у Гаївці, перепох. батьками у Новогригорівці.

— 41 —

*Сухоребра Марія Василівна,
нар. у 1922 році, с. Лозуватка,
нині мешкає у Гаївці (Та Сторона).*

Колгосп у Лозуватці робили в 1929 році. Засновники колгоспу “Вільна Сім'я”: мій батько (Сухоребрый Василь Андрійович), дядько мого батька (Сухоребрый Трохим Андрійович), зять діда Трохима (Довгий Олексій Тимофійович), Дігтяренко Оксана Онисимівна. “Вільна Сім'я” включала у себе Гаївку, Лозуватку, Новогригорівку. “Вільна Сім'я” розпалася на 4 колгоспи у 1929 році.

Штаб по колективізації зразу був у Козирки Григорія, а пізніше – у хаті Трохима Сухореброго, на краю села.

Мій батько повідомляв кому і коли прийти в штаб. А ті й ополонки рубали, куркулів роздягали, змушували куркулів стрибати в ополонку; на людях каталася Оксана.

Розкуркулили Чабаника Митрія Макаровича з хутора (Чабаника – Д.В.). А який він куркуль був? Ходив сито позичати в діда Трохима. Розкуркулили Чабаника Юхима Трифоновича, а він був небагатий чоловік. У Сіренка була молотарка. Сіренка в штаб одведуть, а Сіренчиха Марія прийде до моєї матері і плаче цілий день.

Хтось вночі порізав Оксану Дігтяренко. Так, біля кузні зібрали людей, слідчі собаки обнюхували підозрюваних: Долинку Дмитра Дмитровича, Сіренка Микиту Павловича, Чабаника Юхима Трифоновича. Їх повисилали із села, ...чи вони самі виїхали?. (Перед смертю Оксани сини Сіренка приїжджали з Москви. Казали: “Ми живемо, а ви доживаєте. Раніше б куркулили, то раніше би почали байдики бити у Москві. А ви ще й кумами були з батьками”).

У Лозуватці люди завзято робили в колгоспі. А Гаївка – не дуже, бо там жили самі столипінці. На себе звикли робити, а на колгосп – ні...

Як зайшов голод у Місті, повненьких дітей крали: варили мило, їли.

Їли і конину, ховрашки. Батько було на матір сердиться: “Знову конину принесла?” (У Лозуватці, за давнім звичаєм, люди не їли коней – Д.В.).

Ми з мамою ходили до скирди. У полові було багато зерна, бо люди не вимолочували: шкодили колгоспу. Тоді мама жарила на плиті зёрна, пляшкою розтирала і варила дедика.

Міняли одяг на їжу. Тітки чоловік, Алдошин Йосип Іларіонович, вчителював у Високих Байраках, то зі свого заробку і нам відділяв їжу. Тоді дуже крали корови.

Моя тітка, Холодна (за чоловіком прізвище на “В”) Марія Григорівна вчителювала в Бережинці. Вона померла з голоду в 33-му, а її дітей, Олександра та Галю, віддали в дитсадок.

У Лозуватці в 33-му пропала баба Хведосійка (Крижанівська Г.С. – Д.В.). Дід Мишко і баба Ганна жили по нижньому ряду: дід був скупий. Коли вони померли, дівка, плем'яниця Баркар Христі, роздягла їх і ходила в бабиному одязі. А поховали діда й бабу, загорнувши у рядно. Взагалі, ховали більше без труни. Тоді ще пропали Романчик і Олексій, сини баби Василини Бондар. Їм було до 27 років. Тоді померла з голоду і баба Штефанка з верхнього ряду. Її чоловік Штефан рив і викладав з каменю колодязі. Ще до голодовки Алдошині та Каптьолові наймали його зробити колодязь коло містка на межі Гаївки й Кулебівки. Там така вода була хороша, що люди аж із Аджамки брали собі. (Зараз цей колодязь занедбаний – Д.В.).

Коли розкуркулили Чабаника Митрія, хутір Чабаника пустував. До 33-го там поселилися у землянці Чабаник Іван Іванович з маленьким сином. Часто бачили: носив батько сина із собою, у торбині. Діти драгувалися з дядька Івана “дід Тупчик”. Сина в Чабаника відібрали у дитсадок. А сам Іван Іванович помер з голоду у 33-му у своїй землянці.

У 1947-му був голод теж. Тоді я пішла в Козирівку до своїх родичів Сіромах; вони дали мені коржа. По

дорозі додому, в Любо-Надеждівці, Ігнатенків родич (Ямка Іван) дав мені 10 буряків і відвіз до гаївської межі. Хотілося самій коржа з'їсти, та вдома – сестра Женя і син Ваня. А Ваня по три дні не їв. Ледве донесла той буряк, ослабла сильно.

— 42 —

Велике спасибі нині покійному Баркарю Петру Івановичу. Він спас мою дитину: то коржа давав (робив із свинячого комбікорму), то ковбаси принесе, то – молока.

Посівна 47-ого. На наряді Бабич Паша Федосіївна стоїть. Руки і ноги пухлі. І каже: “Ось хрест ложу (і хресте себе раз), що ніхто не бере кукурудзу з посіву”. А тут у неї зерно із сховку висипалося. Стоїть жінка, плаче. Люди кажуть голові колгоспу Юрченку Михайлу: “Дай їсти людям”, -- а він стоїть і мовчить.

Багато пережила: два голода, війну, а зараз пенсія мала.

Запис: 02., 24.12.2002., Гаївка (Та Сторона).

Загинули з голоду в 1932-1933 роках у Бережинці:

1) В. (дів. Холодна) Марія Григорівна;

у Лозуватці:

2) Крижанівська Ганна Сергіївна, 1867 р.н., пох. у Лозуватці;

3) Мишко, дід, жив між Юрченком і Сіренком, пох. на Лозуватськ. цв.;

4) Ганна, баба, жила між Юрченком і Сіренком, пох. на Лозуватськ. цв.;

5) Бондар Олексій, до 27 років, пох. у Лозуватці;

6) Бондар Роман, до 27 років, пох. у Лозуватці;

7) Штефанка, баба з верхнього ряду;

на хуторі Чабаника:

8) Чабаник Іван Іванович, 1899 р.н..

*Волчкова (дів. Карпенко) Галина Іванівна,
нар. 05.12.1939., Лозуватка,
тепер – на Гаївці.*

Моя мама казали, що три її рідні брати, Карпенки Іван, Микита й Роман, загинули у 1933 році не то з голоду, не то від холери. Один дядько (здається, Микита) був виїхав на Дніпропетровщину. А ще один мій дядько, Карпенко Леонід Андрійович, загинув у 2-у світову війну.

У 33-му контора (у Лозуватці – Д.В.) була там, де зараз Хільчишині – та перед ними. У конторі соя в купі лежала. Ходили туди потай красти сою, терли на камені рукою та мінтуси пекли. Мінтуси – млинці. Так виживали.

Запис: лютий 2003, Гаївка.

Загинули з голоду (або від холери) 1933 року у Лозуватці:

1) Карпенко Іван Андрійович, 1897 р.н.,

2) Карпенко Роман Андрійович, 1895 р.н.,

3) Карпенко Микита Андрійович.

— 43 —

*Чабаник (дів. Баркар) Марія Іванівна,
нар. 16.05.1916., с.Лозуватка.*

Лозуватка була панською. За паном Різаном село ще називали Різанова. До 1930-х було близько 90 хат. Коло села у 1924-ім виникло поселення із восьми господарств – Лозуватка-Сахалін. Напроти Сахаліна,

по лівий бік річки Лозуватки здавна був хутір Чабаника та Газеля.

У колективізацію поселення і хутір занепали. Чабаник Митрій Макарович з хутора був багатий. Сам робив, його п'ятеро дітей робили, багато-хто із Лозуватки наймалися до нього. Мій свекор якийсь родич тому Митрію, то свекор робив там та й із своєю жінкою там познайомився. Пан Митрій мав молотарку, воли, коні, а землі його тяглися аж до Канатового.

З міста приїжджали колективізувати Лозуватку. Присланий 30-тисячник завжди жив у одній з хат висланих. Помогали йому і місцеві. Штаб активістів засідав у крайній хаті. Верховодив там Трохим – господар хати. Коли куркулили, головою колгоспу у Лозуватці був Тесленко Федосій.

Недалеко від Трохима жили Сіренки (мали коні, сівалку, пукар). Через дорогу напроти Сіренка у маленькій хатинці мешкала самотня безродня жінка, яка працювала при господарстві Сіренків. Так Трохим з комсомольцями постригли, пошкребли цю жінку. Потім зібрали людей на мітинг, і школярів пригнали, та показували їй, кажучи, що з неї поглумилися куркулі. А ще ці активісти плакати на спину людям вішали, у колодязі купали.

Сіренка Микиту розкуркулили (позабирали все, Микити жінка Марійка тільки рядна встигла заховати: закопала в посадці), а в його добротну хату (нині у цій хаті живуть Хижняки – Д.В.) вселився комсомолец Бондаренко Романчик, Василини син. Цей Романчик приходив до мого батька, Баркаря Івана Федоровича, і так сказав: “Якщо не віддаси за мене свою дочку Наталку, то заберу все ваше майно”. А батько: “Ні”.

Мій батько, середняк, мав 7 га землі, здавав у план зерно і гроші по кілька раз. А тоді, за намовою Романчика, “за нездачу в план зерна” у нас забрали все барахло і продали на аукціоні в приміщенні Гаївської сільради (приміщення с/ради – це хата розкуркуленого, де нині мешкають Рагуліні – Д.В.). А батька засудили. Він вернувся у весну 33-го. У 1941-му – знову арешт. Серед білого дня на базарі НКВД забрало батька за слова. Коли вели у колоні через Суху балку, то розстріляли “за спробу втікти”. Там він, бідний, і лежав у посадці... Тіло родичам не видали. Невідомо, де батько похований. Батько Іван ніколи не був проти совітської власті. Як були які збори, завжди казав: “Ідіть, слухайте і мовчіть”.

Совітська власть нікого не милувала: і своїх теж. Активного Трохима так посадила, що він і не вернувся. У 1933-му були посадили Лівака Степана Федосійовича – голову лозуватського колгоспу ім. 15-ої Сиваської дивізії. Посадили за те, що мороз побив посів пшениці. А на осінь – саме сильний врожай пшениці. Степанів син, Петро, був майором і витяг свого батька з тюрми.

Голови часто мінялися, робить люди не хотіли, якось сіялось-пересівалось, а восени на полі гнило. Був такий випадок у колгоспі ім. 15-ої Сиваської дивізії. Після зборів до баби Чирчихи підійшов представник з району і питає: “А как зветься ваш калхоз?”. А вона йому: “15 раз посіяно” (замість “15-а Сівашеська”, як називали в народі колгосп – Д.В.). У голод 33-го лозуватським дітям давали кохве, привозили їсти з Гаївки. Якийсь чоловік роздавав це все у хаті на верхній вулиці. У 33-му померло багато в Лозуватці. Не всіх пригадаю.

Дві сестрі з Аджамки жили в хаті Тетяни Андріученко. Коли померли, то їх ще два тижні держали в хаті, щоб отримувати на їх пайки по 100 грам макухи.

Коло розкуркуленого Сіренка Микити у своїй хаті загинули з голоду дід і баба. З баби одяг стягли. Коли підводою забирали на цвинтар, то бабу загорнули в рядно.

Моя мати, Баркар Христина Гаврилівна, прийняла до себе в голод свекруху, бабу Марію, та бабиного другого чоловіка Ілька. То баба Марія скоро померла. Моя мати поїхала у Мінськ виміняти на їжу дещо з мого і моєї сестри приданого. Коли вернулася додому з одним відром кукурудзи і двома відрами висівок, то дід Ілько щойно був помер. Мати віддала все, що спекла з привезеного, за те, що дідові яму вирили.

— 44 —

А то два хлопці Бобчики жили у хаті коло Кручі: обоє померли з голоду. Одного з них звали Іваном. Були за мене старші – до 20-и років обом.

Козирка Григорій теж пропав з голоду. А його мати (чи дружина?) погинула по дорозі з Міста. Замерзла в полі.

Запис: 20.12.1999., 27.04.2004, Лозуватка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Лозуватці:

- 1) сестра α з Аджамки, пом. у хаті Т. Андріученко;
- 2) сестра β з Аджамки, пом. у хаті Т. Андріученко;
- 3) Мишко, дід, жив між Сіренком і Юрченком, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 4) Ганна, баба, жила між Сіренком і Юрченком, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 5) Баркар Марія, баба, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 6) Ілля, дід, другий чоловік Баркар Марії, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 7) Бобчик (імовірно, вуличне прізвисько) Іван, 17-20 років, пох. у Лозуватці;
- 8) Бобчик (імовірно, вуличне прізвисько) ? , 17-20 років, пох. у Лозуватці;
- 9) Козирка (імовірно, вуличне прізвисько) Григорій, пох. у Лозуватці;
- 10) Козирки Григорія мати (чи дружина?).

***Шелест (дів. Андріученко) Оксана Єфремівна,
нар. у 1925 році в Лозуватці, або в Мар'ївці,
нині мешкає в Бережинці.***

Голод був і в 21-му, і в 33-му, і в 47-му. А 1929 рік був ще гірше 33-го.

Ще за царя мій батько, Андріученко Єфрем Маркович, працював якимось урядовцем при Лозуватській волості і мав право носити пістолет. Він мав землю у Лозуватці; для обробітку ниви спрягалися із Сіренком і Козиркою.

У 1925 році у Шевченковому хуторі біля Мар'ївки давали наділи. У батьків сім'я була 10 чоловік, то наділ становив до 10 десятин. Батько вибрався туди і збудував хату. А на різанівському (лозуватському) корені залишився мій брат, Олексій Єфремович.

У колективізацію батько здав корову і коня в колгосп. Він проклав першу борозну на колгоспному полі. Звався колгосп імені Сталіна; окремий від Мар'ївки.

Пізніше у Шевченковому хуторі селилися із Сентового. Вони поприїжджали бідними. То куркулили сентівські та бережинські.

Коли до нас приїхали партійні, то вдома були я і сестра. Їх я не знаю, бо була мала. Забирали все. А Віхтьов Василь Данилович із сестри Олі і плаття зняв, то оце його знаю. Він уже й не комсомолец, а партійний був. Як побачили сестра Катя і брат Іван, що у нашому дворі повно людей, то прибігли. Брат, років дванадцяти, вдягнув батькову сорочку, штани, і втік, щоб не забрали батьковий одяг. Хтось із тих, що куркулили, вкрали дві золоті ложки, подаровані Сіренком ще в Лозуватці. Так і не зізнався ніхто. Мого батька вислали після розкуркулення, так що я його не пам'ятаю як слід.

Запис: січень 2003, Бережинка.

— 45 —

***Галайко (дів. Чабаник) Лідія Дем'янівна,
нар. 1925 року, Лозуватка,
з 1950 року мешкає у Кіровограді, Балка.***

Коли робили колгоспи, у нас забрали коня і корову. І так кілька раз, бо люди, при нагоді, розбирали свою скотину по дворах.

У 33-му забирали їжу в людей, то мама сховала борошно в річку. А з хати вимели усе, і дрібненьку картоплю з печі забрали. На той час тата з нами не було. Він робив на хурі. А раз нестача була в 16 кг ячменю: супутники по кишнях розтягли. Мого тата, Чабаника Дем'яна Кузьмовича, та Каташинського Олексія засудили в Одесу катакомби рити. Батько вернувся через 3 роки, а дядько Олексій там загинув. За той ячмінь у нас корову забирали в колгосп. Довелося сльози лить перед “уповноваженим”, то корову повернули.

Зерно рекувували скупий Трохим (Сухоребрый – Д.В.), Тесленко Федосій і обов'язково старший – “уповноважений” з Міста.

Ми, діти, по степах бур'яном жили: виривали бульби з горобинчиків, калачики їли, пекли міндуси з бур'яну. У нас тоді колгоспну конюшню в дворі помістили. Діти ждали, поки яка коняка випакається,

тоді вибирали зерно з кізяка.

У кручу на Кулебівці коло Холодних (де зараз двоповерхові дачі) скидали дохлі коні. То люди билися за ту конину. Баба Стефаниха з верхньої вулиці, як тінь, ходила туди постійно з ножем; та таки вмерла.

Раз мама напекла миндусів з бур'яну та лягла на піч. А я сидю коло них. У хату зайшла дівчина з верхньої вулиці – гарна, висока, довге темне волосся. Вона кинулася до миндусів, жадно їла, а вони кришуться в руках, розпадаються. Мама плаче на печі: “Що ж ти їси, у мене п'ятеро дітей!” Та дівка і додому не дійшла – померла. У голод 33-го уся верхня вулиця в Різановій (Лозуватка – Д.В.) пропала – хат з двадцять.

Ще позад Сухореброго Василя Андрійовича пропали дід і баба. Одна дівка з Різанової (Лозуватка – Д.В.) роздягла небіжчиків та сама носила бабин одяг. Дві сім'ї пропали між Бондаренками і Тесленками Павлом та Марією. Багато вимерло, та їхніх імен не пам'ятаю, бо мала була.

Ми виживали так. Мама з сільськими чоловіками їздила в Тулу. Там продавали одяг, а купляли борошно. Раз вдягла нове пальто, полюбувалася, поплакала і вклала – на Тулу. Та ще картоплю мерзлу збирали зі степу; та ще те борошно, що мама в ріку сховала. Ще підготовувалися у своєї баби, Бузько Тетяни. І то, сестра Віра була пухлою.

Андріученко Дмитро возив молочне на конях. То добрий чоловік був: підготовував людей, коли міг.

По нижній вулиці над кручею за Лівачом Степаном хатка стояла. Жив там дід Сайко. Він купляв коні, жарив конину і скликав молодь, щоб їли. І мій брат Микола, 1920 р.н., ходив туди. Гидували, а їли конину. Позад діда Сайка жили мої дід і баба, Чабаники Кузьма і Христя – і вони пропали з голоду в 33-му.

Був ще голод і в 47-му. І тоді люди пухли.

Запис: 13.11. 2002., Кіровоград (Балка).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Лозуватці:

- 1) Стефаниха, баба з верхн. вул., пох. у Лозуватці;
- 2) дівчина з верхн. вул., пох у Лозуватці;
- 3) сім'я α , у хаті між Тесленком Павлом Ф. та Бондаренком Дем'яном Г.;
- 4) сім'я β , у хаті між Тесленком Павлом Ф. та Бондаренком Дем'яном Г.;
- 5) Чабаник Кузьма;
- 6) Чабаник Христя;
- 7) Мишко, дід, жив між Юрченком і Сіренком, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 8) Ганна, баба, жила між Юрченком і Сіренком, пох. на Лозуватськ. цв..

— 46 —

Максимова (дів. Бондар) Явдоха Руфимівна, нар. 1929 року, Козирівка, з 1946 року – у Кіровограді.

У мого козирівського діда Бондаря Сезона були 4 сини і 3 дочки. Нікого з них не куркулили і ніхто з голоду не пропав, до всі своєчасно повийїджали у Кривий Ріг.

Мій батько, Руфим Сезонівич, 1886 р.н., був ранений у 1-у світову війну, провів у полоні 4 роки. Нашій сім'ї держава виплачувала компенсації; ми купили молотарку за ті виплати.

У 1932-му ми ще жили в Козирівці; у нас всю їжу забрали – і квасолію, навіть. А батька ставили колгоспним завгоспом. Батько відмовився від посади завгоспа, покинув хату; найняв із Клинівців одноконку, навантажив 2 казани, корито, макушину, трьох дітей і – до Кривого Рогу. До свого брата, Романа Сезонівича. Ми поселилися у землянці над кручею біля станції. Батько влаштувався на шахту МОПР електриком, а мати – в їдальні.

Ми, троє дітей, голодували. Попухли так, що у моєї сестри Марії з пуца вода бігла. Батько підроблявся на розвантажуванні вагонів і щось звідти приносив. Ми із сестрою збирали зерно на станції – живилися. Лузали кісточки з вишень. Ходили по пахаузах. Пахаузи – склади, де зберігалися продукти. Усі дітлахи – там. Старша сестра соромилася просити, то мене посилала до вагонів. І мені було сором, та...

– Дядьку, дайте макухи!

– А чия ж ти?

- Батька й матері.
- А звідки?
- З Козирівки.
- А мати вашу...

І скидає макушину. А макуха розсипається; діти хапають шматки.

Позад нас у землянці Росомáхи жили: батьки, семеро дітей і баба. Усі десятеро померли в 33-му. Знаю імена двох дітей 8-12 років: Гриша і Маша. Баба Росомаха постійно коло річки бур'яни рвала, під мостом збирала черепашки – вмерла останньою.

Люди голодували і в 1934-му. Ми саме тоді переїхали до радгоспу “Веселі Терни” (теж біля Кр. Рогу) до мого брата Івана. Він там учителював. Мій батько влаштувався в їдальню; після сніданку приносив відро кандьору. За хлібом черги великі були. Було мати йде і бере нас, щоб зайняти кілька черг. До ночі стоїш: і не дістанеться хліба. А було, що і по дві хлібини купляли, коли пощастить. Почали ми наїдатися у 38-му, 40-му роках. А ще великі черги за тканиною були. Раз у 3-4 місяці “викидали” тканину. Ми мали перевагу: батька, як раненого фронтовика, міліція пропускала поза чергою. Можна було купити 10 метрів тканини.

Моя мати, Чабаник Ольга Кузьмівна, родом з Лозуватки. У 2-у світову війну ми перебралися в Лозуватку. У 1943-му поставили хату (зараз у тій хаті О.А. Мошнягул мешкає – Д.В.). Після війни теж жилося важко: у 1946 році моїй матері треба було сплатити податку 2500 рублів. А заробила вона тоді три пуди суржику.

У дитинстві я уявляла Козирівку вагончиком, до якого веде залізнична колія. Після війни я попросила матір, щоб показала Козирівку, де я родилася. У 1946-му все село зустрічало нас – як на похорон посходилися. У селі лишилося хат 15, а то – землянки. У Козирівці, мама говорили, колись було 1100 дворів.

Пішли на кладовище. Там моя сестра Марія, 1909 р.н., похована у 1929 році. На кладовищі за могилками – ковила, тоді знову – могилки, ковила, і знову – могилки. Люди показували на ковилу і казали: “Це – 22-ий рік, а це – 33-ій рік”. Рівна земля. Ховали у голод і сім'ями, а могилок не насипали.

У 46-му я пішла навчатися в Місто й у село не повернулася, а в 52-му забрала свою матір з Лозуватки.

— 47 —

У Лозуватці в голод 33-го померли моя тітка, Марія Кузьмівна Довга, мій дядько, Іван Довгий, мій дядько, Федір Кузьмич Чабаник.

Запис: 15.12.2002., Кіровоград (район Старого Автовокзалу).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Кривому Розі:

- 1) Росомаха, батько;
- 2) Росомаха, мати;
- 3) Росомаха Гриша, 8-12 років;
- 4) Росомаха Маша, 8-12 років;
- 5-9) Росомахи, діти;
- 10) Росомаха, баба;

у Лозуватці:

- 11) Чабаник Федір Кузьмович, 1880 р.н., пох. у Лозуватці;
- 12) Довга (дів. Чабаник) Марія Кузьмівна;
- 13) Довгий Іван Тимофійович.

*Гунько Валентина Григорівна,
нар. 09.10.1940, м. Тула,
з 1968 року мешкає у Гайвіці (Кулебівка).*

Рід по моїй матері (Олександра Лук'янівна), Бабичі, – з Лозуватки. У мого діда Бабича Лук'яна та баби

Марії було 14 дітей. Найбільша сім'я в селі. У 1933-му моя мати опинилася в Тулі. Там і я народилася. У Гаївку вернулися в 1968 році.

А мій дядько, Бабич Іван Лукич, помер у Лозуватці з голоду в 33-му. Жив він у хаті, що стояла позад Юрченка Михайла.

Запис: січень 2003 рік, Кулебівка.

Загинув з голоду у 1932-1933 роках у Лозуватці:

1) Бабич Іван Лукич, 1917 р.н., пох. у Лозуватці.

Чабаник Анатолій Іванович, м. Кіровоград.

Мій дід, Чабаник Юхим Трифонович, 1882 р.н., служив у Лозуватці-Різановій волосним старостою; потім пішов на підвищення, отримав землі, жив на хуторі поблизу Лозуватки. У колективізацію – розкуркулений. Виїхав у Кіровоград на вулицю Гоголя, 142.

У голод 33-го помер його син від другого шлюбу років дев'яти. Його імені я не знаю.

Запис: січень 2003.

Загинув з голоду 1932-1933 років народжений у Лозуватці:

1) Чабаника Юхима Трифоновича син, ≈9 років.

— 48 —

Чикмарева (дів. Чабаник) Олена Василівна, нар. у 1913 році, с. Лозуватка, нині мешкає у Кіровограді.

Я пам'ятаю те, що ніхто не пам'ятає. Бачила Батька Махна: їхав верхи через Лозуватку-Різанову. Ще й пісню про нього співали:

Ой яблучко з листочками,

Їде Батько Махно із синочками.

Їде Батько Махно та й питається:

Чия ж тут власть шатається?

У 1921-1922 роках був голод: їли какиш. Оскільки я рано залишилася сиротою, то жила в дядька Чабаника Явтуха Трохимовича. Його дружина Марфа змушувала мене сапати, била. І я пішла в Покрівський приют. Опісля гляділа дітей у людей. За їжу. І так – до 1928 року. Тоді ж мій дядько, Чабаник Лазар Трохимович, із сім'єю виїхав на Раківку.

У колективізацію взяла документи в Гаївській сільраді, що я сирота, і пішла у Місто до земляка з Лозуватки. Він записав мене у приют №5 по вул. Шевченка; потім перевели в приют №1 біля церкви; пізніше – у Шамівський дитбудинок у Знам'янському р-ні. У Шамівці поселилася у неграмотної комуністки, яка була директором приюту – Скиби Ірини Несторівни. Ірина Нестерівна влаштувала мене на курси крою і шиття. Із сімнадцяти років я мала роботу на швейній у Знам'янці.

У 1930 році вербовщик із Харкова агітував поїхати на будівництво Харківського тракторного заводу. Ми, 18 комсомольців, зголосилися. Жили в бараках, будували житло. Коли у 1932 році пустили ХТЗ, то взяли мене токарем на завод. У 1932 році по селах коло Харкова лютував голод.

Тоді ж мій двоюрідний брат, Чабаник Степан Лазарович, написав із Раківки, чи можна влаштуватися на ХТЗ. Не встиг – помер з голоду. А його дружина Марія взяла дочку, подалася до Зінов'ївська. Коло дитбудинку залишила донечку і записку, чия вона і звідки. А сама Марія скоро вмерла десь у дорозі. Її дочку Валентину ніхто опісля не бачив.

А ми на ХТЗ отримували пайки, рибу, крупу, по 800 грам хліба в день, були обіди.

У 1937 році на заклик Валентини Хілогурової набрали 500 дівчат з Харкова на Далекий Схід. Серед них – і я. Тільки вигнали німців з України у 1944 році, я повернулася додому. Назад поверталася 1 місяць 10 днів. По дорозі в Куйбишеві від запалення легень помер дворічний син. У Харкові обікрали. В Україні – розруха.

Рік пропрацювала в Лозуватці. У 45-му виїхала з донькою в Кіровоград. Жили у підвалі, працювала санітаркою в обл. лікарні. Жили бідно: ні вкриться, ні постелиться.

У голодовку 47-го дядько Явтух Чабаник (у Лозуватці) охляв, що ледь не вмер. Я попросила головного лікаря обл. лікарні, щоб прийняли дядька, як хворого. Дядько Явтух лежав у лікарні півтора місяця, поки оклигав. Спасли його.

І я недоїдала, то болячок повно. А живу, бо – оптиміст. ...треба людям добро робити, і родатися треба, й історію свою знати треба... .

Запис: 26.12.2002., Кіровоград (Верхня Ковалівка).

Загинули з голоду 1932-1933 років уРаківці (вихідці з Лозуватки):

1) Чабаник Степан Лазарович, 1909 р.н., пох. у Раківці;

2) Чабаник Марія, до 23 років.

Пропала безвісти у 1933 році у Кіровограді:

3) Чабаник Валентина Степанівна, нар. у Раківці 1930 року.

— 49 —

*Маскина (дів. Катеринич) Любов Трохимівна,
нар. у 1928 році, Новогригорівка (куток Стара Буланівка),
з 1954 році у Кіровограді -- Ковалівка, Балка.*

Ми жили у Старій Буланівці. Стара Буланівка поселена на землі пані Катерини. Це – куточок Новогригорівки з хат десяти у вершині Сухої балки. Тут само жив мій дід, Катеринич Сергій Ісайович, та усі “Сергії” – 6 чи 7 дідових синів. Гарний куточок був. Коло глибокого колодязя висіла ікона Божої Матері. І кладовище Старобуланівське було. Та з того всього і сліду не лишилося.

Перед голодом податки наклали великі. Ось-ось вишні скоро будуть. Мама просе: “Почекайте, я вторгую за вишні, віддам налог”. А ні – позаходили, усе вигрібають. Я подушечку держу, пригорнула до себе обома руками. Ногою штурхнув мене, забрав, а я плачу: “Це моя подушечка. Не буде мені на чому спати”. І мамине все поперекидали. Казани... мама наварила, і борщ...

У 33-му люди падали і мерли.

Моя мама, Наталія Дмитрівна, якимсь у Місто пішла: міняла ганчір’я на щось їстівне. Мій батько, Катеринич Трохим Сергійович, товк ногою зерно у ступі. Сидячи, обіперся спиною о стіну і – помер. Прийшла якась тітка собі змолоть на ступі: “Трохиме! Ти й досі не стовк?...”. А через деякий час кричить до моєї баби: “Аксюто! Йди зять помер!”.

І де ж заховали! Укинули в погріб і загорнули. Людей по погрібах, по сараях ховали.

Як помер батько, мене хотіли здати в ясла. А я хотіла до маминої мамі піти; зайшла аж під Покровське. Там у своєї тітки Маші Веретениної була. Тітка нагодувала, відвела мене у Покрівську сільраду, щоб повернули до матері. У сільраді саме був Лоткин. Це той Лоткин, що прислали у Суху Балку колгоспи “піднімати”. То він мене верхи на коняці привіз у наше село. Забрала мене до себе моя інша тітка, Чорно́ва Настя Дмитрівна. У тітки я добула голодовку.

Багато людей пропали з голоду. Я мала була і їхніх імен не пам’ятаю.

Назв’ю загиблих родичів: мій батько, мій дід (Катеринич Сергій Ісайович), моя баба (Катеринич Ганна Овксентіївна), мій дядько (Катеринич Петро Сергійович), ще мої три дядьки Катериничі.

Після 2-ої війни мій дядько, Катеринич Хведір Сергійович, знайшов мене. (Він лишився живий, бо в 1932-му виїхав у Запоріжжя). Я і дядько їздили в Гаївку. Він знайомив мене з родичами і декотрим докоряв, що відцуралися від мене в голод: “Це ж наша родина! Як ви могли відказатися!”.

Запис: грудень 2002, Кіровоград (Балка).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Новогригорівці (куток Стара Буланівка):

- 1) Катеринич Сергій Ісайович, 1878 р.н.,
- 2) Катеринич Ганна Овксентіївна, 1880 р.н.,
- 3) Катеринич Трохим Сергійович, 1901 р.н., пох. у погребі на своїй садибі у Старій Буланівці,
- 4) Катеринич Петро Сергійович,
- 5) Катеринич α Сергійович,
- 6) Катеринич β Сергійович,
- 7) Катеринич γ Сергійович.

— 50 —

***Чабаник (дів. Берегова) Поліна Мусіївна,
нар. у 1922 році, с. Новогригорівка,
нині мешкає у Буланівці.***

Із 12-ти дітей мого діда Михайла Берегового Мусій і Данило переїхали у 1910-их із Куцівки в Суху балку. Тут я народилася і бачила голод 33-го.

Коли проводилася колективізація, мій батько розбив свою гарну шафу, щоб не було, що куркулити у нас. У Новогригорівці розкуркулили Кильоху та Мажая (жив позаду Кильохи). Кильоха мав дочку Олю, 3 чи 4 сини. Вони мали кузню, бричку. Усе самі робили. А Мажай наймав людей: платив мало.

У 1932 році була посуха, та ще й ходили і забирали харч. Забирали прислані та наші комсомольці, активісти.

У 1932-му році мого батька, Берегового Мусія Михайловича, посадили в тюрму. Його вина була, що він продав свого бичка людям. А бичок був “законтракований” у колгосп. Коли батька судили, то він, виправдовуючись, сказав, що бичка зарізав для сім’ї та з’їли. А суддя насварив батька: “Якби ти здав бичка в колгосп, то користь би зробив, а так черево своє набиваєш!”.

Батька вже не було з нами. До нас прийшли забирати харчі: один присланий з Міста, а другий – сухобалківський активіст Грішнов Іван Іванович, 1906 р.н.. Вдома були я, моя мачуха і братик Вася, 1931 р.н.. Обшукали все, забрали останнє – торбину пшона, що мати купила малому братику. Вася вже говорив. Я йому на вухо підказала, щоб попросив пшоно назад. І зараз неначе бачу. Вася простягнув долоньку і просить: “Дядя, дайте”. То присланий відсипав нам склянку пшона.

У сусіда, Петра Лукича Даниленка, сім’я була в сім душ. Коли у них вигрібали все, то він заховав 2 мішки насіння на піч і повкладав дітей головами на мішки. То активісти повитягували мішки з-під голів дитячих. Даниленкові діти пухлі були, як водянка.

Їли лободу, какиш. Поздираємо листя з какиша, тремо в руках і уявляємо, що це конфети. У 1932/33-му роках Кривенко Степан та Несміян Іван робили коло коней. Котра здохне, то вони одрізали м’яса нам, дітям... У нас ще й корова була, то вижили.

Найбільше мерли під весну 33-го. Йде людина, впала і – мертва. Моя мачуха, Берегова Ганна Микитівна, збирала “по наряду” на підводу мерців по хатах. Ховали в ями в один штих глибини. Нездужали вирити глибше. Небіжчиків замотували у рядна.

У нас сусіди були Мерещенки. Вдівець з двома малими дітьми та друга дружина з Аджамки. Люди з Гаївки знайшли Мерещенкових дітей по дорозі на Аджамку у вершині Свинячої балки. За ніч сніг прикидав дітей у степу, а вітер тріпав їхній одяг, то помітили. Судили Мерещенка за те, що завів двох своїх дітей помирати на холоді. А колись Мерещенки були заможні, мали свій млин. Померли обоє Доскалові, а їхніх двох дітей віддали в дитбудинок. Ніхто більше не бачив тих дітей.

Вимирали цілі сім’ї. Одного дня мачуха послала мене з Гульченковою дівкою однести молоко до Гульченків та, щоб я забрала глек назад. Гульченківна взяла у нас ніж, по дорозі зайшла в якусь смердючу яму. Там дві собаки їли стерво. Та дівка одрізала собі якоїсь дохлятини, і ми пішли далі. У хаті Гульченків – стогін, сморід, у когось живіт бурчить, у того, вибачайте, виділяється. Всі покотом лежали на печі. Страшний суд. То я пішла і глека не взяла. Перегода чую, крім моєї супутниці, уся сім’я Гульченків вимерла: батько, мати, четверо дітей. Їхня хата була у Старій Буланівці крайня до Півночі. Стара Буланівка був найгарніший, найохайніший куточок у Сухій балці. Так після голоду там жодної садиби не лишилося.

Перед жнивками 33-го мій батько був переведений у Созонівський ДОПР. У Новогригорівці не було механіків – повимирали. І в жнива стояла машина. Мій батько – механік, то його випустили на жнива достроково. Але мати платила в тюрму викуп.

Після голоду ми кинули свою хату під залізом і перейшли в пустку, ближче до центру. А пустих хат було багато: то з голоду, то повтікали в Тулу, Саратов...

— 51 —

У 34-му на Суху Балку привезли 30 сімей білорусів. Розселяли в пусті хати. Їх заохотили сюди пільгами. Наприклад, зняли податки на кілька років. Та з усіх білорусів лишилися 4 сім'ї: Вертінські, Філіповичі, Воропаї, Щербакові.

Запис: 01.02.2000., 28.11. 2002., Буланівка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Новогригорівці:

- 1) Мерещенка дитина α , 3-6 років, пом. у вершині Свинячої балки узимку,
- 2) Мерещенка дитина β , 3-6 років, пом. у вершині Свинячої балки узимку,
- 3) Доскалов, батько,
- 4) Доскалова, мати;

у Старій Буланівці:

- 5) Гульченко, батько,
- 6) Гульченко, мати,
- 7) Гульченко, дитина α ,
- 8) Гульченко, дитина β ,
- 9) Гульченко, дитина γ ,
- 10) Гульченко, дитина δ .

*Семенова (дів. Синявська) Олена Миколаївна,
нар. 1942 року у Новогригорівці,
мешкає у Гаївці (Кулебівка).*

Токманенки, рід рід моєї баби по матері, з Бережинки.

Баба Марія Токманенко померла з голоду 33-го. Тоді моя мати Пелагія (1906 р.н.) жила у Сухій Балці, в хаті біля дороги (на південь від дороги – Д.В.) на кладовище. Їй самій довелося ховати свою матір, ... і яму рила сама.

Тоді треба було писати про голод. А нащо вони таке зробили? А зараз не голод? Я маю 42 роки стажу, а пенсія... смішно сказати.

Запис: 26.05.2003., Гаївка (куток Кулебівка).

Загинула з голоду 1932-1933 років у Новогригорівці:

- 1) Токманенко Марія

*Клименко (дів. Зарницька) Галина Іванівна,
нар. 26.08.1923.,
мешкала у Буланівці, Новогригорівці.*

У Сухій балці куркулили Сорокіна, Мажая. Правнук Мажая живе на Сумській у Кіровограді. Медведєва розкуркулили, він утік аж у Краматорськ. А при німцях повернувся, вигнав нас із своєї хати (Медведєва хата – крайня від Покровського у Сухобалківській Кулебівці).

У 32-му хлібці, ганчірки забирали. Тоді голодали...

А в 1937 році еНГеБе забрало мого вітчима, Ротаря Івана Олександровича. Його вина була, що він – “іноземець”, родом з Бесарабії. Він сторожем робив; був майстер на всі руки. А ми, четверо дітей, осталися без батька. Тоді ж із батьком посадили вчительку з Гаївки.

І німці вивозили зерно, усе вивозили.
Запис: 14.02.2001., Новогригорівка.

— 52 —

***Лепшеєв Леонід Іванович,
нар. 26.06.1927., Клинці,
нині мешкає у Новогригорівці.***

Перед голодом моїх батьків, Івана Карповича, 1901 р.н., та, Марію Родіонівну, 1903 р.н., розкуркулили. Матері брат, Потєєв Савелій Родіонович, був комсомольцем, то мусив іти свою сестру куркулить. У 33-му помер з голоду мій брат, Лепшеєв Іван Іванович, 1929 р.н.

Опісля ми виїхали у Грузію, м. Тілава. Батьки працювали на лісорозробці. На Кавказі наших з України було багато. Грузини жили в достатку; вони – дуже гостинні. Нас пригощали борщем, а тільки там у борщ кидають кріп замість капусти, додають яйця, сметану. Грузини тримали вівці, буйволи. А свинину вони гидують. Це наші порозводили там свиней.

Перед війною ми повернулися в Україну, поселилися в Новогригорівці. Батьки купили хату у сільради. То хата – куркульська, Савкунова Тимошки. У подвір'ї клуня стояла. При німцях повернувся Савкунов і вселився до себе в хату. А ми перейшли в його клуню, поки собі хату не поставили.

Як німців вигнали, то Савкунові просили, щоб моя мати продала їм їхню ж хату за 5000 рублів. Мати не взяла гроші, лишила хату Савкунам, та не надовго. У голод 1947-го Олійник і Савкунова дружина вкрали 4 снопи зі степу. Савкунову посадили на 15 років. А Тимошка украв мішок зерна з агротехніки, то дали 10 років.

Багато “за колосок” судили. Пінкаленчиха, 1904 р.н., одбула 18 років. До того вона ще й була головою колгоспу “8 Березня”.

У голод 1947-го вродило. Головою Гаївської сільради був Стешенко. А неграмотний! Позбирає людей на степу на наряд і давай: “Леніна-Сталіна... Леніна-Сталіна...”. Голодний, зерно шулушиш, а він як уперіще батоном по руках. А Стешенко не голодав: отаке пузо, отака холка. Я возив його конячкою. То він коняці зерно бере, і мені дає.

А Лоткина і Пузирьова довго ще пам'ятали після 33-го. У 1950-их я робив обліковцем, а Вертінський Михайло Савелійович – бригадиром. Ми їздили на бедкі. Так на нас, жартуючи, казали: “Он їде Лоткин, а он – Пузирьов”.

Запис: 30.01.2003., Новогригорівка.

Загинув з голоду в 1933 році в Клинцях:

1) Лепшеєв Іван Іванович, 1929 р.н., пох. у Клинцях.

— 53 —

***Галайко Григорій Михайлович,
нар. 02.02.1923., 8-ма сотня Аджамки,
від 1950-го мешкає у Кіровограді.***

У часи непу мій батько, Михайло Іванович, отримав наділ землі у Дубовій балці, де зараз поле Канатівського аеропорту. Розжилися трохи, а тут колгосп імені Чубаря організували в Аджамці. Батько не хотів здавати коні у колгосп, то продав їх кочовим циганам у Медерове. Ледве Чубаря оголосили “врагом народу”, люди порозбирали скотину по дворах. У 1935-му активісти знову добирали скотину в колгосп, на цей раз, уже імені Молотова. Тоді ми сховали корову в Місті в родичів; активістам сказали, що зарізали.

У колгоспі відразу був безпорядок, робили з-під палки. У 1930-их у людей відібрали 8 вінбарів. Чотири від них так і не збрали до купи; пізніше люди розтягли на дрова.

У колективізацію були запеклі комуністи: Заєць Кирило із 7-ої сотні, Проценко Степан із 8-ої сотні. Ходили у високих шкіряних чоботях, з наганями.

Знаючи, що час непевний, тато сховав 4 мішки борошна у річці.

Стояла глибока осінь 32-го: вітер, морозець. Прийшли до нас Заєць, Проценко і третій з Міста. Питали, де те сховав, де те лежить. Проценко залізним прутом шукав сховки: штрикав долівку, стіни. А мати лас його, що він хату валяє. У нижній хаті стояла бочка з-під зерна і між дощок зерно де-не-де залишилось. Проценко стукнув по бочці – зерно осіпалося. Він назбирав жменю пшениці і тикав ним перед очі батьків, мовляв, сховати хотіли негідники.

Хотіли батька забрати до центру з реквізиції хліба, що був нижче клуба: “Одєвайся, пайдьом с нами”. Батько попросився в туалет, а Заєць пішов назирці за батьком. Проїшли клуню, сарай; туалет із соняху стояв найдалі. Батько зайшов усередину, пробрав соняхи з іншого боку і втік поза городами. Заєць стояв “на варті”, поки добряче не змерз. Тоді вернувся до своїх та дуже сварилися, що мого батька впустили.

Комуністи стежили за нашою хатою місяця два, чи не прийде господар. А батько добрався в Медерове, а звідти – в Саратов до друга по армії, Матяги без ноги. Матяга знайшов батькові роботу, спавляти ліс до Астрахані. У 33-му батько прислав нам другом півмішка сухарів, 20 кг крупи. Опівночі прийшов той чоловік; засвітили.

Наступного дня до нас знову комуністи понаходили: “Чого світло горіло вночі? Чи не вернувся Галайко Михайло?”. Це сусід Андрейчик, що жив позад нас, заклав. Був скупий і ледачий, то на комуністів робив. За нашою хатою знову стежили.

Коли почався масовий мор, мені було 10 років. “По наряду” я водив волів, на які збирали трупи з 8-ої сотні. (Знаю, у 1-ій сотні волами трупи збирав Микола Яценко). За роботу давали макуху, з якої мати пекла малаї. Малаї – потерті кінський щавель, лобода з макухою. Уранці було біжиш у леваду по кінський щавель, щоб хто раніше тебе не вирвав. А окації об’їдали з листям. Діти лізуть на дерево і заказують: оце моя гілка, оце – моя.

Коні, які здохли, до могильника не донести; люди по дорозі розбирали, ще й по дорозі за м’ясо билися. Взагалі, конину не їдять (хіба що татари), а в голод їли і конину.

Отже, я водив воли з Веселівки, по Загорянці, з Кухтівки до школи в центрі Восьмої сотні – там цвинтар. Пилип Бондаренко, Микола Цупрій та ще хтось третій забирали трупи на гарбу. Ці мужики самі були пухлі. Рукавиць не мали, то руки були в них замотані в ганчір’я. Обережно клали людей на гарбу. І далі... Спочатку було мені противно дивитися на небіжчиків – пухлі, як на дріжджах. А пізніше звик. Отакі обходи ми повторювали через два дні. До 40 чоловік привозили за раз. А на кладовищі вісім грабарів рили одну яму. Бувало, дехто оживав на кладовищі, то його клали коло ями, а через день-два, коли людина дійде, кидали в цю ж яму. На цвинтарі 8-ої сотні десь 6-8 таких ям по 50 чоловік у кожній. А в Аджамці ж 11 сотень! Та ще Привілля – і скрізь було отаке. У 8-ій сотні верхній ряд хат геть спустів: тоді в Аджамці процентів 50 людей пропали з голоду.

У 8-ій сотні з голоду 33-го пропали сім’я Горбенків: батько Пилип, до 40 років, мати Ганна, до 40 років, син Іван, 1921 р.н.. Павлюченко Ярина, ≈25 років, її донька Катерина, ≈7

— 54 —

років. Черноліс Пилип Федорович із Загорянки, ≈33 роки. Старий чоловік Бондаренко Пилип. Проценки Федір, ≈65 років, та Мотря, ≈60 років. Виноградський Федір, ≈45 років. Олійники Василь та Мотря (чи Ярина?).

Олійники лежали 2 тижні, поки їх поховали. Дружина лежала на призьбі, тоді перенесли до причілка. Тіло надулося, як на дріжджах, та один чоловік прикрив травною. Цікаво, що син Олійників, Олександр, служив у кремлівській охороні. (Охороняв катів своїх батьків – Д.В.). Інший син Василь жив на Балці: весь свій вік з гиркотою згадував останні дні своїх батьків.

На тій гарбі, що я водив, були вивезені до ями на цвинтар 8-ої сотні: Павлюченки матір з донькою, Проценко Федір.

Також тоді загинули Дмитренко Федір, Дігтяренко (дядько Миколи Дігтяренка). Їх поховали в городах коло своїх хат. Ще до війни НКВД-исти приїжджали і наказали вирити останки Дмитренка та Дігтяренка, щоб перепоховати в одну з ям на цвинтарі. То в тих дворах скандал стояв з цього приводу.

Тоді ж на цвинтарі 8-ої сотні НКВД-исти розрівняли всі 6-8 масових поховань і повикидали кілки-огорожу: замітали сліди злочину за собою. А люди вбивали кілочки знову, відновлювали могили. Різниченко Савка шефствував над могилами: у 1939-40 роках і хрести ставили.

У революцію не було такої розрухи, як у колективізацію.

У 1933-му зерно добре налилося. Хоча поля охоронялися, але люди йшли напролом у поле, м’яли

колоски. Уночі ми з братом ходили туди. Вибір був: чи там застрелять, чи з голоду вмерти.

У 33-му, 34-му притихли комуністи, то голоду вже не було. Голод 32/33 років був спеціально зроблений, щоб знищити Україну. Робили це все люди російської національності: і в НКВД, і в реквізиторах, і прислані в колгосп, і в комуністах – все заправляли вони. А росіяни брали в прибічники хахлів, лодарів, таких як Заєць Кирило, Проценко Степан, Хміль. От був хороший голова, Литвиненко Степан Федорович; роздавав тайно зерно людям, щоб вижили. То у 1936-му його засудили так, що він уже не вернувся.

У голодовку 32/33 років більше людей загинло, як у всіх війнах, включаючи Другу світову. Мета була знищити Україну. Українці повимирали, а на їхнє місце прислали білорусів і росіян. У 1934-му білорус Єгорка так наївся, що кишки полопалися; і сім'я його пропала, вижила лише донька Зіна.

У квітні 36-го мій батько повернувся із Саратова. До нього зразу прийшли Заєць і Хміль (Проценко вже помер був), хотіли до відповідальності тягти, та Матяга в Саратові видав такі документи, що батька лишили в спокої.

У 1937 році Заєць із Чеголею (той Чеголя, що пізніше головував у Бережинці) заходилися руйнувать Аджамську церкву. Та міцна ж була – нічого не вдіють. Та найняли солдат, а ті зірвали. До сих пір купа цегли лежить вище базарчика. Отак хазяйнували.

У селі жилося важко і після 33-го. Не платили, робили “за паличку”. У 1938-1950 роках до колгоспу в рік треба було здати: 120 яєць, 50 кг м'яса, 360 літрів молока, 50 кг картоплі. З дерева податок: роде-не-роде – плати. У 1950-му за 250 рублів я дістав довідку, що буду вчитися в Місті. То мене насилу відпустили із села. На Балці з дружиною своїми руками хату будували. На пустому місці. Аби не в колгоспі.

Запис: 30.11.2002., Кіровоград (Балка).

— 55 —

Загинули з голоду 1932-1933 років у 8-ій сотні Аджамки:

- 1) Бондаренко Пилип, старий чоловік,
- 2) Виноградський Федір, ≈45 років,
- 3) Горбенко Пилип, до 40 років,
- 4) Горбенко Ганна, до 40 років,
- 5) Горбенко Іван Пилипович, 1921 р.н.,
- 6) Дігтяренко (дядько Дігтяренка Миколи), пох. біля своєї хати у 1933 році, перепох. на Аджамськ. цв. 8-ої сотні до 1940 року,
- 7) Дмитренко Федір, пох. біля своєї хати у 1933 році, перепох. на Аджамськ. цв. 8-ої сотні до 1940 року,
- 8) Олійник Василь,
- 9) Олійник Мотря (чи Ярина?),
- 10) Павлюченко Ярина, ≈25 років, пох. у спільній могилі на Аджамськ. цв. 8-ої сотні,
- 11) Павлюченко Катерина, ≈7 років, пох. у сп. могилі на Аджамськ. цв. 8-ої сотні,
- 12) Проценко Федір, ≈65 років, пох. у спільній могилі на Аджамськ. цв. 8-ої сотні,
- 14) Проценко Мотря, ≈60 років,
- 15) Чорноліс Пилип Федорович із Загорянки, ≈33 роки.

— 56 —

***Пилипенко (дів. Босенко) Мотря Михтодївна,
нар. у 1913 році, с. Сентове,
нині мешкає у Маковому.***

У 1930-их хто багатий, грамотний, ті повиїжджали із Сентового в міста. У моєї тітки по матері дочка виїхала в Америку, а син – у Москву. Пізніше син і матір забрав до себе.

А мій батько, Михтодій Оникійович, все вбивався у хазяйство, хати будував. Жили в достатку. Одного дня приїхала ціла валка комсомольців. Геть усе забрали, вивезли. Батька перевезли, кинули у маленьку хатку там само у Сентовій.

Я пішла в колгосп. Взимку снопи на степу тягаємо. Мій батько старістю не робив у колгоспі, а, бачучи, що я працюю в холоді, плакав: “Пропала моя дитина”. Скоро мій брат Митя виїхав у Місто у землянку, а

батько перейшов у синову хату. У тій хаті батько і помер з голоду в 33-му. Але уперед померла моя мачуха Палажка. Вона родом із Кримок.

У голодовку банди голодних ходили по шляхах. Мою сестру, Тодоску Михтодіївну Бондар, зарізали, голову одрізали. Це трапилося по дорозі із Сентового, біля Стойківки. Тодоски чоловік залишився із двома дітьми.

А я саме перед голодом вийшла заміж за Пилипенка Івана Зіновійовича; зразу ми виїхали у Мар'ївку з боку хутора Шевченкового. Мій батько виряджав нас аж за село, сказав таке напутнє слово: “Не вбивайся у хазяйство, бо все заберуть, як уже забрали”.

Тоді Шевченківський хутір заселявся із Сентового. У хутір переїхали моя сестра, Настя Михтодіївна Костянтиненко, чоловікові брати, Василь та Тиміш Пилипенки, та Віхтьові. А мій брат, Босенко Володя Михтодійович, переїхав до Бережинки.

У Мар'ївці та Шевченковому ніхто не загинув з голоду. Я збирала мерзлу гнилу картоплю на степу, терла, млинці пекла. Колгосп давав буряки. Чоловік возив брагу в Місто. З того й вижили.

Запис: 13.03.2003., Макове.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Сентовому:

- 1) Босенко Михтодій Оникійович,
- 2) Палажка, Босенка Михтодія Оникійовича 2-а дружина, родом з Кримок.

— 57 —

Солонченко Акилина Олександрівна, нар. 04.07.1912., Бережинка.

Ми, Солонченки, споконвіку живемо в Бережинці. І всі були неабиякого здоров'я. Мій дід, Солонченко Захар Захарович, прожив 110 років, а його дружина, моя баба, -- 115. Дід тримав багато скоту – багач. Он в березі “Василева криниця”. А то не Боженки робили її, а дід Захар. Возив камінь для криниці з-під Клишів. То – “Захарова криниця”.

Зразу Бережинка була мала – з Білоглинівки до прогону, де зараз Чміль живе. А на тім боці хатки – де-не-де, городами донизу. По тім боці хати були аж коло шляху.

Пам'ятаю ще великих панів. Пан Здорик Єгор з Лозуватки жив коло шляху, по правий бік р. Писарівки. Дві доньки було у Здориків: Миланя та Анастасія. Мій брат Василь наймався до Здориків. Хороші то люди були. Дружина Здорика, Олемпіяда Митрофанівна, не гордувала нами. В гості бувало заїжджала; їла в нас і борщ, і кашу з молоком – усе, як ми. Коли відібрали землі, виїхали Здорики у Місто на Тимірязєва коло річки.

Пан Шпир мав хату на Шпировому, по правий бік р. Писарівки. Їхній садок і зараз є. Я і мати ходили до нього. Мені було років 7-8. Шпир підкидав мене на руках. Саме тоді відбирали землю в панів. Шпириха говорила до людей, що зібралися навкруги коло хати: “Люді, от-от-вот перейдють земля вам”. А Шпир закінчив її виступ: “Та йди вже – не гавкай”.

Пан Грановський Костя з дочками Мар'єтою і Єленою жили, де зараз ФАП у Бережинці. Ой гарна ж Мар'єта була: смаглява, кучерява, личко маленьке. Усі виїхали до Олександрії. Грановський змінив прізвище.

У 1914 році з сірника Бережинка згоріла, і багато людей виїхали на Суху балку. Балка на те й названа Сухою, що без води. Коли сестра Ганна кирпич на зиму ліпила, то воду возили кіньми аж із Мар'ївки. Возили, поки коні не позабирали у колгосп. За колгоспу і курай за паливо приготився.

Так, у 1910-их у Сухій балці не жив ніхто. Найближче село – Буланівка. Сухобалківські землі нарізалися по 10 десятин вузькою смужкою від хати до вершини поля. У моєї двоюрідної сестри, Солонченко (дів. Савченко) Ганни Савеліївни, смужка починалася від хати, за хатою до безіменної балочки садили городину, далі сестрин лан тягнувся понад дорогою аж до кладовища, переривався кладовищем, а далі тягнувся аж до мар'ївської межі. Давні могили були межею. І від Буланівки межею була могила коло Буланівського шляху.

У Суху балку переселився мій дядько, Солонченко Онопрій Захарович. Він мав шестеро дітей: Ілля, Аксія, Варя, Сонька, Ганна, Василь. Жили біля колодязя. (Де зараз живуть Кузьменки – Д.В.). З дядьком Онопрієм сусідив Савкунов Яків Петрович з Білоглинівки. А далі – ще мій дядько, Євдоким Захарович

Солонченко. Мій дядько по матері, Савченко Савелій Костянтинович, отримав 12 десятин землі. Теж із Бережинки, але не нашого роду, Солонченко Пилип Григорович, отримав 10 десятин. Він мав четверо синів: Тихін, Василь, Павло і Тиміш. І Грішнов Тимофій Якович – бережинський.

Мерещенко з Бережинки мав там млин простий, що коні крутять. Через прогін від Мерещенка був колодязь. Дивишся, а вода десь-десь мріє; не обкладений – нора, а зверху цямрина поставлена. У Мерещенка було чотири сини. Брати Теперенки із Мар'ївки переїхали один у Суху балку, інший – у Бережинку.

У вершині балки, за Буланівським шляхом жили Варивода Роман та Савкунові (пізніше вони вернулися у Бережинку). А ще далі вверх на полі стояла садиба вдови Хлющенка: хата, сарай, млин.

Даниленки Семенчик та ще двоє переїхали у Суху балку з Високих Байраків.

А тепер знову про Бережинку: у 1925-му давали землі, забудували хати від місця, де зараз Чміль, до шляху. Моя сестра Марія з чоловіком побудувалися там.

У 1929-му куркулили. Мою сестру Марію і її чоловіка, Явтушенка Івана Маркеловича, вислали на Вологду. Їхня хата під залізом досі стоїть – крайня від шляху, коло буфету.

Люди пухли з голоду і в 21-ім, і в 33-ім. У 21-ім (чи в 33-ім?) з голоду загинули Цуканова Єлизавета та її діти: Іван, Володимир, Олександра. У 33-ім – Савченко Дем'ян,

— 58 —

Савченко Пантелій, Савченко Карпо, Голубов Олексій Минович, дружина, дочка й зять Голубова.
Запис: 04-05.06.2001., Бережинка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Бережинці:

- 1) Голубов Олексій Минович,
- 2) Голубова Олексія Миновича дружина,
- 3) Голубова Олексія Миновича дочка,
- 4) Голубова Олексія Миновича зять,
- 5) Савченко Дем'ян, ≈40 років,
- 6) Савченко Пантелій,
- 7) Савченко Карпо,
- 8) Цуканова Єлизавета ≈30 років,
- 9) Цуканов Іван, дитина,
- 10) Цуканов Володимир, дитина,
- 11) Цуканова Олександра, дитина.

— 59 —

*Бондаренко (дів. Крадожон) Марія Андріївна,
нар. у 1904 році, Северинка,
з 1927 року мешкає у Бережинці.*

У Северинці нас, Крадожонів, розкуркулили, бо були “багаті”: на 5 господарств мали 2,5 га землі, трьох коней, лошака, 2 корови.

Брат Семен у колгосп подався.

Брат Хведь улаштувався на завод у Місто та, як узнали, що – з куркулів, то вигнали. Далі працював ув Обознівці в РТК. У 1933-му по дорозі додому в Северинку його пограбували і вбили свої ж северинівці.

Сестри Наташа, Паша, Варя повиїжджали в Місто.

У 1927 році я вийшла заміж у Бережинку. У 33-му в Бережинці багато людей вимерло, та я їх погано знала, не пригадаю їхніх імен.

У 1933 році головою колгоспу в Бережинці був циган Васька Бур'ян. А неграмотний: тільки й умів розписатися “БУР”. У людей ноги пухлі, важкі. А він накладе коржів у бєдку, їде та каже: “Хто мене дожене, тому дам коржа”. Бур'яна забирали у тюрму на рік.

Тоді з голоду пропав рідний дядько Василя – циган Бур'ян, дружина Бур'яна, їхній син, Федя Бур'ян. Вижила дочка Бур'янів – Шура.

Перед хатою відомого Боженка Назара жили Савченки. Савченко Макар балакав багато, а совітська власть не любила цього. То Макар сконав у ДОПРі. Його дружина Тетяна продала хату, а в Кіровограді один мужик обікрав її повністю. Таня вернулася в Бережинку, померла з голоду. На горі, збираючи мерзлу картоплю.

З голоду пропав мій кум Хижняк Іван. Я йду та питаю: “Кумо, Іван помер?”. А вона: “Та нікому ж не кажіть, бо Іванову книжку на хліб одберуть, а в мене ж діти”.

Мій чоловік бригадиром у колгоспі був, то ми не голодували.

Потікали люди з Бережинки. Оце Хижняки, Мерещенки, Сокуреники – бережинські; а більше – чужих.

...Ми віджили багато. Зазнали.

Запис: 27.11.2002., Бережинка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Бережинці:

- 1) Бур'ян (Бур'яна Василя дядько),
- 2) Бур'ян (дружина дядька Бур'яна Василя),
- 3) Бур'ян Федя, дитина,
- 4) Савченко Тетяна,
- 5) Хижняк Іван.

Убитий у ДОПРі в 1930-их роках за слова:

- 1) Савченко Макар з Бережинки.

— 60 —

*Полякова (дів. Журавлева) Ольга Петрівна,
нар. у 1927 році, Любо-Надеждівка,
нині мешкає у Бережинці.*

Наша родина була заможна. Мали свій магазин у Любо-Надеждівці. І бабу й батька розкуркулили. В один день любонадеждівська Татилатиха з комсомольцями вивели бугая з тону, корову і все інше. А батька, Журавля Петра Євламійовича, хотіли судити, як куркуля, та він утік ще до 32-го в Донбас.

Моя мати, братик Коля і я залишилися. З голоду померли мій братик, 1929 р.н., і моя мати, Журавлева Галя-Ганна Максимівна. Мати – з роду Каратнюків із Бережинки- Хвастової. Коли я лишилася сама, пішла до своєї баби, Журавлевої (дів. Вехтева) Маші. То через кілька днів уранці і баба була холодна. Потім пам'ятаю себе в Любонадеждівському дитсадку. Згодом після голоду повернувся батько, жив у Єршової, працював службовцем у Аджамці. До війни батько одружився з Аксютою. У мене з'явився братик, якого теж назвали Колею.

Коли німці прийшли, батька призначили старостою в Покровському. Він спас багато людей від розстрілу та висилки. Як надходила Красна Армія, то батька забрали в Німеччину. Жив у Розенхаймі (Баварія), де й помер. В Україну не вертав, бо з іменами “куркуль” та “староста” тут життя не було.

Запис: 18.02.2000., 29.11.2002., Бережинка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Любо-Надеждівці:

- 1) Журавлева (дів. Каратнюк) Галя-Ганна Максимівна, пох. у Любо-Над.,
- 2) Журавльов Микола Петрович, 1929 р.н., пох. у Любо-Надеждівці,
- 3) Журавлева (дів. Вехтева) Марія, пох. у Любо-Надеждівці.

*Чабаник (дів. Горбунова) Ірина Панасівна,
нар. у 1928 році, с. Клинци,
нині мешкає у Кіровограді, Кущівка.*

Мої батьки, Горбунові Панас Климович та Горпина Григорівна, виїхали у 1929 році з Клинци на Кущівку. У 33-му батько поїхав конякою на Кубань, щоб міняти речі на їжу. Поки їздив, помер з голоду мій братик Данилко. Крихіткою ще був. Похований у Клинцях.

Тоді ж замерзла на дорозі моя тітка по матері, Бондарева Марина Григорівна. Похована у Клинцях. Її трое дітей здали у дитбудинок. Родичі втратили зв'язок з ними.

Запис: січень 2003, Кіровоград (Кушівка).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Клинцях:

1) Горбунов Данило Панасович, до 3 років, пох. у Клинцях;

2) Бондарева (дів. прізвище) Марина Григорівна, пох. у Клинцях.

— 61 —

***Бондар Марфа Володимирівна,
нар. 17.06.1917., Козирівка,
з 1947-го мешкає у Лозуватці (Гаївка).***

Садиба моїх батьків тягнулася до Інгулу. А жили ми, Лудюки (батька так звали – Володя-Лудька), напроти Одеси (Одеса – куток Козирівки до гори біля цвинтаря – Д.В.).

Мої батьки, Бондар Володимир Юхимович та (дів. Мироненко) Марія Семенівна, померли у 1921 році. Перед смертю продали свою добротну хату за пуд зерна – такий голод був. Тоді ходив сташний тіх. Лишилися сиротами восьмеро дітей; та ще з нами жила сліпа безродня баба Катя, яку мій батько взяв у свою сім'ю. Опікувався нами Бондар Михайло з Мазурівки. Він і хату нашу назад відсудив.

У колективізацію було нас із хати виганяли, і камуністи робили там свій штаб. А сусідів Яшківських і Маслаків Онопрія та Уляну вислали із села, бо вони мали корови – куркулі. Розкуркулили Поруччика з Одеси.

Які складні часи не були, а козирівський пан Кока Хрущов та його стара мати залишилися. Пан було приходив до церкви, грався з дітьми, казав: “Панщина ще повернеться”. Хрущова дружина Настя і дочка Мілочка зразу десь утікли.

Козирівська церква гарна була, а камуністи завалили. Трактором. Настала б-ська власть і повалила геть усе. Ой церква ж була ...у-ум! Туди весь мир з'їжджався. Таке село було!

А про голод і не питай; страшне творилося. Оце хлопець такий, як ти, іде по вулиці, впав і вмер. На кладвищі не хоронили – присипали, а тоді собаки тижнями тягають людей. Не було кому ховать. Скільки вимерло! Вже не пам'ятаю хто, а батьки їли дітей, коли ті вмирили. І коні повиздыхали! Чого люди за камуністами руку тягнуть? Знають же, що воно таке. У голодовку по всій Козирівці такий вірш ходив:

Сидить Сталін на лузі,
Гризе конську ногу,
Ох, яка гадина –
Совецька гав'ядина.

Як ми вижили? Вночі ходили у степ полювати, щоб зерно знайти. Їли котів, собак, ховрахів, жаб. Брат Валентон із сестриним чоловіком Петром Здором вкрали у колгоспі ледве живу коняку: оце й вижили. Брата і Петра “тройка” судила у 33-му. Валентон не вернувся. Петра Здора покалічили, привезли. Так він паралізований дожив до старості – промучився.

Був у нас начальник, Королько Антон Харламов. Зерно в церкві купою лежало; то він вночі тайно видавав людям. Зараз Козирівська школа стоїть на місці церкви. А Королько виїхав до Губівки, чи Тарасівки.

У 32-му було нас у хаті семеро. А тоді якось брати і сестри розбіглися межі людьми, що осталися я і баба Катя. Вона нас вигляділа. Було візьме на руки і чучікає-гойдає. Так, одного ранку я прокинулася, а баба – холодна. То я пішла в Козирівський патранат і більше до своєї хати не верталася.

Весело було: комсомольці пісні співають, гармошка, красний флаг, матюки, щупами піч штурхають, валяють. Усе повигрибали були.

У війну німці забрали мене з Кіровограда. І під дулом автомата у вагоні, як скот, – у Германію. Там – фашисти, тут – камуністи.

Як вернулася в Україну, то жила в Гаївці (куток Лозуватка – Д.В.). У 47-му теж був голод. Юрченко Ханя застукав мене і сестру Надю, що ми удвох несли 150 грам зерна. Та до міліціонера потяг. Добра то людина була – міліціонер. Кулаком по столу: “За 150 грам зерна не буду і бланк псувати”. Донощики були

ще такі: Чабаник Микола, Щербина. Вони дивилися, чим людина оправляється, чи нема там зерна. Прочакову Тетяну спіймали й мішочки із зерном шукали. Знайшли, сором сказати, на трусах. А сестру Галю Зубенко

— 62 —

заправторили за “три колоски” з Козирівки до Челябінська. У 47-му ж власть повивозила все, що нічого їсти не було, то люди й крали “колоски” в колгоспі.

Запис: червень 1994 року, Лозуватка.

Загинула з голоду в 1933 році у Козирівці:

1) Катерина, безродня сліпа баба, пом. у хаті Бондарів Володимира і Марії.

*Зубенко (дів. Мироненко) Галина Іванівна,
нар. у 1919 році, Козирівка,
нині мешкає на Тій Стороні Гаївки.*

У 1932-му році у Козирівці була велика церква – і вся завалена зёрном, а люди голодували. У Козирівці в голод багато людей пропало. Тоді померли з голоду батьки моєї троюрідної сестри Аксені Мироненко: мій дядько Іван Мироненко та його дружина.

Запис: 21.10.2000., Козирівка – Гаївка (Та Сторона).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Козирівці:

1) Мироненко Іван,

2) Мироненка Івана дружина.

*Дмитренко (дів. Рагуля) Клавдія Іванівна,
нар. у 1928 році у Новгородці, 7-ий десяток,
нині мешкає у Білозерному, Новгородківський р-н.*

Наша хата стояла у 7-ім десятку Новгородки на місцевості Стіжки, де раніше люди складали стоги сіна, соломи. Тому нашу сім'ю Рагулів ще звали Стіжками. У 1933 році загинули з голоду три мої брати: Міша, 10 років, Саша, 12 років, Женя, 1,5 місяці. Всіх поховали в садку біля хати. А ще один брат Степан, 1924 р.н., загинув у війну в Німеччині.

Запис: Проводки 2002 року, Новгородка.

Загинули з голоду 1933 року в Стіжках, 7-ий десяток Новгородки:

1) Рагуля Михайло Іванович, 10 років, пох. на садибі Рагулів,

2) Рагуля Олександр Іванович, 12 років, пох. на садибі Рагулів,

3) Рагуля Євген Іванович, 1,5 місяці, пох. на садибі Рагулів.

— 63 —

*Дибенко Павло Іванович,
нар. у 1924 році, село Обознівка, Кіровоградськ. р-н.*

Село наше зветься Обознівкою, бо у війну в нас обоз стояв. Ми жили в кутку Одчаївці. Куток назвали так, бо поселилися там одчайдушні люди, самозахоплюючи панські землі. У нас пани Луцькі були. На цеглі, що випускалася в Обознівці, витиснена буква “Л” – Луцького.

Мій батько в пана робив. Зарплату отримував щотижня. А раз батька підговорили, щоб пана нагайкою

вдарив. Пан не мстив батькові: “Я знаю, що тебе намовили. Я тобі нічого не зроблю, тільки скажи, хто тебе намовляв.”.

Голод 33-го було зроблено штучно. А врожай був сильний. Ячмені більші були, як зараз пшениця. А жито – рукою не дістати.

У колгоспі давали 2 чи 3 кілограми “хлопкової” макухи. Її собаки не хотіли їсти, а люди їли. Але то давали ще влітку. Під осінь ходили зёрна забирали; даже мішки пусті позабирали.

Дітей у нашій сім’ї було п’ятеро. Щоб прогодуватися, мати випродала все. Якби не став, то померли б усі. Тільки хвиля розбила льод, то ми ловили... то рибина..., та раки поналазили в лозі, верби. Скайку (що гудзики з них роблять) ловили.

Підводою збирали трупи у селі. Збирали, та діда ще живого на підводу викинули. “Та, хлопці, що ж ви робите? Та я живий!”. “А що ми за тобою ще завтра заїжджати будемо?”. Мишко Мельник на підводі робив, то таке розказував.

Син сусіда, Іван Архипович Ярошенко, 1923 р.н., помер тоді з голоду. Троє інших дітей вижили; Гришку потім на фронті убило.

Дядько моєї дружини, Хома Скрипченко, помер з голоду. Його троє братів вижили. Вижив би дядько, але якби хоч отак (показує величиною з-пів пальця – Д.В.) хліба йому було.

Запис: 01.07.2003; Кіровоград (ЦРЛ).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Обознівці Кіровоградського району:

- 1) Скрипченко Хома, ≈35 років;
- 2) Ярошенко Іван Архипович, 1923 р.н..

— 64 —

***Чича Тетяна Костянтинівна,
нар. 1926 року,
нині мешкає у Гаївці.***

У 1932-33 роках жила я з батьками у Кривому Розі по вулиці Зарічній коло затопленого рудника. Батько спочатку працював у шахті, а мати – на будівництві. Продуктів харчування було замало і мати віднесла в, так званий, “Торгсін” золотий шлюбний перстень. Але дали щось мало пшона. Батько влаштувався кухонним в їдальні. Іноді приносив додому хлібину. Отже, сім’я наша справжнього голоду не відчувала. Пам’ятаю, за хлібом були величезні черги, де давили один одного.

Жили ми в землянці. Близенько від нас була інша землянка, де поселилися жінка з дорослим сином. У землянці вони викопали яму і сховали мішок кукурудзи. А через деякий час до них прийшли міліціонери і забрали той мішок кукурудзи. Жінка з цієї землянки опухла. З пухлими ногами приповзла до нашого віконця і просила хліба, то, ми, діти, їй виносили, що мали. Але це її вже не врятувало. Вона померла і її вкинули у ту яму, де було сховане зерно, і загребли. Я ще малою часто думала: “Як же так, забрати кукурудзу і, залишити помирати жінку”. Її син десь пішов, то мої батьки казали, що і він помер з голоду.

Батько вдома часто казав, що люди падали, як мухи; ранками трупи підбирали і вивозили на кладовище. Навпроти нас жила багатодітна сім’я, де було 5 дітей. Діти їли макуху соняшникову і кукурудзяну. Троє менших померли від такого харчування; старшеньку забрала тітка у Москву. Батько дітей теж помер з голоду. Залишилися його жінка і хлопець моїх років.

Багато землянок після голодомору спустіли, бо господарі повимирали.

Їли все, що можна було: молочай; ще й приказували “молочай-молочай у мед покачай”. Я також їла, і – добрий був. У річці ловили молюски. Дехто так рятувався від голодної смерті.

Ще вдома казали, що на базарах продають холодець з людського м’яса. Був ще такий випадок, який мені добре запам’ятався. Якесь жінка запитала мене, де тут Голодяївський провулок. Я їй стала розказувати, а вона попросила провести її туди. Я довела її до містка, а тут зустріла нас наша сусідка, чоловік якої служив у міліції, і запитала: “Таня, ти куди йдеш?”. Тоді сусідка до мене з криком: “Марш додому! Ти що не знаєш, що в цьому провулку вбивають дітей і їдять!”. Тітку стала сварити. Я й чкурнула додому. А вдома батько й мати підтвердили, що міліція виявила будинок, де вбивали дітей і їли це м’ясо.

Батько часто нагадував, що він врятував нас від голодної смерті. І це була правда.

Написала спогад Чича Т.К.: 26.11.2002., Гаївка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Кривому Розі:

- 1) жінка, пом. і пох. у своїй землянці по вул. Зарічній,
- 2) хлопець-підліток з вул. Зарічної,
- 3-6) чоловік і троє його менших дітей, пом. на вул. Зарічній.

— 65 —

***Катеринич (дів. Маргарит) Антоніна Антонівна,
нар. 1923 року, с. Шутеньке, Новоукраїнський р-н,
нині мешкає у Гаївці, Кулебівка.***

У 1932 році такий врожай був сильний, що вбрати було важко.

У Росії голоду не було. Це той Сталін захотів усю Україну видавить. Позабирали зерно, усе їстівне і вивезли із села. Вимітали звідусіль і горох, квасоллю... і з горища теж. Нам трохи картоплі лишилося у погребі. Їжу забирали свої, з Шутенького, та – із сусіднього села Каракезелевого. Всього реквізиторів було 5-6: пам'ятаю їхнього старшого, Думброва Ілька з Каракезелевого, Микитку з прізвиськом Цмакало з Каракезелевого, Іващенко Анюту та Вергуна Архипа з Шутенького.

Пізніше з Архипом Вергуном трапилося таке. Він сказав, що Таран Хведот заховав білу кукурудзу в ямі. Прийшли, забрали зерно в Тарана, залишили четверо дітей без їжі. Виявилось, що мішок з кукурудзою підписаний “Вергун”, бо Вергун раніше продав цей мішок зерна Тарану. Архипа Вергуна посадили і більше його ніхто не бачив.

Мій батько, Маргарит Антон Іванович, був чоботар; надбав одяг для сім'ї. Так, коли у нас забирали їжу, то позабирали і одяг із скрині, і подушки з ліжок. Залишили порвану наволочку, насміхаючись, що хай буде дітям укриватися. А нас, дітей, було четверо.

У Шутенькому голод був найбільший під весну: пухли, мерли. Чогось власть берегла лише дітей: брали у садок, щоб не здохли; там годували затіркою. А ми їли траву: козельці... Дорослі мерли. Більше як півсела загинуло у 1933-му. Такий само голод був у сусідніх селах: Ганнівці, Каракезелевому, Юріївці.

У 1932-33 роках я ходила до 3-го класу Каракезелівської школи; там давали “гарячі сніданки”, а все одно учні мерли. Пропали з голоду мої однокласники з Каракезелевої: Лійник Олекса, Почапський Коля.

У Шутенькому спочатку ховали на цвинтарі в окрему могилу кожного. А пізніше – всіх до однієї ями скидали і ледве присипали, а чи травою прикидали трупи, а назавтра знову когось укидали туди ж. У тій ямі до 40 людей зарили.

У голод село запустило: хати без людей, бур'яни, по хатах мруть люди. І бувало, як хто не навідається, лежали непоховані, аж черви очі уже їли. Кирила Аззу ховали, то вже його труп червами взявся. Аззині вже дорослі діти теж пропали з голоду: Федора, ≈40 років, Іван, ≈30 років. Всі Аззи поховані на Шутеньківському кладовищі.

Ідучи на роботу в колгосп, про чиюсь смерть повідомляли голові колгоспу, бригадиру (Іваненко Іван) або рахівнику. Вони – шутенківські. Вони були усією владою на селі: давали наряд, кому їхати підводою та вивезти труп у яму на кладовище. Кладовище було від села в бік великого шляху (дороги з Бобринця на Новоукраїнку).

У 33-му з голоду померла моя мати, Маргарит (дів. Стрижньова) Тетяна Савеліївна, 29 років, похована на кладовищі. Як померла мати, батько одружився із її сестрою, яка пішла доглядати нас, чотирьох дітей. Потім помер наш батько, Маргарит Антон Іванович, 30 років, похований на кладовищі. Потім померла наша мачуха-тітка, Стрижньова Мотря Савеліївна, 27 років, похована на подвір'ї коло нашої хати. Помер мій брат, Маргарит Леонід Антонович, 1926 р.н., похований на кладовищі. Ще одна моя тітка, Стрижньова Ніла Савеліївна, 33 роки, померла з голоду і похована у спільній ямі на кладовищі.

Тоді загинув мій дядько, Стрижньов Терентій Савелійович. Дядько мав років 37. Його дружина, Маша Яремівна, років 37, родом з Юріївки. Їхній син Федір, 14 років. Їхня донька Надія, 6 років. Усі поховані на Шутеньківському цвинтарі.

Тоді загинули з голоду два мої двоюрідні брати: Маргарити Михайло та Іван Микитовичі. Обох загребли у їхньому погребі, мовляв, яка різниця, де пригорнуть, чи в ямі, чи в погребі.

Тоді загинули з голоду мій двоюрідний дядько, Савенко Максим Йосипович, років 40; його дружина,

Савенко Ганна, років 40; мої троюрідні брати, Савенки Іван, 10 років, та Петро, 9 років, Максимовичі. Савенки поховані на цвинтарі, від якого жили недалеко.

— 66 —

До голоду село Шутеньке мало 70 дворів; у 1934-му 10 хат від Юріївки стояли розвалені, садиби позаростали бур'янами, люди переїжджали до центру, до колгоспу, до дороги з Ганнівки на шлях. Мої діди, Стрижньов Савка та Маргарит Іван, мали два вітряки; Савкин – від півдня, а Іванів – від Юріївки. У 1933 році вітряки вже стояли занедбані, одні стрижні стирчали.

До 33-го наше село було зелене. У садах. А після – якесь сумне. А, як з'єднали колгосп із Ганнівкою у 1970-х, із села страшне сталося: де хати були – поросло, наче тайга. Зараз лишилося 18 хат. І наша ще стоїть – друга від магазину.

У 1946 році я підговорила людей, щоб на колгоспних зборах мене відпустили в Кіровоград. Мовляв, що мені у цій глуші (Шутенькому) робити. На той час мого чоловіка вбили на війні, син був малим.

Мій другий чоловік з Буланівки Кіровоградського району, Катеринич Василь Васильович, казав, що в Буланівці сильний голод був. А в Аджамці якась Миколиха з'їла свою дитину.

Ось таке творилося, що страшно згадувати.

Запис: 26.10.2002., Лозуватка.

Загинули з голоду 1932-1933 років (Новоукраїнський р-н)

у Каракезелівці:

- 1) Лійник Олекса, 10 років,
- 2) Почапський Микола, 10 років;

у Шутенькому:

- 3) Азза Кирило, ≈60 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 4) Азза Федора Кирилівна, ≈40 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 5) Азза Іван Кирилович, ≈30 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 6) Маргарит Антон Іванович, 30 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 7) Маргарит (дів. Стрижньова) Тетяна Савеліївна, 29 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 8) Маргарит Леонід Антонович, 1926 р.н., пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 9) Стрижньова Мотря Савеліївна, 27 років, пох. біля хати Маргарита А.І.,
- 10) Стрижньова Ніла Савеліївна. 33 роки, пох. у ямі на Шутеньківськ. цв.,
- 11) Стрижньов Терентій Савелійович, 37 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 12) Стрижньова Марія Яремівна, ≈37 років, нар. у Юріївці, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 13) Стрижньов Федір Терентійович, 14 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 14) Стрижньова Надія Терентіївна, 6 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 15) Маргарит Михайло Микитович, дитина-підліток, пох. у своєму погребі,
- 16) Маргарит Іван Микитович, дитина-підліток, пох. у своєму погребі,
- 17) Савенко Максим Йосипович, ≈40 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 18) Савенко Ганна, ≈40 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 19) Савенко Іван Максимович, 10 років, пох. на Шутеньківськ. цв.,
- 20) Савенко Петро Максимович, 9 років, пох. на Шутеньківськ. цв..

Засвідчено випадок дітоїдства під час голодомору 1932/33 років у Аджамці:

- 1) Миколиха з'їла свою дитину; інші відомості відносно цього випадку відсутні.

— 67 —

Фомиченко (дів. Карнаух) Лідія Костянтинівна,
нар. 1923 року, село Кулики, Семенастівська с/р, Новоукраїнський р-н,
мешкає у Гаївці.

Наше село Кулики мало 4 вулиці: 1-а – з боку Приюта, 2-а, 3-я, 4-а – ближче до великого шляху.

Після розкуркулення по 2-3 хати підряд стояли пустими. Де були дороги, лишилися стежечки, а великі

сади позаростали бур'янами.

Пам'ятаю одного комуніста-активіста Середу. Він мав десятину землі, четверо дітей. І нічого не хотів робити, лише куркулив. А куркуль – це той, хто робив. Середина, врешті, перейшов жити у добротнішу “куркульську” хату висланого Карнауха, дядька мого батька. Забирали усе: де яка одежина. Середина ходив у синій чумарці (верхній приталений одяг, знизу розпушений, з овечим коміром) і у синіх штанах.

Мій батько, Карнаух Кость Кіндратович, був середняком, мав 10 десятин землі. У колгоспі здохла коняка, а батько був конюхом, то у 1932-му його засудили і забрали. У Куликах лишилися моя мати, мої сестра та брат і я.

Пам'ятаю, у 1932 році були такі сильні врожаї, що скільки живу, таких не бачила. А в людей все вигребли.

Вживали ми так. Брали свіріпу в куркульській хаті: проваримо разів два, потовчемо у ступі, потremo буряків, поїмо, відпочинемо. І – знову по буряк за 10 км у косянтинівський колгосп. Там поле буряків лишили неприбраним.

Ми, діти, бігали, як дикі, травою жили, сухе вишневе листя м'яли та їли. Люди їли стерво. А нам і дохлої коняки не попало. Під весну їли лопухи, далі – зелене листя, гірчак, козець...

Моя мама, Карнаух (дів. Вербицька) Устина Дмитрівна, раз пішла у Рівне до родича по яку їжу. І таки дали дві макушини. Але поки ходила, Коля, брат мій, помер. Мамі саме напередодні сон приснився, що у церкві співали:

Чи ти чула, ненько?

Розстріляли твого сина

В неділю раненько...

Чула душа матері... А Коля і вмер у неділю. Поховали у дворі. Так і всі люди ховали, бо кволі були. А на цвинтар нікого не носили.

На 3-ій вулиці Куликів жили Галіби. Чоловіка-Галібу засудили ще до 1932 року так, що він і не вернувся. З голоду пропала вся його сім'я. Дружина звечора покупала дітей, одягла всіх у чисте, а на ранок – мертві: мати і п'ятеро дітей.

Так само чоловіка-Денисенка засудили ще до голодовки. Його дружина та шестеро дітей зопалу наїлися пшениці і полопалися кишки.

У Куликах господарі повиривали великі рови вздовж дороги, щоб дощ стікав. До 1932 року в тих ровах вже росли великі дерева. Ми із сестрою Шурою бігли по вулиці. Я кричу: “Сашка Вовківський, тітки брат, у канаві лежить!”. Горілиць, рука за голову, і тримає за бур'янину, розплющив очі і прикрив – помер. Він мав 18 років.

Сім'ю сусіда Вішталя розкуркулили, вивезли. А старша дочка саме у Рівному гостювала і вона вже повернулася у пусту хату, де й жила сама до 33-го. Так, сестра бригадира місцевого колгоспу порубала її, а м'ясо однесла продавати у Місто. Ми бігали, дивилися: у хаті лежали одрубані пальці, нігті Вішталівни. На сусідній 2-ій вулиці жінка задавила і з'їла свою дитину. Я бачила, як цю жінку везли у тюрму.

У голод з чотирьох вулиць Куликів три зникли. А того, хто залишився живий, переселили через пагорб у Вовчу Балку. Вовча Балка була повна пустками: багатьох

— 68 —

розкуркулили, а хто і з голоду помер. У 1934 році, хто ще з наших лишався у Куликах, то їх усіх начисто вигнали. Бо замість нас Кулики заселяли білорусами.

Восени 33-го мама, сестра і я мешкали вже у Вовчій Балці. І знову активісти позабирали у нас все. Мати була заховала насіння соняха, сливи у погріб. Активна сусідка побачила і заявила. Добрали у нас і те, а маму на 3 роки посадили у Созонівку під Кіровоградом. Осиротили нас.

Я з Шурою вирішили повернутися в Кулики. Білоруси саме почали розбігатися із села. А бригадир куликівського колгоспу підселив до нас, двох, свою сестру-душогубку. То вона, коли вибиралася, і рядна у нас позабирала.

У 1934-му теж голод сильний був. Ми з людьми ходили полову віяти. Акацією розтопимо, із пригоршню зерна зваримо і таку юшку їмо. Пізніше зійшлися ще з трьома сиротами; жили в них.

Батько вернувся з ДОПРу взимку 34-го і забрав сестру Шуру в Місто.

Згодом я вирішила йти шукати свою сім'ю. Вдяглася добре, по-дорожньому: обрізані чоботи, ватяна підшивка з шапки, ватяна підшивка із свитки. Весна. Ще сніг лежить і вже – вода. За селом дві тітки з Куликів розпитали, куди я йду, обійняли, заплакали, показали дорогу. За день я ледве дійшла до тітки Анюти в Іванівку. Уже сил не було йти. Хотіла переночувати при дорозі на солоні, що колгоспні підводи розгубили. Може б і замерзла там, та почула, як гавкають собаки з Іванівки. Дійшла. Троє діток тітки злякалися мене, поховалися. Тітка побачила мене і якимось, мовчки, з тривогою, передягла мене, посадила на піч, дала молочний кисіль. ...і хліб, а я забула, як його їсти...

З 1937 року вся наша сім'я жила у радгоспі “Зоря” у Дубовій балці.

А Куликів уже, мабуть, немає. Білоруси щось за 5 років розбіглися. Після війни мій батько бачив те, що лишилося від Куликів: одна хата серед поля, корова пасеться. А навкруг усе оборано.

Запис: 29.05.2000., Гаївка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Куликах, Новоукраїнський р-н:

- 1) Карнаух Микола Костянтинович, 5 років, пох. у своєму дворі на 3-ій вулиці,
- 2) Вовк Олександр, 18 років, пом. на вулиці, пох. у Куликах,
- 3) Галіба, жінка з 3-ої вулиці,
- 4-8) Галіби, діти з 3-ої вулиці,
- 9) Денисенко, жінка з 3-ої вулиці,
- 10-15) Денисенки, діти з 3-ої вулиці.

Засвідчено випадки людоїдства у Куликах, Новоукраїнський р-н:

- 1) мати з 2-ої вулиці задавила і з'їла свою дитину, матір засудили,
- 2) Віштал, дівчина з 3-ої вулиці, 18 років; убита сестрою куликівського бригадира для продажу м'яса Вішталівни у Зінов'ївську.

*Довгенко Роман Михайлович,
нар. 1927 року, село Шпакове, Маловисківський р-н,
нині мешкає у Бережинці, Кіровоградський р-н.*

У голод їли траву. Робили такі вареники: листя начиняли клеєм з дерева. У 1933 році померли з голоду дві мої тітки віком від 8 до 12 років: Довгенки Марія та Оля Остапівни.

Запис: грудень 2002, Бережинка.

Загинули з голоду в 1933 році у Шпаковому, Маловисківський р-н:

- 1) Довгенко Марія Остапівна, 8-12 років, пох. у Шпаковому,
- 2) Довгенко Ольга Остапівна, 8-12 років, пох. у Шпаковому.

— 69 —

*Колесник (дів. Пирогова) Ольга Пилипівна,
нар. 1927 року, Єградківка, Єградківського р-ну,
нині мешкає у селі Знам'янці, Знам'янського р-ну.*

У Єградківці з голоду 1932/33 років померли моя мати Євфросинія, брати Олександр, 1924 р.н., та Андрій, 9-11 років, Пилиповичі. Усі поховані на садибі у городі, у садку. Наша хата вже завалилася.

Запис: 10.03.2001., с. Знам'янка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Єградківці, Єградківський р-н:

- 1) Пирогова Євфросинія, ≈27 років, пох. у себе у городі-садку,
- 2) Пирогов Андрій Пилипович, ≈10 років, пох. у себе у городі-садку,
- 3) Пирогов Олександр Пилипович, 1924 р.н..

**Бондаренко (дів. Якименко) Раїса Свиридівна,
нар. 1939 року, Янів, Новогеоргіївський р-н,
нині мешкає у Бережинці, Кіровоградський р-н.**

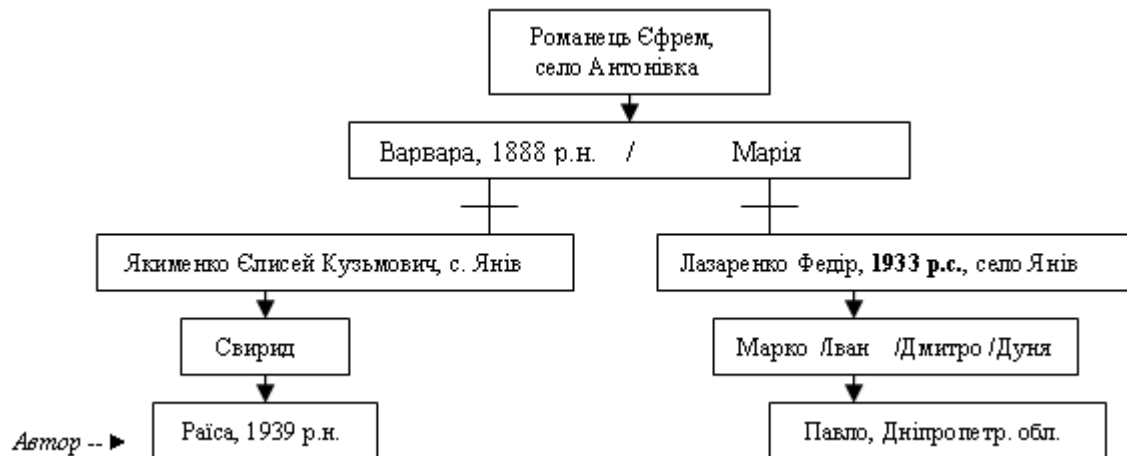
Моя баба, Якименко Варя Єфемівна, 1888 р.н., розказувала мені про голод 33-го. В Янові вулиця Гора і куток Хутір вимерли геть.

Весною 33-го зацвіли акації у дворі баби Варі, то сусіди посходилися і билися за цвіт акації. Тоді ж коло церкви поставили котьол. Хто міг, приходив і їв, а потім мерли від завороту кишок. Голод довів, що через недоїдання мерли і в 34-му, і в 35-му.

У 1934 році в один з янівських колгоспів “Червоний Перекоп” прислали голову Ломаного, то він казав: “Ідіть у степ і чухрайте колоски, щоб ви живі лишилися”.

У 1934-му мій батько Свирид був у Ленінграді (саме Кірова вбили), то батькові писали, щоб не вертав в Україну, бо – голод великий.

Усім відомий Павло Іванович Лазаренко – родом з Янова. Він мені троюрідний брат. То його дід, Лазаренко Федір, загинув з голоду 33-го. Сини Федора, Марко та Іван, виїхали ще до голоду на Дніпропетровщину, – то й спаслися.

Запис: 27.11.2002., Бережинка.

Загинув з голоду 1932-1933 років у Янові Новогеоргіївського району:

1) Федір Лазаренко.

— 70 —

**Кушнірова Галина Григорівна-Єгорівна,
нар. у Мошориному,
нині мешкає на Заході Кіровоградської обл..**

У 33-му в Мошориному з голоду померли мої мати, батько, дві сестри. Мати, Агрипина Іванівна, похована під яблунею у нашому саду коло хати. Батько, Григорій-Єгор Сидорович, похований під ліжком у своїй хаті, бо не було сил поховати деінде. Сестра Дуня, 12 років, полізла голодна у чужий сад по вишні. Хазяїн її побив і вона померла. Померла з голоду і сестричка Оля у три роки.

Пережили голодовку мої брати Іван та Євген (1909 р.н.) Кушнірові, бо ще до голоду влаштувалися десь на завод, де давали їсти. Мене і сестру Тоню здали у дитбудинок Нової Праги.

Записано з уст доньки Кушнірової Галини Григорівни-Єгорівни, листопад 2001 рік, Кіровоград (Центр).

Загинули з голоду 1932-1933 років у Мошориному:

1) Кушніров Григорій-Єгор Сидорович, пох. у своїй хаті під ліжком,

- 2) Кушнірова Агрипина Іванівна, пох. у своєму саду під яблунею,
- 3) Кушнірова Дуня Григорівна-Єгорівна, 12 років, убита під час пошуку їжі,
- 4) Кушнірова Оля Григорівна-Єгорівна, 3 роки.

***Пономаренко Олександра Марківна,
нар. у Косівці, Олександрійський район,
нині мешкає у Гаївці.***

Наша сім'я виїхала на Донбас до 1932 року. Жили у бараках на 8-10 сімей, отримували пайки: робочі – по 800 гр, утриманці – по 400 гр. Наші родичі лишилися у Косівці. Там померли з голоду 1933 року мої тітки Олена і Явдоха та їхні восьмеро дітей. Дівоче прізвище моїх тіток – Лях...

У 1947-му я вчителювала у Високих Байраках. Нам зарплату зтягли, я голодувала 2 місяці. Перевіряла багато зошитів і був зір пропадав...

Запис: січень 2003, Гаївка.

Загинули з голоду 1932-1933 років у Косівці Олександрійського р-ну:

1-10) (дів. Лях) Олена Кирилівна та 3 чи 5 дітей;

(дів. Лях) Явдоха Кирилівна та 5 чи 3 дітей.

— 71 —

***Комнатний-Доценко Олександр Васильович,
нар. 20.02.1940., с. Дмитрівка Знам'янського району,
нині мешкає у Гаївці, Лозуватка.***

Рід мого діда, Даценка-Дацька Федора Федоровича, походить з Веселого Кута з-над Інгульця. Звідти ж і його дружина – Гаркуша Надія Іванівна. У 1933-му з голоду загинув їхній син, а мій дядько – Даценко Леонід Федорович, 1923 р.н.. Його знайшли у лісі. Його так голод замучив, що він перед смертю собі пальці пооб'їдав. Після того випадку Даценки перебралися на Башлик у Дмитрівку. (Башлик має обриси трикутника-свастики, у центрі якого є колодязь із срібною водою – Д.В.). Хату купили у Пóбілів, потомків рудянських козаків Бузького війська.

Веселий Кут залишили і брати діда Федора: Іван та Юхим. Багато Гаркушів теж лишили село. Мало залишилося з Веселого Кута.

У 1937 році діда Федора засудили “тройка” до 10 років ув'язнення. Вина полягала у тому, що у півній дід сказав друзям: “У революцію про Сталіна ніхто й не чув; тоді знали Леніна, Троцького, Рикова, Пятакова...”. “Тройка” складалася із дідового шурина Куця Єгорки Матвійовича, присланого Єгорова і ще когось. Дід відбував заслання у Воркуті: прокладали колії на Котлас. Із 500 “зеків” вижили 49. Дід вижив, бо здоров'я міцне було. У війну діда перекинули в Туркменістан: і там прокладав колії. Прямо до кордону з Іраном, а там колія обривалася. Росія готувалася до війни з Іраном. Поки дід рабував, його син Ілько служив у кремлівській особистій охороні Сталіна – охороняв ката своїх батька і брата Леоніда. А попав дядько Ілько до Сталіна так. Під час оборони Москви НКВДисти вишикували солдат і вибрали декількох, нічого не кажучи. НКВД-исти відбирали в охорону Сталіна нижчих і рудіших за Сталіна. Таким був дядько Ілько. Сталін був миршавеньким чоловіком і не переносив, коли оточення було кращим за нього.

Мій дід по-батькові, Комнатний Федот Тихонович, перебрався з Бірок Олександрівського р-ну до Новомиколаївки біля Дмитрівки. Діда ще звали Ганджюю, бо дуже смаглявий був. Дід Ганджя отримав 7 десятин землі, перевіз уже великі яблуні з Бірок, поставив хату, яка стоїть і досі. У дідовій хаті нині живе його онучка Світлана. Дід мав 11 дітей. У 1921 році дід Федот загинув не то з голоду, не то від холери. А 1933 року з голоду загинули його двоє онуків: дитина Комнатного Кирила Федотовича, не менше 6 років, та дитина Комнатної Дуні Федотівни, близько 10 років.

Моя тітка, Сторожук (дів. Комнатна) Марія Федотівна, 1909 р.н., їздила в Білорусь міняти одяг на їстівне, чула, там чоловік на вокзалі співав про причину голоду:

Україно, Україно,
Край мій хлібородний,
Хліб Росії віддала,
А сама – голодна.

А 47-ий я добре пам'ятаю. Лушпайки по смітниках збирали, йдучи додому зі школи. Сапсаї на Башлику мали 6 дітей; податковий агент Зубаха забрав у них останнє, що було в хаті – трофейну швейну машинку “Зінгер” – ціла подія була на вулиці.

На людей злидні, воші понасідали.

Весною 47-го я з ровесником, Куцем Миколою, пас череду на косогорах Жидівського кладвища під Знам'янською горою. Тоді люди лякали дітей міліцією, а ще більше – Сталіном. Дивимось: із Дмитрівки на Знам'янку йде людина в уніформі з орденами, піднімається на гору. Ми полякалися. Бо думали, що йде міліція, а чи й не сам Сталін. А Куця наче хто за язик смикнув – випалив з кущів:

Дядько Сталін, дайте мила,
Бо вже воші мають крила,

— 72 —

А як нас поїдять,
То й до вас прилетять.

Ми побігли у кручу, а той чоловік тільки подивився услід.

Уже після закінчення школи я з братом Сторожуком Славою підроблялися на будівництві Кременчуцької ГЕС. У 1958 році ми квартирували у баби Маячихи у селі Табурищі. Казали, що у голодовку вона зварила свого чоловіка та з'їли. Маяки мали 4 дітей. Коли ми були в баби, коло неї жив її син, інші діти роз'їхалися.

Запис: 1988-2003 роки.

**Загинули з голоду 1932-1933 років
у Знам'янському р-ні
у Веселому Куті:**

1) Даценко Леонід Федорович, 1923 р.н., пох. у Веселому Куті;

у Новомиколаївці біля Дмитрівки:

2) Комнатного Кирила Федотовича дитина, ≈6 років,

3) Комнатної Дуні Федотівни дитина, ≈ 10 років,

у Світловодському р-ні

у Табурищі:

4) Маяк, чоловік, ≈35 років.

*Суржик (дів. Даценко) Віра Федорівна,
нар. 17.09.1919., Веселий Кут, Знам'янський район,
з 1934 року – у Дмитрівці.*

Голова Веселокутської сільради Мазуренко Єлізавета робила голодовку у Веселому Куті: ходила по хатах штурхала шпичкою, шукала та забирала всю їжу в людей.

У 1933-му коло батьків було нас, дітей, шестеро. І брат Ілько був у дитдомі.

У Веселому Куті в голодовку померлих скидали на безтарку з-під гною. Безтарка їде, а руки і ноги звисають, тіліпаються. Страх який. На кладвищі вирили одну яму і всіх – туди.

Мати ходила у Знам'янку продать тряпки, на хлібне помінять. І те відняли голодні. Брата Льоню знайшли у Чорному Лісі аж під Водяним. З голоду палець обгриз. Сестра Люба з батьком знайшли, під Водяним і поховали. Тоді багато людей пропало.

Запис: Гробки 2002 та 2004 року, Дмитрівка.

**Загинув з голоду 1932-1933 років
у Знам'янському р-ні
з Веселого Кута:**

1) Даценко Леонід Федорович, 1923 р.н., пох. коло Водяного у Чорному Лісі.

— 73 —

СПИСКИ РЕПРЕСОВАНИХ

Список репресованих під час колективізації у Гаївській сільській раді:

Пояснення: (1)даний список охоплює репресії переважно 1923-1933 років; (2)словосполучення **проти комунвлади** означає, мовою більшовистських документів, “контрреволюционная деятельность, антисоветская пропаганда і прочее”, а конкретно цей “злочин” міг означати багато – від словесного невдоволення до збройного опору проти більшовиків-комуністів; **опирався хлібозаготівлі** – переважно формальне звинувачення до тих, кого треба було покарати; **(земле)власник** означає, що особа мала, або має власні землю, засоби обробітку землі та інші засоби отримання прибутку – а це каралося за комунзаконами; **дружина куркуля** – бути родичем куркуля вважалося злочином і це каралося; (3)числа типу **1886** вказують рік народження особи; Аножка – тонким курсивом виділено “вуличні” імена, або (імовірно) хибні, бо поки не вдалося достовірно узнати справжні;

Скорочення: **д** – десятин землі; **к** – звинувачений у тому, що є куркуль; **пвп** – позбавлений виборчого права; **в2св** – повертався додому під час 2 світової війни; **розк** – розкуркулений (реквізовано майно повністю, або частково, висланий із села, засланий у неволю і т. п.); **Бул** – з Буланівки, **Гаїв** – з Гаївки, **Гаїв-Та ст** – з Тої Сторони Гаївки, **Кул** – з Кулебівки, **Лоз** – з Лозуватки, **Лоз-Сах** – із лозуватського кутка Сахаліна, **Нгр** – з Новогригорівки, **Нгр-Кул** – з новогригорівської Кулебівки; напис типу Бер 29 слід читати “у березні 1929 року”.

Позначення: за знаком * конкретизується покарання

1. **Андріюченко** (Пурас) **Гнат Петрович**, Лоз, 1886: к, проти комунвлади, *пвп Жовт 23; забрано 6,5д Серп 29; розк, вислали 29
2. **Андріюченко** **Єфрем Маркович**, 1883, вийшов з Лоз у 25: к, *розк у Мар’ївці до 1932, вислали, не повернувся
3. **Андріюченко** **Платон Маркович**, 1891, Кул: к, *розк, вислали 29; в2св – *комунвлада арештувала 44, зник безвісти
4. **Аножка**, Нгр: к, *розк, кілька місяців тримали у Лоз, вислали 29
5. **Антоненко** **Митрофан Захарович**, Гаїв, 1897: к, *змушений виїхати 29
6. **Балаїв Хведір**, Дубова: власник, *забрано 2,5д Серп 29
7. **Баркар** **Іван Федорович**, Лоз, 1892: ухилився від сплати податку (у т. ч. від здачі зерна державі), *продаж майна з торгів у сільраді, ув’язнення до літа 33; *арештований у Місті вдень за слова, розстріляний у Сухій балці у 41, тіло родичам не видали, місце поховання невідоме
8. **Баркар** **Матвій Степанович**, Лоз, 1882: не веде господарст, *забрано 6д Серп 29
9. **Баркар** **Гнат Петрович**, Лоз, 1890: не веде господарства, *забрано 7,5д Серп 29
10. **Береговий** **Мусій Михайлович**, Нгр, 1893, невиконав контрактації (не здав свого бичка у колгосп), *суд позбавив волі 32 – жнива 33
11. **Божко**, Гаїв (у балці між Гаївкою та Буланівкою): к, *розк
12. **Бондаренко** **Іван Тимофійович**, Кул, 1895: проти комунвлади, к, *пвп Жовт 23, змушений виїхати 29
13. **Бондаренко** (був син 1914 р.н.), Лоз-Сах: к, *розк, вислали 29
14. **Бондаренко?Чабаник?Дудик** **Іван Никифорович**, Лоз: к, *розк, виїхав у місто
15. **Бондаренко** **Панас-Фанасій Никифорович**, 1885, та Анастасія Іванівна, 1888, Лоз: к, *розк 29, виїхали у Тулу 32
16. **Брайченко** **Михайло**, Гаїв-Та Ст: к, *розк 29,
17. **Брайченко** **Павло Терентійович**, 1897, проти комунвл, *пвп Жовт 23
18. **Вільшанський** **Григорій Степанович**, Бул, 1884: к, *розк

19. *Вільшанська Феодосія Іванівна*, Бул, 1883: дружина куркуля, *розк, виїхали до Міста, взята на облік куркулів, заслали
20. *Вільшанський Олександр Григорович*, Бул, 1909: син куркуля, *змушений виїхати до Міста, взятий на облік куркулів
21. *Вільшанський Микола Григорович*, Бул, 1911: син куркуля, *змушений виїхати до Міста, взятий на облік куркулів
22. *Власов Іван Трохимович*, Нгр: переїхав до іншого місця, *забрано 3,5д Серп 29
23. *Газель Грицько Іванович*, Лоз-х. Газель: власник, *забрано 4,5д Серп 29
24. *Горбенко Іван Кузьмович*, Дубова: опирався хлібозаготівлі, комункампаніям, *комунвлда мала намір притягти до суду, спалив хату й утік Вер 29

— 74 —

25. *Гралюк Гура Васильович*, Гаїв-Та ст, 1871: здавав в оренду с/г машини, к, *пвп, арешт, Бер 29, висланий у Сибір
26. *Гралюк Ганна Іванівна*, Гаїв-Та ст, 1877: дружина куркуля, *пвп Бер 29
27. *Гралюк Іван Гурович*, Гаїв-Та ст, 1904: син куркуля, *пвп Бер 29
28. *Гралюк Володимир Гурович*, Гаїв-Та ст, 1909: син куркуля, *пвп Бер 29, висланий у Сибір, у 1990-х реабілітований, одсуджував назад батьківську хату (де нині мешкає сім'я Зубенка Е. М.), хотів повернутися та у 1990-х помер.
29. *Гралюк Марія Явдокимівна*, Гаїв-Та ст: член родини куркуля, *пвп Бер 29
30. *Даниленко Семен Тарасович*, Нгр, 1876: к, опирався хлібозаготівлі, *конфіскація майна, розк Жовт 29
31. *Даниленко Іван Семенович*, Нгр, 1905: син куркуля, *утік у Місто вул Покровська, взятий на облік куркулів
32. *Даниленко Петро Семенович*, Нгр, 1909: син куркуля, *утік 27 у Місто вул Вигінна, взятий на облік куркулів
33. *Даниленко Степан Семенович*, Нгр, 1907: син куркуля, *утік у Місто вул Вигінна, взятий на облік куркулів
34. *Даскалов Тихін Васильович*, Нгр, 1871: проти комунвл, *пвп Жовт 23, розк
35. *Двірній Яків Семенович*, Дубова: колишній службовець поліції, *пвп 26
36. *Демиденко Параска*, Гаїв-Та ст: к, *розк
37. *Довгий Михайло Ісайович*, Лоз, 1886: проти комунвл, *пвп Жовтень 23
38. *Долинка Дмитро Дмитрович*, Гаїв, 1873: к, власник млина, *пвп Жовт 23, розк, вислали із заборороною жити в Україні, виїхав у Тулу 32
39. *Долинка Назар Дмитрович*, Гаїв, 1878: к, власник олійниці, проти комунвл, *пвп Жовт 23, розк
40. *Забіділін Тадей Миколайович*, Нгр, 1869: власник, *забрано 8,75 Серп 23
41. *Заболотня Ганна Олексіївна*, Гаїв-Та ст, 1872: к, *розк
42. *Зеленцов*, Нгр: к, *розк
43. *Кажанова Параска Тихонівна*, Нгр, 1892: переїхала до іншого місця, *забрано 3,5д Серп 29
44. *Катеринич Василина Павлівна*, Бул: *забрано 1,75д Серп 23
45. *Катеринич Яків Кузьмович*, Київці, 1866: проти комунвл, власн, непман, к, *пвп Жовт 23, розк
46. *Катеринич Тетяна Сергіївна*, Київці, 1873: дружина куркуля, *розк
47. *Катеринич Андрій Якович*, Київці, 1887: використовує найману працю, к, *пвп, арешт, Бер 29, розкуркулений
48. *Катеринич Микола Якович*, Київці, 1897: проти комунвл, *пвп Жовт 23, розк
49. *Катеринич Дмитро Якович*, Київці, 1905: син куркуля, *змушений виїхати 29
50. *Катеринич Іван Кузьмович*, Бул, 1875: власник, *пвп Жовт 23
51. *Катеринич Оксана-Аксюта Спиридонівна*, Бул, 1879: к, опиралася хлібозагот, *розк, майно продано з торгів, змушена виїхати у Місто, в2св
52. *Катеринич Марія Іванівна*, Бул: дочка куркулів, *змушена виїхати у Місто
53. *Катеринич Григорій Іванович*, Бул, 1906: син куркуля, *змушений виїхати у Місто, взятий на облік куркулів
54. *Катеринич Ніна Іванівна*, Бул, 1908: дочка куркуля, *змушена виїхати у Місто

55. *Катеринич Микита Кузьмович*, Бул, 1858: власник, к, *пвп Жовт 23, розк
56. *Катеринич Антон Кузьмович*, Бул, 1894: власник, к, *пвп Жовт 23
57. *Катеринич Прокіп Васильович*, Бул: *забрано 7д Серп 29
58. *Катеринич Федір Пилипович*, Бул, 1873: заможний к, *пвп Жовт 23, розк
59. *Катеринич Андрій Федорович*, Бул, 1891: син куркуля, оренд паровий млин, *пвп Жовт 23, розк
60. *Качкара Степан*, Дуб: наймав робочих, к, *розк, вислали 29-30
61. *Кильоха* (доч Оля, 3-4 сини), Нгр, сусід перед Мажаєвим: к, *розк

— 75 —

62. *Крадожон*, (там, де колодязь, за хатою Заверухи Вітал) Гаїв: к, *розк
63. *Крадожон*, (дитсад під цинком, де Заверуха Вітал) Гаїв: к, *розк
64. *Ласточка Григорій*, Нгр: переїхав у інше місце, *забрано 1,75д Серп 29
65. *Лещенко Дмитро Андрійович*, Гаїв, 1884: власник, *забрано 10,5д Серп 29
66. *Литвинов Харлампій Семенович*, Гаїв, 1884: проти комунвлдади, *пвп Жовт 23
67. *Мажасєв Федір Євстафійович*, Нгр, 1892: проти комунвлдади, к, наймав робочих, *пвп Жовт 23, розк 29-30
68. *Маленко Катерина*, Гаїв-Та ст: к, *розк 29-30
69. *Медведєв*, Нгр-Кул: к, *розк, вислали; в2св
70. *Мірошниченко Іван Свиридонович*, Нгр, 1867: проти комунвлдади, опирався хлібозаготівлі, к, *пвп Жовт 23, конфіскація майна 29, висилка
71. *Мірошниченко Лука Спиридонович*, Нгр, 1871: проти комунвлдади, к, *пвп Жовт 23, розк
72. *Мірошниченко Абрам Спиридонович*, Нгр, 1874: проти комунвлдади, к, *пвп Жовт 23, розк
73. *Мірошниченки Василь і Софія*, Гаїв-Київ: к, *розк 29-30
74. *Несміян Харитина Дем'янівна*, Бул: к, *розк 29-30
75. *Олійник-Комар Степан*, Гаїв, (де Куценки): к, *розк
76. *Олійник-Комар Василь*, Гаїв, (де була с/рада, Рагуліні): к, *розк
77. *Олійник Яків?*, Кул, (де Бабич А. А. жив): к, *змушений виїхати 29
78. *Прядун Семен Степанович*, Гаїв, 1871: проти комунвлдади, *пвп Жовт 23
79. *Пушкар Порфирій?*, Гаїв (де Пінкаленко Федот жив): к, *розк; в2св
80. *Руденко Юхим Васильович*, Гаїв, 1891: к, підприємець, наймав робочих, *пвп Жовт 23; опирався хлібозаготівлі, *конфіскували майно Жовт 29, змушений виїхати у Місто вул Н. Донська, взятий на облік куркулів
81. *Руденко Микита Васильович*, Гаїв, 1875: к, підприємець, наймав робочих, *пвп Жовт 23, конфіскували майно 29, змушений виїхати у Місто
82. *Руденко Спиридон Васильович*, Гаїв, 1888: к, підприємець, наймав робочих, *пвп Жовт 23, забрано 7д Серп 29, розк
83. *Руденко Гнат Васильович*, Гаїв, 1893: к, підприємець, наймав робочих, *пвп Жовт 23, забрано 3,5д Серп 29, розк
84. *Савкунов Теодор Арсендійович*, Нгр, 1895: к, *арешт, позбавили волі
85. *Савкунов Тимофій*, Нгр: к, *розк, вислали; в2св пов – арешт 47 “за колоски”
86. *Савченко Петро Андрійович*, Гаїв-Баленкова балка, 1881: *змушений виїхати у Донбас 29, виїхав у Місто (Новомиколаївка) 37-39
87. *Саленко Сидір Степанович*, Нгр, 1888: проти комунвлдади, *пвп Жовт 23, розк
88. *Сіренко Микита Павлович*, Лоз, 1891: к, *пвп Жовт 23, розк 29
89. *Скрипниченко Гаврило*, Бул: к, *розк, виїхав сам
90. *Смикодуб Степан Григорович*, Гаїв-та ст, 1886: к, *розк
91. *Смикодуб Федот Григорович*, Гаїв, 1889: наймав робочих, к, *пвп, Бер 29, розк
92. *Смикодуб Наталка Никихворівна*, Гаїв, 1894: дружина куркуля, *пвп, Бер 29
93. *Соловійов Оома Самійлович*, Нгр, 1876: проти комунвлдади, *пвп Жовт 23
94. *Солонченко Тихін Пилипович*, Нгр, 1895: к, *розк; в2св
95. *Сорокин Кіндрат Захарович*, Нгр, 1881: к, *розк, виїхав у Місто
96. *Стогнієнко Іван*, Гаїв, (де Дейнека В.П.): к, *розк
97. *Стогнієнко Роман*, Кул: *змушений виїхати перед розкуркуленням

98. *Сухоробренко Трохим Андрійович*, Лоз, 1871: проти комунвлади, *пвп Жовт 23 (сумна доля цієї людини: у 1929 році він був (чи був змушений бути) одним з найактивніших прихильників колективізації; пізніше, невідомо чому засуджений і не повернувся з ув'язнення)
99. *Теперенко Михайло Тимофійович*, Лоз: власник, *забрано 4,5д Серп 29
100. *Ткачов Матвій Корнійович*, Нгр, 1882: проти комунвлади, *пвп Жовт 23

— 76 —

101. *Ткачов Онопрій Васильович*, Нгр, 1863: к, проти комунвлади, *пвп Жовт 23
102. *Токар Антон Матвійович*, Кул: *змушений виїхати перед загрозою розк 29
103. *Токар*, (де Рагулін? Биканов): *змушений виїхати перед загрозою розкуркулення
104. *Токар Матвій Миколайович*, Гаїв, 1865: к, *розк
105. *Токар Лаврентій Матвійович*, Гаїв, 1893: к, *розк
106. *Токар Максим Матвійович*, Гаїв, 1889: к, *розк
107. *Токар Іван Миколайович*, 1872: проти комунвлади, *пвп Жовт 23
108. *Токар Яків Іванович*, 1896: проти комунвлади, *пвп Жовт 23
109. *Токар Йосип Миколайович*, Гаїв, 1879: *розк
110. *Цуркан Ілля Андрійович*, Бул, 1890: заможний к, *розк, помер у засланні
111. *Цуркан Нихтодій Семенович*, Бул, 1882: к, *розк
112. *Чабаник Дмитро Макарович*, Лоз, 1868: к, власник, *пвп Жовт 23, розк, змушений виїхати 29 до Америки, забрано 16,5д Серп 29
113. *Чабаник Хведір Дмитрович*, Лоз: власник, *пвп Бер 29, розк, виїхав до Америки
114. *Чабаник Ганна Дмитрівна*, Лоз: власник, *пвп Бер 29, розк, виїхав до Америки
115. *Чабаник Грицько Дмитрович*, Лоз: власник, *пвп Бер 29, розк, виїхав до Америки
116. *Чабаник Юхим Трифонович*, Лоз-Сах, 1881: к, власник, *пвп Жов 23, розк, виїх до Міста вул Гоголя, 142
117. *Чемойдан Степан Лаврентійович*, Гаїв-Та ст: власн, *забрано 1,75д Серп 29
118. *Шокалова Ганна*, Лоз: власниця, *забрано 3д Серп 29
119. *Якимаха Спиридон Іванович*, Гаїв-Та ст, 1861: член спілки землевласників, прихильник Укр Держ Скоропадського, к, *пвп Жов 23, пвп Бер 29, розк
120. *Якимаха Меланка*, Гаїв-Та ст: член спілки землевласників, *пвп, Бер 29, розк
121. *Якимаха Пилип Спиридонович*, Гаїв-Та ст, 1900: землевласник, *пвп, Бер 29 розк
122. *Якимаха Марія Дмитрівна*, Гаїв-Та ст: землевласниця, *пвп, Бер 29, розк
123. *Якимаха Варвара Спиридонівна*, Гаїв-Та ст: землевласниця, *пвп, Бер 29, розк
124. *Якимаха Любов Спиридонівна*, Гаїв-Та ст: землевласниця, *пвп, Бер 29, розк

Список арештованих у 1937 році; визнані “ворогами народу”:

- 9) Антоненко Роман;
- 10) Ваховська Броніслава Антонівна, вчителька;
- 11) Ваховський Войцех Войцехович, вчитель;
- 12) Гайдаєнко Павло Григорович, вчитель;
- 13) Долинка Степан (колишній землевласник, с\голова, ігнорував заходи комунвлади);
- 14) Ротар Іван Олександрович (переселився з Бесарабії);
- 15) Стогнієнко Степан (любив анекдоти розказувати про Сталіна)

— 77 —

Загинули з голоду 1932-1933 років:

(Зі слів очевидців)

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ
КІРОВОГРАДСЬКИЙ РАЙОН
ГАЇВСЬКА С/РАДА

у Дубовій:

- 1) Ляшенко Кирило, пох. у Дубовій;
- 2) Сушко Данило, пох. у Дубовій;

у Буланівці:

- 3) Баркар Йоня Тимофійович, 1894 р.н.;
- 4) Баркар Хрося Андріївна, 1896 р.н.;
- 5) Двірній Яків Семенович, пох. на Дуб. цв.;
- 6) *Катеринича Антона Ісайовича та Параски Михайлівни дитина α;*
- 7) *Катеринича Антона Ісайовича та Параски Михайлівни дитина β;*
- 8) Катеринич Катерина, 1856 р.н.;
- 9) Катеринич Микола Васильович, 1898 р.н., пох. у Буланівці;
- 10) Катеринич Одарка Пилипівна, 1900 р.н., пох. у Буланівці;
- 11) *Катеринича Миколи та Одарки дитина, пох. у Буланівці;*
- 12) *Катеринича Миколи та Одарки дитина, пох. у Буланівці;*
- 13) Катеринич Наталка,
- 14) *Катеринич Наталки син;*
- 15) Катеринич Олемпіада Антонівна, 1896 р.н., пох. у Буланівці;
- 16) Катеринич Микола Макарович, 1916 р.н., пох. у Буланівці;
- 17) Курищенко Ілля Федорович, 1896 р.н., пох. на Дуб. цв.;
- 18) Курищенко Ярина Іллівна, ≈4 роки, пох. на Буланівськ. цв.;
- 19) Химка з верхнього ряду Буланівки, ≈1895 р.н., пох. на Буланівськ. цв.;

у Гаївці:

- 20) Білик Федір Гнатович, 1862 р.н., пох. у Гаївці, літо 1933;
- 21) Білик Секлета Іванівна, 1862 р.н., пох. у Гаївці, літо 1933;
- 22) Білик Дмитро Федорович, ≈30 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 23) Брайченка Павла Терентійовича дружина, ≈30 р., пох. у Гаївці;
- 24) Брайченко Микола Павлович, ≈12 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 25) Брайченко Павло Павлович, ≈10 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 26) Брайченко Пилип Терентійович, ≈37 р., пох. у Гаївці, весна 1933 р.;
- 27) Брайченко Люба Іванівна, 3 р., пох. у Зінов'євську, осінь 1933 р.;
- 28) Олійники, сім'я (напроти Ярового Филімона, догори);
- 29) Сніжко Денис Якович, 1898 р.н., пом. 30.04.1933., пох. на Гаївськ. цв.;

на Тій Стороні Гаївки:

- 30) Брайченків дитина, пох. на садибі батьків;
- 31) Брайченків дитина, пох. на садибі батьків;
- 32) Дишловий, батько;
- 33) Дишлова Ганна, до 30 років;
- 34) Дишових син, ≈1922 р.н.;
- 35) Дишових, дитина;
- 36) Дишових, дитина;
- 37) Ігнатенко Парфем Григорович, 1875 р.н., пох. у Гаївці;
- 38) Салієнко Микита Іванович, 1889 р.н., пох. на Гаївськ. цв.;
- 39) Олійник Степан;
- 40) Олійника Степана дружина;
- 41) (дів. Чабаник? Андріученко) Оляни Іванівни дитина α;
- 42) (дів. Чабаник? Андріученко) Оляни Іванівни дитина β;
- 43) дитина-хлопець з Аджамки, убито за їжу в хаті Биндиченка;

у Кулебівці:

- 44) Тарапака Ганна, ≈30 років;
- 45) Тарапака Микола, 1924 р.н.;

у Лозуватці:

- 46) Бабич Іван Лукич, 1917 р.н., пох. у Лозуватці;
- 47) Баркар Марія, баба, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 48) Ілля, дід, *другий чоловік Баркар Марії*, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 49) Бобчик (імовірно, вуличне прізвисько) Іван, 17-20 років, пох. у Лозуватці;
- 50) Бобчик (імовірно, вуличне прізвисько) ?, 17-20 років, пох. у Лозуватці;
- 51) Бондар Олексій, до 27 років, пох. у Лозуватці;
- 52) Бондар Роман, до 27 років, пох. у Лозуватці;
- 53) Бондаренко Віра Панасівна, дитина, зникла безвісти у Зінов'євську біля "Черв. Зірки";
- 54) Довгий Іван Тимофійович;
- 55) Довга (дів. Чабаник) Марія Кузьмівна;
- 56) (?Довгий Михайло Іванович?)Мишко, дід, жив між Юрченком і Сіренком, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 57) (?Довга Ганна Іванівна?)Ганна, баба, жила між Юрченком і Сіренком, пох. на Лозуватськ. цв.;
- 58) Карпенко Іван Андрійович, 1897 р.н.;
- 59) Карпенко Роман Андрійович, 1895 р.н.;
- 60) Карпенко Микита Андрійович;
- 61) Козирка (імовірно, вуличне прізвисько) Григорій, пох. у Лозуватці;
- 62) *Козирки Григорія* мати (чи дружина?);
- 63) Крижанівська Ганна Сергіївна, 1867 р.н., пох. у Лозуватці;
- 64) Ткаченка Івана та (дів. *Салієнко*) *Килини Іванівни* син, зник безвісти із Канатового;
- 65) Чабаник Кузьма;
- 66) Чабаник Христя;
- 67) Чабаник Федір Кузьмович, 1880 р.н., пох. у Лозуватці;
- 68) Чабаник Степан Лазарович, 1909 р.н., переїхав у Раківку до голоду, пох. у Раківці;
- 69) Чабаник Марія, до 23 років;
- 70) Чабаник Валентина Степанівна, нар. у Раківці 1930 року, пропала безвісти у 1933 році у Зінов'євську;
- 71) Чабаника Юхима Трифоновича син, ≈9 років, нар у Лозуватці;
- 72) Штефанка-Стефаниха, баба з верхнього ряду, пох. у Лозуватці;
- 73) дівчина з верхн. вул., пох у Лозуватці;
- 74) сім'я α, у хаті між Тесленком Павлом Ф. та Бондаренком Дем'яном Г.;
- 75) сім'я β, у хаті між Тесленком Павлом Ф. та Бондаренком Дем'яном Г.;
- 76) сестра α з Аджамки, пом. у хаті Андріученко (Алдошиної) Т. ;
- 77) сестра β з Аджамки, пом. у хаті Андріученко (Алдошиної) Т.;

на хуторі Чабаника:

- 78) Чабаник Іван Іванович, 1899 р.н.;

у Старій Буланівці:

- 79) Гульченко, батько,
- 80) Гульченко, мати,
- 81) Гульченко, дитина α,
- 82) Гульченко, дитина β,
- 83) Гульченко, дитина γ,
- 84) Гульченко, дитина δ.
- 85) Катеринич Сергій Ісайович, 1878 р.н.,
- 86) Катеринич Ганна Овксентіївна, 1880 р.н.,

- 87) Катеринич Трохим Сергійович, 1901 р.н., пох. у погребі на своїй садибі у Старій Буланівці,
- 88) Катеринич Петро Сергійович,
- 89) Катеринич Іван Сергійович,

90) Катеринич Олександр Сергійович,

91) Катеринич ? Сергійович.

у Новогригорівці:

92) Мерещенка дитина α , 3-6 років, замерзла у вершині Свинячої балки узимку;

93) Мерещенка дитина β , 3-6 років, замерзла у вершині Свинячої балки узимку;

94) Доскалов, батько;

95) Доскалова, мати;

96) дитина, пох. за дитсадком у Гаївці, перепохована батьками у Новогригорівці;

97) Токманенко Марія, літня жінка, пох. на цвинтарі у Новогригорівці.

АДЖАМСЬКА С/РАДА

в Аджамці:

1) Миколиха з'їла свою дитину; інші відомості відносно цього випадку відсутні;

у 8-ій сотні Аджамки:

2) Бондаренко Пилип, старий чоловік;

3) Виноградський Федір, ≈ 45 років;

4) Горбенко Пилип, до 40 років;

5) Горбенко Ганна, до 40 років;

6) Горбенко Іван Пилипович, 1921 р.н.;

7) Дігтяренко (дядько Дігтяренка Миколи), пох. біля своєї хати у 1933 році, перепох. на Аджамськ. цв. 8-ої сотні до 1940 року;

8) Дмитренко Федір, пох. біля своєї хати у 1933 році, перепох. на Аджамськ. цв. 8-ої сотні до 1940 року;

9) Олійник Василь;

10) Олійник Мотря (чи Ярина?);

11) Павлюченко Ярина, ≈ 25 років, пох. у спільній могилі на Аджамськ. цв. 8-ої сотні;

12) Павлюченко Катерина, ≈ 7 років, пох. у сп. могилі на Аджамськ. цв. 8-ої сотні;

13) Проценко Федір, ≈ 65 років, пох. у спільній могилі на Аджамськ. цв. 8-ої сотні;

14) Проценко Мотря, ≈ 60 років;

15) Чорноліс Пилип Федорович із Загорянки, ≈ 33 роки;

БЕРЕЖИНСЬКА С/РАДА

у Бережинці:

1) Бур'ян (Бур'яна Василя дядько);

2) Бур'ян (дружина дядька Бур'яна Василя);

3) Бур'ян Федя, дитина;

4) В. (дів. Холодна) Марія Григорівна, вчителька;

5) Голубов Олексій Минович;

6) *Голубова Олексія Миновича* дружина;

7) *Голубова Олексія Миновича* дочка;

8) *Голубова Олексія Миновича* зять;

9) Савченко Дем'ян, ≈ 40 років, з Білоглинівки;

10) Савченко Карпо, з Білоглинівки;

11) Савченко Пантелій, з Білоглинівки;

12) Савченко Макар, убитий у ДОПРі у 1932-3 роках;

13) Савченко Тетяна, Макара дружина;

14) Хижняк Іван, чоловік;

15) Цуканова Єлизавета ≈ 30 років, з Білоглинівки;

16) Цуканов Іван, дитина, з Білоглинівки;

17) Цуканов Володимир, дитина, з Білоглинівки;

18) Цуканова Олександра, дитина, з Білоглинівки;

ПОКРІВСЬКА С/РАДА

у Любо-Надеждівці:

- 1) Журавлева (дів. Каратнюк) Галя-Ганна Максимівна, пох. у Любо-Над.;
- 2) Журавльов Микола Петрович, 1929 р.н., пох. у Любо-Надеждівці;
- 3) Журавлева (дів. Вехтева) Марія, баба. пох. у Любо-Надеждівці;

КЛИНЦІВСЬКА С/РАДА

у Клинцях:

- 1) (дів. Бондарева) Марина Григорівна, жінка, пох. у Клинцях;
- 2) Горбунов Данило Панасович, до 3 років, пох. у Клинцях;
- 3) Лепшесв Іван Іванович, 1929 р.н., пох. у Клинцях;

ОБОЗНІВСЬКА С/РАДА

у Обознівці:

- 1) Скрипченко Хома, ≈35 років, пох. в Обознівці;
- 2) Ярошенко Іван Архипович, 1923 р.н., пох. в Обознівці.

НОВГОРОДКІВСЬКИЙ РАЙОН

ТАРАСІВСЬКА С/РАДА

у Козирівці:

- 1) Катерина, безродня сліпа баба, пом. у хаті Бондарів Володимира Юхимовича та (дів. Мироненко) Марії Семенівни;
- 2) Мироненко Іван;
- 3) *Мироненка Івана дружина;*

НОВГОРОДКА

у 7-ім Десятку, куток Стіжки:

- 1) Рагуля Олександр Іванович, 12 років, пох. на садибі Рагулів;
- 2) Рагуля Михайло Іванович, 10 років, пох. на садибі Рагулів;
- 3) Рагуля Євген Іванович, 1,5 місяці, пох. на садибі Рагулів;

НОВОУКРАЇНСЬКИЙ РАЙОН

ГАННІВСЬКА С/РАДА

у Каракезелівці:

- 1) Лійник Олекса, 10 років;
- 2) Почапський Микола, 10 років;

у Шутенькому:

- 3) Азза Кирило, ≈60 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 4) Азза Федора Кирилівна, ≈40 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 5) Азза Іван Кирилович, ≈30 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 6) Маргарит Антон Іванович, 30 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 7) Маргарит (дів. Стрижньова) Тетяна Савеліївна, 29 років, пох. на Шутеньк. цв.;
- 8) Маргарит Леонід Антонович, 1926 р.н., пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 9) Стрижньова Мотря Савеліївна, 27 років, пох. біля хати Маргарита А.І.;
- 10) Стрижньова Ніла Савеліївна, 33 роки, пох. у ямі на Шутеньківськ. цв.;
- 11) Стрижньов Терентій Савелійович, 37 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 12) Стрижньова Марія Яремівна, ≈37 років, нар. у Юріївці, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 13) Стрижньов Федір Терентійович, 14 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 14) Стрижньова Надія Терентіївна, 6 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 15) Маргарит Михайло Микитович, дитина-підліток, пох. у своєму погребі;
- 16) Маргарит Іван Микитович, дитина-підліток, пох. у своєму погребі;
- 17) Савенко Максим Йосипович, ≈40 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;

- 18) Савенко Ганна, ≈40 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 19) Савенко Іван Максимович, 10 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;
- 20) Савенко Петро Максимович, 9 років, пох. на Шутеньківськ. цв.;

СЕМЕНАСТІВСЬКА С/РАДА

у Куликах:

- 1) Вовк Олександр, 18 років, пом. на вулиці, пох. у Куликах;
- 2) Галіба, жінка з 3-ої вулиці;
- 3-7) Галіби, 5 дітей з 3-ої вулиці;
- 8) Денисенко, жінка з 3-ої вулиці;
- 9-14) Денисенки, 6 дітей з 3-ої вулиці;
- 15) Карнаух Микола Костянтинович, 5 років, пох. у своєму дворі на 3-ій вулиці;
- 16) дитина з 2-ої вулиці з'їдена своєю матір'ю, матір засудили;
- 17) Віштал, дівчина з 3-ої вулиці, 18 років; убита, м'ясо Вішталівни продано у Зінов'євську;

НОВОМИРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

БРОВКІВСЬКА С/РАДА

у Шпаковому:

- 1) Довгенко Марія Остапівна, 8-12 років, пох. у Шпаковому;
- 2) Довгенко Ольга Остапівна, 8-12 років, пох. у Шпаковому;

ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ РАЙОН

РОДНИКІВСЬКА С/РАДА

у Родниківці-Сентовому:

- 1) Босенко Михтодій Онукійович;
- 2) Палажка, *Босенка Михтодія Онукійовича 2-а дружина*, родом з Кримок;

ЄГРАДКІВСЬКА С/РАДА

у Єградківці:

- 1) Пирогова Євфросинія, ≈27 років, пох. у себе у городі-садку,
- 2) Пирогов Андрій Пилипович, ≈10 років, пох. у себе у городі-садку,
- 3) Пирогов Олександр Пилипович, 1924 р.н..

СВІТЛОВОДСЬКИЙ РАЙОН

ІВАНІВСЬКА С/РАДА

в Іванівці-Янові:

- 1) Лазаренко Федір, дід Лазаренка Павла Івановича;

СВІТЛОВОДСЬКА М/РАДА

у Табурищі:

- 1) Маяк, чоловік, ≈35 років, не похований, тіло з'їли люди.

ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ РАЙОН

КОСІВСЬКА С/РАДА

у Косівці

- 1-10) (дів. Лях) Олена Кирилівна та її 3 чи 5 дітей;
(дів. Лях) Явдоха Кирилівна та її 5 чи 3 дітей.

ЗНАМ'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

ДМИТРІВСЬКА С/РАДА

у Веселому Куті:

- 1) Даценко Леонід Федорович, 1923 р.н., пох. під Водяним у Чорному Лісі;

у Новомиколаївці:

- 2) Комнатного Кирила Федотовича дитина, ≈6 років,
- 3) Комнатної Дуні Федотівни дитина, ≈ 10 років.

ПАНТАЗІЇВСЬКА С/РАДА

у Пантазіївці:

- 1) Баранчук Гаврило;
- 2) Баранчук (дів. Халявка) Мотря Антонівна, пох. у Пантазіївці;
- 3) Баранчук Михайло Гаврилович, ≈10 років;
- 4) Баранчук Микола Гаврилович, 1924 р.н.;
- 5) Демиденко Гнат;
- 6) Халявка Олена, баба, пох. у Пантазіївці у січні-лютому 1933-го;
- 7) Халявка Іван Антонович, пох. у Пантазіївці;
- 8) Халявка Тимофій Антонович, 1895 р.н., пох. на Пантазіївськ. цв.;
- 9) (дів. Халявка) Ярина Антонівна;
- 10) Севастян, Халявки Ярини Антонівни чоловік;
- 11) Поварчук, до 40 років, пох. на Пантазіївськ. цв.;
- 12) Поварчука сім'я;
- 13) Шуравель, до 40 років, пох. на Пантазіївськ. цв.;
- 14) Шуравель Леонід, ≈8 років, пох. у Пантазіївці;
- 15) Шуравля сім'я;

МОШОРИНСЬКА С/РАДА

у Мошориному:

- 1) Кушніров Григорій-Єгор Сидорович, пох. у своїй хаті під ліжком;
- 2) Кушнірова Агрипина Іванівна, пох. у своєму саду під яблунею;
- 3) Кушнірова Дуня Григорівна-Єгорівна, 12 років, убита під час пошуку їжі;
- 4) Кушнірова Оля Григорівна-Єгорівна, 3 роки;

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ

КРИВИЙ РІГ

у Кривому Розі:

- 1) Росомаха, батько;
- 2) Росомаха, мати;
- 3) Росомаха Гриша, 8-12 років;
- 4) Росомаха Маша, 8-12 років;
- 5-9) Росомахи, діти;
- 10) Росомаха, баба;
- 11) жінка, пом. і пох. у своїй землянці по вул. Зарічній;
- 12) хлопець-підліток з вул. Зарічної;
- 13-16) чоловік і троє його менших дітей, пом. на вул. Зарічній...

Підрахунки кількості загиблих у голод 1932-1933 років у селах Гаївської сільської ради.

Очевидці та родичі очевидців голодомору назвали близько 100 осіб загиблих з голоду 1932-1933 років у Гаївській сільській раді (з них 30% – діти до 14 років). При цьому переважна більшість опитаних вказує на те, що загинуло значно більше людей, та імена усіх загиблих не пам'ятають. У книзі Ігнатенка Івана Харитоновича “Нотатки військового зв'язківця” автор свідчить, що у його рідній Лозуватці (Гаївська сільська рада) у перший рік “успішного” завершення колективізації страшний голод забрав у могилу десятки його односельців⁶¹.

Беремо найнижчі показники кількості населення у 1926 році – 1709 осіб, та у 1933 – 970. (Найвищі дані у 1926 році – 2043 осіб). Приріст населення у Гаївській сільській раді за 1925 рік склав 28 осіб (1,7%)⁶². Отже, з 1926 до 1929 року кількість населення мала зрости до 1797. Внаслідок розкуркулення вислано близько 100 сімей. У кожній сім'ї було 4,75 особи (дані 1926 року). Тобто, із Гаївської сільської ради вислано та виїхали до голоду 475 осіб (26,4%). Віднімемо від кількості населення у 1929 році кількість

розкуркулених: 1797-475=1322 (отримали кількість мешканців Гаївської сільської ради на 1930 рік). Враховуючи темпи приросту населення, кількість мешканців Гаївської сільської ради зросла з 1930 по 1932 рік з 1322 до 1390 осіб. Віднявши кількість населення у 1933 році від кількості у 1932 році отримаємо приблизне **число загиблих з голоду у 1932-1933 роках у Гаївській сільській раді – 1390-970=420 (30%)***. Пересічна сім'я скоротилася з 4,75 до 4,15 членів.

Кількість населення, господарств у грудні 1926 року у Гаївській сільській раді⁶³

Села Гаївської сіль/ради	кількість			
	господарств	чоловіків	жінок	всіх
<i>Буланівка</i>	40	96	78	174
<i>Дубова</i>	22	57	52	109
<i>Гаївка</i>	120	282	277	559
<i>Лозуватка</i>	77	133	174	307
<i>Новогригорівка</i>	101	255	305	560
ВСЬОГО:	360	823	886	1709

Кількість господарств, мешканців Гаївської сільської ради після голоду 1932-33 років. 1933 рік⁶⁴
Цікаво, що люди у статзвітах після голоду зветься "єдоки".

№	Колгоспи	посів площа	коні	корови	господарства	їдаки
		га	шт	шт	шт	кількість
1	14-річчя Жовтня (Гаївка)	602	36	86	79	317
2	15-а Сиваська дивізія (Лозуватка)	361	24	1	47	180
3	8-е Березня (Новогригорівка)	361	24	1	78	180
4	2-а П'ятирічка (Буланівка, Дубова)	306	25	-	30	135
	ВСЬОГО:	1972	151	88	234	970

⁶¹ Игнатенко И.Х. Записки военного связиста. – Одесса: ОКФА, 1994. – 232с. – С.24, 74, 76.

⁶² ДАКО: ф.293, оп.1, спр.1114, арк.46.

* Кіровоградщина вважається однією з областей, де смертність сягла найвищого рівня. Мінімальний відсоток смертності населення тут становив 20-25 %. (Конквест Р. "Жнива..." – С.281.)

⁶³ ДАКО: ф.250, оп.1, спр.1188, арк.67.

⁶⁴ ДАКО: ф.4, оп.1, спр.228, арк.5.

Показчик власних імен

(з 5 по 83 сторінку)

А -----

Аджамка, село, містечко 6,8,10,16,21,23,24,27,29,31,35,41,44,50,53,55,60,66,77-79

Аджамська сільська рада 79

Аджамська церква 54

Аджамський цвинтар 8-ої сотні 79

Азза Іван Кирилович, Шутеньке 65,66,80
Азза Кирило, Шутеньке 65,66,80
Азза Федора Кирилівна, Шутеньке 65,66,80
Алдошин Іван Іларіонович, Кулебівка 34,39
Алдошин Іларіон-Паривон Кузьмович, Кулебівка 39
Алдошин Йосип Іларіонович, Кулебівка 41
Алдошині, родина, Кулебівка 41
Америка, країна (США), континент 13,56,76
Андрейчик, чоловік, Аджамка 53
Андріученко (Алдошина) Тетяна, Лозуватка 35,43,44,78
Андріученко (Пурас) Гнат Петрович, Лозуватка 73
Андріученко Дмитро 45
Андріученко Єфрем Маркович, Лозуватка 44,73
Андріученко Іван Єфремович 44
Андріученко Катерина Єфремівна 44
Андріученко Костянтин Іванович 38
Андріученко Олексій Єфремович, Лозуватка 39,44
Андріученко Ольга Єфремівна 44
Андріученко Платон Маркович, Кулебівка 24,38,73
Аножка, чоловік, Новогригорівка 73
Антанта, коаліція держав 9
Антоненко Митрофан Захарович, Гаївка 73
Антоненко Роман Захарович, Гаївка 34,76
Антонівка, село 69
Антонов-Овсєєнко 9
Анюта, жінка, Іванівка 68
Астрахань, місто в Росії 53
Б -----
Бабич Анатолій Антонович, Кулебівка 75
Бабич Антон 38
Бабич Анюта 38
Бабич Іван Лукич, Лозуватка 47,78
Бабич Лук'ян, Лозуватка 47
Бабич Марія, Лозуватка 47
Бабич Олександра Лук'янівна, Лозуватка 47
Бабич Паша Федосіївна, Лозуватка 42
Бабичі, рід, Лозуватка 47
Баварія, земля в Німеччині 60
Балаїв Хведір, Дубова 73
Баленко, прізвисько, Лозуватка 37
Баленкова балка 24,37,75
Балка, район Кіровограда 30,32,34,38,45,49,54
Бало, прізвисько, Лозуватка 37
Баранчук (Халявка) Мотря Антонівна, Пантазіївка 32,34,82
Баранчук Гаврило, Пантазіївка 32,34,82
Баранчук Микола Гаврилович, Пантазіївка 32,34,82
Баранчук Михайло Гаврилович, Пантазіївка 32,34,82
Баранчук Наталка Гаврилівна 32
Баркар (Чабаник) Христина Гаврилівна, Лозуватка 43
Баркар Гнат Петрович, Лозуватка 73
Баркар Іван Федорович, Лозуватка 43,73
Баркар Йоня Тимофійович, Буланівка 28,77
Баркар Марія, Лозуватка 43,44,78
Баркар Матвій Степанович, Лозуватка 73

Баркар Наталка Іванівна, Лозуватка 43
Баркар Петро Іванович, Лозуватка 42
Баркар Христя, Лозуватка 41
Баркар Хрося Андріївна, Буланівка 28,77
Башлик, куток Дмитрівки 7,16,71
Берегова Ганна Микитівна, Новогригорівка 50
Береговий Василь Мусійович, Новогригорівка 50
Береговий Данило Михайлович, Новогригорівка 50
Береговий Михайло 50
Береговий Мусій Михайлович, Новогригорівка 34,50,73
Бережинка, село 6,10,19,21,41,42, 44,51,54,56-60,68,69,79

— 85 —

Бережинка-Хвастова, село 60
Бережинська сільська рада 79
Бережинська школа 5
Бережинський інтернат (патронат) 23
Бесарабія, земля між Дністром та Прутом 51,76
Биканов Анатолій Сергійович, Гаївка 39,76
Биндиченки, сім'я, лівобер. Гаївка 38,35,77
Биндиченко (Халявка) Павло Тимофійович, Гаївка 32
Биндиченко (Халявка) Петро Тимофійович, Гаївка 32,33
Биндиченко Любов, Гаївка 33
Биндиченко Марія, Гаївка 33
Білик (Брайченко) Фрося Терентіївна, Гаївка 30
Білик Дмитро Федорович, Гаївка 30,31,77
Білик Іван Федорович, Гаївка 35,37
Білик Меланка Кіндратівна, Гаївка 37
Білик Микола Федорович, Гаївка 35
Білик Секлета Іванівна, Гаївка 30,31,37,77
Білик Федір Гнатович, Гаївка 30,31,37,77
Білики, сім'я на Кулебівці 37
Білоглинівка, куток Бережинки 57,79,80
Білозерне, село 62
Білорусь (Білорусія), держава 16,17,18,38,71
Бірки, село 71
Бобринець 39,65
Бобринеччина 9
Бобчик Іван, Лозуватка 43,44,78
Бобчики, сім'я, Лозуватка 43,78
Боженки, сім'я, Бережинка 57
Боженко Василь Назарович, Бережинка 10
Боженко Назар, Бережинка 59
Божко, Гаївка 31,73
Бондар (Босенко) Тодоска Михтодіївна, Родниківка 56
Бондар (Мироненко) Марія Семенівна, Козирівка 61,62,80
Бондар (Чабаник) Ольга Кузьмівна, Лозуватка 46
Бондар Валентон Володимирович, Козирівка 61
Бондар Володимир-Лудька Юхимович, Козирівка 61,62,80
Бондар Іван Руфимович, Козирівка 46
Бондар Марія Руфимівна, 1909 р.н., Козирівка 46
Бондар Марія Руфимівна, 1926 р.н., Лозуватка 46
Бондар Марфа Володимирівна, Козирівка 61

Бондар Михайло, Козирівка 61
Бондар Надія Володимирівна, Козирівка 61
Бондар Роман Сезонович, Козирівка 46
Бондар Руфим Сезонович, Козирівка 46
Бондар Сезон, Козирівка 46
Бондар(енко) Василина, Лозуватка 41,43
Бондар(енко) Олексій, Лозуватка 41,42,78
Бондар(енко) Роман(чик), Лозуватка 41,42,43,78
Бондарева Марина Григорівна, Клишці 60,80
Бондаренко (Крадожон) Марія Андріївна, Северинка 59
Бондаренко (Салієнко) Анастасія Іванівна, Лозуватка 36,73
Бондаренко (Якименко) Раїса Свиридівна, Іванівка-Янів 69
Бондаренко Віра Панасівна, Лозуватка 36,78
Бондаренко Дем'ян Г., Лозуватка 45,78
Бондаренко Іван Тимофійович, Кулебівка 24,36,73
Бондаренко Микола Панасович 36
Бондаренко Панас-Фанасій Никифорович, Лозуватка 36,73
Бондаренко Пилип, грабар, Аджамка 53
Бондаренко Пилип, дід, Аджамка 54,55,79
Бондаренко, Лозуватка 24
Бондаренко, Сахалін-Лозуватка 25,73
Бондарі-Мироненки, рід, Козирівка 5
Бородай (Довга) Надія Сергіївна, лівобер. Гаївка 38
Босенко Володимир Михтодійович, Родниківка 56
Босенко Дмитро Михтодійович, Родниківка 56
Босенко Михтодій Оникійович, Родниківка 56,81
Босенко Палажка, з Кримок 56,81
Брайченки, діти, лівобер. Гаївка 38,77
Брайченко (Ярова) Марфа Германівна, Гаївка 30
Брайченко Іван Терентійович, Гаївка 30
Брайченко Люба Іванівна, Гаївка 30,31,77
Брайченко Микола Павлович, Гаївка 30,31,77
Брайченко Михайло, Гаївка 73
Брайченко Павло Павлович, Гаївка 30,31,77

— 86 —

Брайченко Павло Терентійович, Гаївка 30,31,73,77
Брайченко Пилип Терентійович, Гаївка 30,31,77
Брайченко Терентій 30
Брайченко Федір Іванович 30
Бровківська сільська рада 81
Бронштейн (Троцький) Лев Давидович 7, 9, 10, 71
Будьонний 7
Бузьке військо 71
Бузько Тетяна, Лозуватка 45
Бузя Іван, Лозуватка 39
Буланий, пан 29
Буланівка, хутір, село, куток Гаївки 6,10,14-17,19,23-31,40,50,51,57,66,73-77,83
Буланівська П'ятихатка, куток Буланівки 24
Буланівський цвинтар 10,24-26,28,29,77
Буланівський шлях 57
Буланівсько-Дубівська стохатка 14

Бур'ян Василь, Бережинка 59,79
Бур'ян Олександра, Бережинка 59
Бур'ян Федір, Бережинка 59,79
Бутович Григорій Іванович, поміщик, Лозуватка 6
Бутовичі-Різанові, поміщики, Лозуватка 6
В -----
В. (Холодна) Марія Григорівна, Бережинка 41,42,79
В. Галя, Бережинка 41
В. Олександр, Бережинка 41
Варивода Роман, Стара Буланівка 57
Василева криниця, Бережинка 57
Ваховська Броніслава Антонівна, Гаївка 34,39,76
Ваховський Войцех Войцехович, Гаївка 34,39,76
Ващиha, баба, Лозуватка 35
Вергун Архип, Шутеньке 65
Веретенина Аксюта Купріянівна, Стара Буланівка 49
Веретенина Марія, Покровське 49
Вертінський Михайло Савелійович, Новогригорівка 52
Вертінські, сім'я, переселенці з Білорусі 33,51
Верхня Ковалівка, район Кіровограда 48
Весела Гірка, схил у Баленковій балці 24
Веселий Кут, село 71,72,81
Веселі Терни, радгосп під Кривим Рогом 46
Веселівка (Веселова), село 21,23,24,31,35,53
Веселова (див.: Веселівка), село ---
Веселокутська сільська рада 72
Вечірня газета 5,18
Вигінна, вулиця у Місті 74
Виноградський Федір, Аджамка 54,55,79
Високі Байраки, село 30,41,57,70
Візантія, імперія 7
Вільна сім'я, артіль спільного обробітку землі, колгосп, Гаївка 12,14,15,24,25,41
Вільно-Гаївське сільгосптовариство 13
Вільшанська Луша, Буланівка 24
Вільшанська Феодосія Іванівна, Буланівка 73
Вільшанський Григорій Степанович, Буланівка 24,73
Вільшанський Микола Григорович, Буланівка 73
Вільшанський Олександр Григорович, Буланівка 73
Вільшанські, сім'я 23,24,26
Вітько Кирило, Кулебівка 35,36
Віхтьов Василь Данилович, Шевченкове 44
Вішталі, сім'я, Кулики 67
Вішталі, дівчина, Кулики 67,68,81
Вкраїна (див.: Україна) ---
Власов Іван Трохимович, Новогригорівка 73
Вовк(івський) Олександр, Кулики 67,68,81
Вовча Балка, село 67,68
Водяне, село 72,81
Возна Одарка 35
Вологда, місто в Росії 57
Волчкова (Карпенко) Галина Іванівна, Гаївка 42
Воля, товариство спільного обробітку землі 14
Воркута, місто на Півночі 71
Воропаї, сім'я, Новогригорівка 51

Восьма сотня, куток Аджамки 23,53, 54,55,79
Восьме Березня, колгосп, Новогригорівка 15,52,83
Г -----
Габаза, прізвисько, Лозуватка 31

— 87 —

Газелі, сім'я, хутір Газеля 25
Газель Грицько Іванович, хутір Газеля 73
Газель, хутір 6,17,43,73
Гаївка, село, центр с/р 5,6,11,13-17,19,21, 23-25,27,30-43,47,49-51, 61,62,64,65,67,68,70, 71,73-77,79,83
Гаївська перша земгорада 14
Гаївська сільська рада 5,6,12-19,23,24,35,43, 48,52,73,77,83
Гаївська стохатка 14
Гаївська школа 5,33
Гаївське споживче товариство 13
Гаївський дитсадок 30
Гаївський колгосп 38
Гаївський колгоспний патронат 33
Гаївський цвинтар 25,30,35,77
Гаївський, легендарний пан 35
Гайдаєнко Павло Григорович, Гаївка 25,34,39,76
Гайдаєнко Софія 39
Гайдамацький край 8-10
Галайко (Чабаник) Лідія Дем'янівна, Лозуватка 45
Галайко Григорій Михайлович, Аджамка 53
Галайко Михайло Іванович, Аджамка 53
Галіба, жінка, Кулики 81
Галіби, сім'я, Кулики 67,68,81
Ганна, баба (Довга Ганна Іванівна), Лозуватка 41,42,44,78
Ганнівка, село 65,66
Ганнівська сільська рада 80
Гаркуші, рід, Веселий Кут 71
Гетьман (Катеринич) Марія Антонівна, Буланівка 26
Гетьман Людмила Іванівна, Буланівка 26
Гоголя, вулиця у Місті 47,76
Голодяївський провулок у Кривому Розі 64
Голубов Олексій Минович, Бережинка 58,79
Голубові, сім'я, Бережинка 79
Гонта Іван, керівник Коліївщини 7
Гора, вулиця в Іванівці-Янові 69
Горбенки, сім'я, Аджамка 53
Горбенко Ганна, Аджамка 53,55,79
Горбенко Іван Кузьмович, Дубова 14,73
Горбенко Іван Пилипович, Аджамка 53,55,79
Горбенко Пилип, Аджамка 53,55,79
Горбунов Данило Панасович, Клиніці 60,80
Горбунов Панас Климович 60
Горбунова Горпина Григорівна 60
Горьковський край Росії 18
Гралюк Володимир Гурович, лівобер. Гаївка 74
Гралюк Ганна Іванівна, лівобер. Гаївка 74
Гралюк Гура Васильович, лівобер. Гаївка 37,74
Гралюк Іван Гурович, лівобер. Гаївка 74

Гралюк Марія Явдокимівна, лівобер. Гаївка 74
Грановська Єлена, Бережинка 57
Грановська Мар'єта, Бережинка 57
Грановський Костя, Бережинка 57
Григор'їв, отаман 7,9
Грішнов Іван Іванович, Новогригорівка 14,50
Грішнов Тимофій Якович, Новогригорівка 57
Гронд Олександра Данилівна, Буланівка 29
Грузія, держава 52
Грузьке, село 39
Губівка, село 15,61
Гулий-Гуленко, отаман 9
Гульченки, сім'я, Стара Буланівка 50,51,78
Гунько Валентина Григорівна, Кулебівка 47
Г -----
Ганджа (див.: Комнатний Федот Тихонович), Бірки ---
Д -----
Далекий Схід 48
Даниленко Іван Семенович, Новогригорівка 74
Даниленко Петро Лукич, Новогригорівка 50
Даниленко Петро Семенович, Новогригорівка 74
Даниленко Семен Тарасович, Новогригорівка 57,74
Даниленко Степан Семенович, Новогригорівка 74
Даскалов Тихін Васильович, Новогригорівка 74
Даценки, сім'я, Веселий Кут 71
Даценко (Гаркуша) Надія Іванівна, Веселий Кут 71

— 88 —

Даценко Іван Федорович, Веселий Кут 71
Даценко Ілько Федорович, Веселий Кут 71,72
Даценко Леонід Федорович, Веселий Кут 71,72,81
Даценко Любов Федорівна, Веселий Кут 72
Даценко Юхим Федорович, Веселий Кут 71
Даценко-Дацько Федір Федорович, Веселий Кут 71
Двірній Василь Якович, Дубова-Гаївка 24
Двірній Яків Семенович, Дубова 12,13,23-25,29, 74,77
Дейнека Василь Петрович, Гаївка 75
Демешкове, село 6
Демиденки-Гавази, сім'я, Гаївка 35
Демиденко Гнат, Пантазіївка 32,34,82
Демиденко Дуся Гнатівна, Пантазіївка 32
Демиденко Лев Гнатович, Пантазіївка 32
Демиденко Ніна Гнатівна, Пантазіївка 32
Демиденко Параска, лівобер. Гаївка 74
Демиденко Петро Гнатович, Пантазіївка 32
Демиденко, прізвище 34
Деникін (див.: Денікін), російський генерал ---
Денисенки, сім'я, Кулики 67,68,81
Денисенко, жінка, Кулики 81
Денікін (Деникін), російський генерал 9, 10
Демідов, прізвище 34
Дибенко Павло Іванович, Обознівка 63
Дишлова Ганна, лівобер. Гаївка 36,77

Дишлові, сім'я, лівобер. Гаївка 36,39,77
Дігтяренки, аджамський рід 39
Дігтяренко (Тарапака) Оксана Онисимівна, Лозуватка 14,15,16,24,38,39,41
Дігтяренко Анастасія, Лозуватка 39
Дігтяренко Микола, Аджамка 54,55,79
Дігтяренко Онисим, Лозуватка 39
Дмитренко (Рагуля) Клавдія Іванівна, Новгородка 62
Дмитренко Федір, Аджамка 54,55,79
Дмитрівка, село 7,16,71,72
Дмитрівська сільська рада 81
Дніпропетровська область 18,69,82
Дніпропетровщина 42,69
Довга (Чабаник) Марія Кузьмівна, Лозуватка 47,78
Довгенко Марія Остапівна, Шпакове 68,81
Довгенко Ольга Остапівна, Шпакове 68,81
Довгенко Роман Михайлович, Шпакове 68
Довгий Володимир Сергійович, лівобер. Гаївка 38
Довгий Іван Тимофійович, Лозуватка 47,78
Довгий Михайло Ісайович, Лозуватка 74
Довгий Олекса Тимофійович, Лозуватка 14,41
Довгий Сергій Тимофійович, Лозуватка 38
Довгі (Сергії), сім'я, лівобер. Гаївка 38
Долинка (Сніжко) Марія Денисівна, Гаївка 40
Долинка Дмитро Дмитрович, Гаївка 15,24,38,40,41,74
Долинка Назар Дмитрович, Гаївка 37,74
Долинка Олексій Дмитрович, Гаївка 40
Долинка Степан, Гаївка 34,76
Долинське (Долинка), місто 36
Долинський район 21
Донбас 37,60,70,75
Донецька область 18
Донська Нижня, вулиця у Місті 75
Доскалові, сім'я, Новогригорівка 50,51,79
Доценко ВасильОлександрович, Лозуватка 5,18
Друга п'ятирічка, колгосп, Буланівка 15,83
Друга світова війна 34,36,38,42,46,49,54
Друга сотня, куток Аджамки 27
Дубівський цвинтар 29,77
Дубова балка 23,53,68
Дубова Балка (див.: Дубова), село 10,24
Дубова, село 6,12,14,15,19,23,24,25,29,31,36,73,74,77,83
Дудик (Бондаренко?Чабаник) Іван Никифорович, Лозуватка 25,73
Думбров Ілько, Каракезелівка 65
Е -----
Ельба, річка 34
Ельворті, завод 24
Енгельс Фрідріх, ідеолог комунізму 7
Естонія, держава 5
Є -----

Європа, континент 19
Єгорка, білорус, Аджамка 54

Єгоров, Дмитрівка 71
Єградківка, село 69,81
Єградківська сільська рада 81
Єградківський район 69
Єлисаветград (див.: Місто) ---
Єлисаветградська округа 10
Єлисаветградщина 9
Єршова 60
Ж -----
Жидівський цвинтар, Дмитрівка 71
Журавель (Журавльов) Петро Євлампійович, Любо-Надеждівка 60
Журавлева (Вєхтєва) Марія, Любо-Надеждівка 60,80
Журавлева (Каратнюк) Галя-Ганна Максимівна, Любо-Надеждівка 60,80
Журавльов Микола Петрович I, Любо-Надеждівка 60,80
Журавльов Микола Петрович II 60
Журавльова Аксюта 60
З -----
Забіділін Тадей Миколайович, Новогригорівка 74
Заболотня Ганна Олексіївна, лівобер. Гаївка 74
Завірюха Віталій Кузьмович, Гаївка 40,75
Завірюха Лариса Володимирівна 40
Загорисадок (див.: Кнорринг), хутір 17
Загорянка, куток Аджамки 53-55,79
Заєць Кирило, Аджамка 53,54
Залізник Максим, керівник Коліївщини 7
Запоріжжя, область 49
Запорізька Січ (Запоріжжя), державне утворення 6
Зарічна вулиця у Кривому Розі 64,82
Захарова криниця, Бережинка 57
Західна область Росії 18
Західна Україна 18
Здор Петро, Козирівка 61
Здорик Анастасія, Лозуватка 57
Здорик Єгор, Лозуватка 57
Здорик Миланя, Лозуватка 57
Здорик Олемпїяда Митрофанівна, Лозуватка 57
Зеленцов, Новогригорівка 74
Зіна Єгорівна, білоруска, Аджамка 54
Зінов'ївськ (див.: Місто) ---
Зінов'ївський район 13,15
Знам'янка, місто 48,71,72
Знам'янка, село 69
Знам'янська гора, Дмитрівка 71
Знам'янський район 7,16,48,69,71,72,81
Зоря, газета 5
Зоря, радгосп 23, 25,68
Зубаха, податківець, Дмитрівка 71
Зубенко (Мироненко) Галина Іванівна, Козирівка 61,62
Зубенко Едуард Миколайович, лівобер. Гаївка 74
І -----
Іваненко Іван, Шутеньке 65
Іванівка (Янів), село 69,81
Іванівка, село 68
Іванівська область Росії 18

Іванівська сільська рада 81
Іванов, отаман 8
Іващенко Анюта, Шутеньке 65
Ігнатенки, рід, Лозуватка 41
Ігнатенко (Білик) Ганна Романівна, Гаївка 37
Ігнатенко Іван Харитонович, Лозуватка 15,18,19,83
Ігнатенко Парфем Григорович, лівобер. Гаївка 37,77
Ігнатенко Петро Якович, лівобер. Гаївка 38
Ігнатенко Федір Парфемович, Гаївка 37
Ілько, дід, Лозуватка 43,44,78
Інгул, річка 5,61
Інгулець, річка 71
Інгуло-Кам'янка, село 29
Іран, країна 71
К -----
Кавказ, гори 52

— 90 —

Кажанова Параска Тихонівна, Новогригорівка 74
Канатівський аеропорт 53
Канатове, село 36,43,78
Каптьолові, родина, Гаївка 41
Каракезелівка (Каракезелеве) 65,66,80
Каракезелівська школа 65
Каратнюки, рід, Бережинка-Хвастова 60
Карелія, республіка 5
Карнаух (Вербицька) Устина Дмитрівна, Кулики 67
Карнаух Кость Кіндратович, Кулики 67
Карнаух Микола Костянтинівич, Кулики 67,68,81
Карнаух Олександра Костянтинівна 67,68
Карпенко Іван Андрійович, Лозуватка 42,78
Карпенко Леонід Андрійович, Лозуватка 42
Карпенко Микита Андрійович, Лозуватка 42,78
Карпенко Роман Андрійович, Лозуватка 42,78
Каташинський Олексій, Лозуватка 45
Катерина (Катя), баба, Козирівка 61,62,80
Катерина, пані, Стара Буланівка 49
Катеринич (Маргарит) Антоніна Антонівна, Буланівка 65
Катеринич (Ярова) Софія Германівна, Гаївка 31
Катеринич ? Сергійович, Стара Буланівка 79
Катеринич Анатолій Павлович, Гаївка 31
Катеринич Андрій Федорович, Буланівка 74
Катеринич Андрій Якович, Київці 74
Катеринич Антон Ісайович, Буланівка 25,26,77
Катеринич Антон Кузьмович, Буланівка 74
Катеринич Василина Павлівна, Буланівка 74
Катеринич Василь Васильович, Буланівка 66
Катеринич Ганна Овксентіївна, Стара Буланівка 49,78
Катеринич Григорій Іванович, Буланівка 26,74
Катеринич Дмитро Якович, Київці 74
Катеринич Іван Кузьмович, Буланівка 26,74
Катеринич Іван Сергійович, Стара Буланівка 26,79
Катеринич Катерина, Буланівка 28,77

Катеринич Лукія, Буланівка 26
Катеринич Макар Васильович 14,17,24,27
Катеринич Марія Іванівна, Буланівка 26,74
Катеринич Микита Кузьмович, Буланівка 26,74
Катеринич Микола Васильович, Буланівка 24,25,77
Катеринич Микола Макарович, Буланівка 24,25,27,28,77
Катеринич Микола Якович, Київці 74
Катеринич Микола, Гаївка 31
Катеринич Наталія Дмитрівна, Стара Буланівка 49
Катеринич Наталка, Буланівка 23,77
Катеринич Ніна Іванівна, Буланівка 26,74
Катеринич Одарка Пилипівна, Буланівка 25,77
Катеринич Оксана (Аксюта) Спиридонівна, Буланівка 24,26,74
Катеринич Олександр Сергійович, Стара Буланівка 26,79
Катеринич Олемпіада (Липка) Антонівна, Буланівка 24,25,28,77
Катеринич Павло Васильович, Буланівка 31
Катеринич Параска Михайлівна, Буланівка 26,77
Катеринич Петро Антонович, Буланівка 26
Катеринич Петро Сергійович, Стара Буланівка 26,49,79
Катеринич Прокіп Васильович, Буланівка 74
Катеринич Сергій Ісайович, Стара Буланівка 26,49,78
Катеринич Тетяна Сергіївна, Київці 74
Катеринич Трохим Сергійович, Стара Буланівка 26,49,79
Катеринич Федір Пилипович, Буланівка 26,74
Катеринич Хведір Сергійович, Стара Буланівка 49
Катеринич Яків Кузьмович, Київці 74
Катериничі (Кузьменки), родина Катеринича Кузьми, Буланівка 23,29
Катериничі (Мойли), сім'я Катеринича Якова Кузьмовича з Київців 24
Катериничі, старобуланівський рід Катеринича Сергія Ісайовича 49
Катеринославщина 9
Кацапівка (див.: Новопокровське) ---
Качкара Степан, Дубова 24,74
КДПУ (Кіровоградський державний педагогічний університет) 5
Київ, столиця України 7-11,17-19
Київцева балка 29
Київці, хутори, поселення, село, куток, місцевість Гаївки 6,11,24,26,35,74,75
Київщина 24
Кильоха Ольга, Новогригорівка 50,74
Кильохи, сім'я, Новогригорівка 50,74

Кіров С.М. 69
Кіровоград, місто (див.: Місто) ---
Кіровоградська область 70,77
Кіровоградська районна рада 5
Кіровоградський район 5,63,66,68,69,77
Кіровоградщина, область 39,83
КІРУЕ (Кіровоградський інститут регіонального управління та економіки) 5
Клименко (Зарницька, Ротарша) Галина Іванівна, Новогригорівка 51
Клинці, село 16,39,46,52,57,60,80
Клинцівська сільська рада 80
Кнорринг (Загорисадок), хутір, маєток 17,29
Ковалівка, район Кіровограда 49

Коваль Роман, історик 6,8-10
Козацька балка 6
Козацька вулиця 21
Козирівка, село 5,6,16,41,46,61,62,80
Козирівська церква 61
Козирівська школа 61
Козирівський патронат 61
Козирка Григорій, Лозуватка 41,43,44,78
Козодій (Курищенко) Ганна Іллівна, Буланівка 29
Колесник (Пирогова) Ольга Пилипівна, Єградківка 69
Комнатна Дуня Федотівна, Новомиколаївка (Дмитрівка) 71,72,81
Комнатна Світлана, Новомиколаївка (Дмитрівка) 71
Комнатний (Ганджа) Федот Тихонович, Новомиколаївка (Дмитрівка) 71
Комнатний Кирило Федотович, Новомиколаївка (Дмитрівка) 71,72,81
Комнатний-Доценко Олександр Васильович, Дмитрівка 71
Комнатні-Дацьки, рід з Дмитрівки 5
Конквест Роберт, дослідник голодомору 17,18,83
Королько Антон Харламів, Козирівка 61
Корольова Тетяна Василівна, Кулебівка 36
Косівка, село 70,81
Косівська сільська рада 81
Косогорівка, село біля Тули 40
Костянтиненко (Босенко) Настя Михтодіївна, Родниківка 56
Котлас, місто на Півночі 71
Крадожон Варвара Андріївна, Северинка 59
Крадожон Наталія Андріївна, Северинка 59
Крадожон Паша Андріївна, Северинка 59
Крадожон Семен Андрійович, Северинка 59
Крадожон Хведь Андрійович, Северинка 59
Крадожони, брати, Гаївка 75
Краматорськ, місто 51
Красна армія 35,38,60
Красна Звізда (див.: Червона Зірка), завод ---
Кременчуцька ГЕС 72
Кремль, резиденція російських керівників 8,15,17
Кривенко Степан, Новогригорівка 50
Кривий Ріг, місто 27,46,47,64,82
Крижанівська Ганна Сергіївна (баба Хведосійка), Лозуватка 41,42,78
Крим, український півострів 32
Кримки, село 56,81
Крючкова (Салієнко) Олена Микитівна 35
Кубань, етнічна українська територія 60
Кузьменки (родина Катеринича Кузьми), Буланівка ---
Кузьменки, сім'я у Новогригорівці 57
Куйбишев, місто в Росії 48
Кулебівка у Лозуватій балці, куток Лозуватки, опісля – Гаївки 24,27,28,35-39,41,45, 47,51,65,73,75,76,78
Кулебівка у Сухій балці, куток Новогригорівки 51,73,75
Кулики, село 9,67,68,81
Курищенко Ілля Федорович, Буланівка 24,25,29,77
Курищенко Федоска Іллівна, Буланівка 29
Курищенко Яринка Іллівна, Буланівка 29,77
Курченко з Дубової 24
Кухта з Дубової 24
Кухтівка, куток Аджамки 53

Куценки, сім'я, Гаївка 37,75
Куцівка, село 50
Куць Єгорка Матвійович, Дмитрівка 71
Куць Микола, Дмитрівка 71
Кучма Петро, отаман, Аджамка 8
Кушніров Григорій-Єгор Сидорович, Мошорине 70,82
Кушніров Євген Григорович-Єгорович, Мошорине 70

— 92 —

Кушніров Іван Григорович-Єгорович, Мошорине 70
Кушнірова Агрипина Іванівна, Мошорине 70,82
Кушнірова Антоніна Григорівна-Єгорівна, Мошорине 70
Кушнірова Галина Григорівна-Єгорівна, Мошорине 70
Кушнірова Дуня Григорівна-Єгорівна, Мошорине 70,82
Кушнірова Оля Григорівна-Єгорівна, Мошорине 70,82
Куцівка, район Кіровограда 38,60
Л -----
Лазаренко (Романець) Марія Єфремівна, Іванівка-Янів 69
Лазаренко Дмитро Федорович, Іванівка-Янів 69
Лазаренко Дуня Федорівна, Іванівка-Янів 69
Лазаренко Іван Федорович, Іванівка-Янів 69
Лазаренко Марко Федорович, Іванівка-Янів 69
Лазаренко Павло Іванович, український політик 69,81
Лазаренко Федір, дід, Іванівка-Янів 69,81
Ламаренко, дільничий, Гаївка 31
Ласточка Григорій, Новогригорівка 75
Левицьке, куток Високих Байраків 24
Ленін (Ленін) (див.: Ульянов Володимир Ілліч) ---
Леніна, вулиця у Гаївці 21
Ленінград, місто в Росії 69
Лещенко Дмитро Андрійович, Гаївка 75
Лепшесєв Іван Іванович, Клишці 52,80
Лепшесєв Іван Карпович, Клишці 52
Лепшесєв Леонід Іванович, Клишці 52
Лепшесєва Марія Родіонівна, Клишці 52
Литвиненко (Литвинів) Іван Семенович, Гаївка 24
Литвиненко (Литвинов) Харлампій Семенович, Гаївка 75
Литвиненко Степан Федорович, Аджамка 54
Литвиненко, прізвище 34
Лівак Марія Степанівна, Лозуватка 31
Лівак Петро Степанович, Лозуватка 35,43
Лівак Степан Федосійович, Лозуватка 25,43,45
Лівшиць Кім Олександрович, вчитель 5
Лійник Олекса, Каракезелівка 65,66,80
Літвінов, прізвище 34
Лозувата балка 6
Лозувата Балка, слобода (див.: Лозуватка) 6
Лозуватка (Лозувата Балка), село, центр Лозуватської волості, куток Гаївки 5, 6,9,11,13-15,17,24,25,35-37,39-43,45-48,57, 61,62,71,73-76,78,83
Лозуватка, річка, права притока Аджамки 6,43
Лозуватська волость 6,44
Лозуватська земгорада 12
Лозуватська стохатка 14

Лозуватська ферма 38
Лозуватський цвинтар 42,44,45,78
Ломаний, голова колгоспу, Іванівка-Янів 69
Лоткин, Новогригорівка 14,16,49,52
Луденко (Ткаченко) Анастасія Семенівна, Дубова 23
Лудюки (сім'я Бондаря Володимира), Козирівка 61
Лукашевич Віра Іллівна, вчитель, Гаївка 25
Лукашевич, директор школи, Гаївка 25
Луцькі, пани, Обознівка 63
Львів, місто 12
Любо-Надеждівка, село 41,60,80
Любонадеждівський дитсадок 60
Лях Олена Кирилівна, Косівка 70,81
Лях Явдоха Кирилівна, Косівка 70,81
Ляшенко Кирило, Дубова 23,25,77
М -----
Мажаєв (Мажай) Федір Євстафійович, Новогригорівка 74,75
Мажай із Новогригорівки (Сухої Балки) 24,30,50,51
Мазуренко Єлізавета, Веселий Кут 72
Мазурівка, село 61
Макове (див.: Мар'ївка), село ---
Максимова (Бондар) Явдоха Руфимівна, Козирівка 46
Маленко Катерина, лівобер. Гаївка 75
Маловисківський район 68
Мар'ївка (Макове), село 6,38,44,56,57
Маргарит (Стрижньова) Тетяна Савеліївна, Шутеньке 65,66,80
Маргарит Антон Іванович, Шутеньке 65,66,80
Маргарит Іван Микитович, Шутеньке 65,66,80
Маргарит Іван, дід, Шутеньке 66
Маргарит Леонід Антонович, Шутеньке 65,66,80

— 93 —

Маргарит Михайло Микитович, Шутеньке 65,66,80
Маркс Карл, ідеолог комунізму 7
Маскина (Катеринич) Любов Трохимівна, Стара Буланівка 49
Маслак Онопрій, Козирівка 61
Маслак Уляна, Козирівка 61
Матвієнко Ніна, українська співачка 19
Матяга, чоловік, Саратов 53,54
Махно Нестор, отаман 9, 10,48
Маяк, чоловік, Табурище 81
Маяки, сім'я, Табурище 72
Медведев (Медведев), Кулебівка у Сухій балці 51,75
Медведеві, переселенці з Білорусії 33
Медерове, з.станція, село 26,53
Мельник Мишко, Обознівка 63
Мерещенки, діти 50,51
Мерещенки, сім'я, Новогригорівка 50,57,59,79
Медведев (див.: Медведев) ---
Миколаїв, місто 27
Миколиха, жінка, Аджамка 66,79
Мироненко Аксеня Іванівна, Козирівка 62
Мироненко Іван, Козирівка 62,80

Мишко, дід (Довгий Михайло Іванович), Лозуватка 41,42,44,78
Мінськ, столиця Білорусі 43
Мірошніченко Абрам Спиридонович, Новогригорівка 75
Мірошніченко Василь, Київці 75
Мірошніченко Іван Спиридонович, Новогригорівка 75
Мірошніченко Лука Спиридонович, Новогригорівка 75
Мірошніченко Софія, Київці 75
Мірошніченко, голова колгоспу, Гаївка 39
Місто (Новокозачин, Єлизаветград, Зінов'ївськ, Кірово, Кіровоград, Місто-Без-Назви, Златопіль, Золоте Поле) 5, 6,9,10,12-15,18,23-26,29-41,43,45-51, 53,54,56,57,59-61,63,66-68,70,73-78,81
Молотов (Скрябін) 15,17
Молотова, колгосп імені, Аджамка 53
Москва, столиця Росії, російська держава 5, 7, 8, 10,17,18,19,21,31,39,41,56,64,71.
Московська земля 9
Московсько-Російська держава 7
Московщина 9
Мошнягул Олександр Анатолійович, Лозуватка 46
Мошорине, село 70,82
Мошоринська сільська рада 82
Н -----
Наддніпрянська Україна 18
Народне слово, газета 5
Несміян Григорій, Буланівка 26
Несміян Іван Григорович, Буланівка 28
Несміян Іван з Буланівки 40
Несміян Іван із Сухої балки 50
Несміян Тетяна, Буланівка 26
Несміян Харитина Дем'янівна, Буланівка 75
Несміяни, сім'я, Буланівка 29
Німеччина, держава 9,19,60-62
Нова Прага, містечко 70
Новгородка (колись - Куцівка), містечко, селище міського типу 13,62,80
Новгородківський район 62,80
Новогеоргіївка, село (див.: Новогригорівка) ---
Новогеоргіївський район 69
Новогригорівка (Новогеоргіївка, Суха Балка), село 6,10-12,14-16,19,21,23-26, 30,40,41,49-52,73-76,79,83
Новогригорівська стихатка 14
Новоіванівка, село 6
Новоклинці, село 36
Новомиколаївка, куток Дмитрівки 71,72,81
Новомиколаївка, район Кіровограда 31,37,75
Новомиргородський район 81
Новопокровське (Кацапівка), село, куток Новогригорівки 6,23
Новосибірськ, місто в Росії 31
Новоукраїнка, місто 65
Новоукраїнський район 9,66-68,80
О -----
Обознівка, село 59,63,80
Обознівська сільська рада 80
Одегова Олена, Новогригорівка 21
Одеса, куток Козирівки 61
Одеса, місто 15,18,19,45,83
Одеська область 18

- Одчаївка, куток Обознівки 63
Олександрівський район 71,81
Олександрійський повіт 6,11
Олександрійський район 70,81
Олександрійщина, район 7
Олександрія 6,11,57
Олешко (Савченко) Марія Петрівна, лівобер. Гаївка 37
Олійник (Комар) Василь, Гаївка 24,75
Олійник (Комар) Степан, Гаївка 24,75
Олійник (мешкав, де нині Куценки), Гаївка 37
Олійник Василь Васильович, Аджамка 54
Олійник Василь, Аджамка 54,55,79
Олійник Леонід Степанович, лівобер. Гаївка 33
Олійник Мотря?Ярина, Аджамка 54,55,79
Олійник Надія Степанівна, лівобер. Гаївка 33
Олійник Олександр Васильович, аджамка 54
Олійник Родіон, Дубова 36
Олійник Степан, лівобережна Гаївка 23,33,34,77
Олійник Яків Степанович, лівобережна Гаївка 33
Олійник Яків?, Кулебівка 75
Олійник, Новогригорівка 52
Олійники, сім'я напроти Ярового Хвалимона, Гаївка 37,77
Орій, праотець русів 19
Орлові, сім'я, Гаївка 35
Освенцим, фашистський концтабір 18
Островський, голова колгоспу, Гаївка 16,39
П -----
П'ятнадцятої Сиваської дивізії, колгосп імені, Лозуватка 15,43,83
Павлюченко Катерина, Аджамка 53-55,79
Павлюченко Ярина, Аджамка 53-55,79
Пантазіївка, село 32,33,34,82
Пантазіївська сільська рада 82
Пантазіївський цвинтар 82
Певний Шлях, сільгоспартіль. Лозуватка 13
Перша світова війна 46
Перша сотня, куток Аджамки 53
Перша Холодноярська округа 8
Петлюра Симон, державний діяч УНР 10
Пилипенко (Босенко) Мотря Михтодіївна, Родниківка 56
Пилипенко Василь Зіновійович, Родниківка 56
Пилипенко Іван Зіновійович, Родниківка 56
Пилипенко Тиміш Зіновійович, Родниківка 56
Пирогов Андрій Пилипович, Єградківка 69,81
Пирогов Олександр Пилипович, Єградківка 69,81
Пирогова Євфросинія, Єградківка 69,81
Писарівка, річка, ліва притока Інгула 57
Пінкаленки, сім'я, Гаївка 33
Пінкаленко Андрій, Буланівка 25,29,40
Пінкаленко Федот, Гаївка 75
Пінкаленко Юхим, Гаївка 35
Пінкаленчиха, 1904 р.н., Новогригорівка 52
Побіли, сім'я, Башлик 71

Поварчук, чоловік, Пантазіївка 82
Поварчуки, сім'я, Пантазіївка 32,34,82
Покрівська сільська рада 49,80
Покрівський приют 48
Покровська вулиця у Місті 74
Покровське (Покровка), село 6,21,31,36,39,49,51,60
Польща, держава 18
Полякова (Журавлева) Ольга Петрівна, Любо-Надеждівка 60
Пономаренко Олександра Марківна, Косівка 70
Поруччик, чоловік, Козирівка 61
Потєєв Савелій Родіонович, Клинци 52
Почапський Микола, Каракезелівка 65,66,80
Привілля, село 10,24,53
Примак Марія, Гаївка 40
Примак Федір, Гаївка 40
Приют, село 67
Проценко Горпина, Аджамка 27
Проценко Мотря, Аджамка 54,55,79
Проценко Степан, активіст, Аджамка 53,54
Проценко Федір, Аджамка 54,55,79
Прочак Ктеріна Семенівна, Кулебівка 38
Прочак Тетяна Семенівна, Лозуватка 61

— 95 —

Прочаки, переселенці з Білорусії 33
Прядун Семен Степанович, Гаївка 75
Пузирьов Тимофій 14,16,39,52
Пушкар Порфирій?, Гаївка 75
Пушкар, сусід Руденків 23
Пушкарі, сім'я, лівобережна Гаївка 39
Пятаков, російський політик 71
Р -----
Рагулі (Стіжки), сім'я, Новгородка 62
Рагулін Борис Семенович, Гаївка 76
Рагуліні, сім'я, Гаївка 35,43,75
Рагуля Євген Іванович, Новгородка 62,80
Рагуля Михайло Іванович, Новгородка 62,80
Рагуля Олександр Іванович, Новгородка 62,80
Рагуля Степан Іванович, Новгородка 62
Радянський Союз (див.: СРСР) ---
Раківка 48,78
Риков, російський політик 71
Рівне, містечко 67
Різан, пан 39,43
Різанова (див.: Лозуватка), село, куток Гаївки ---
Різниченко Сава, Аджамка 54
Родниківка (Сентове, Могилів), село 56,81
Родниківська сільська рада 81
Розенхайм, місто в Німеччині 60
Романець Єфрем, Антонівка 69
Росія (див. також РРФСР, СРСР), держава, імперія 5-7, 9, 10,16-18,21,31,65,71
Росомаха Гриша, Кривий Ріг 46,47,82
Росомаха Маша, Кривий Ріг 46,47,82

Росомахи, сім'я, Кривий Ріг 46,47,82
Ротар Іван Олександрович, Новогригорівка 51,76
РРФСР (Російська радянська федеративна соціалістична республіка) (див.: Росія) ---
Руденки, родина, Гаївка 23,24,31
Руденко Гнат Васильович, Гаївка 75
Руденко Микита Васильович, Гаївка 75
Руденко Спиридон Васильович, Гаївка 75
Руденко Юхим Васильович, Гаївка 75
С -----
Савенко Ганна, Шутеньке 65,66,81
Савенко Іван Максимович, Шутеньке 65,66,81
Савенко Максим Йосипович, Шутеньке 65,66,80
Савенко Петро Максимович, Шутеньке 65,66,81
Савкунов Теодор Арсентійович, Новогригорівка 75
Савкунов Тиміш, Новогригорівка 52,75
Савкунов Яків Петрович, Новогригорівка 57
Савкунові, сім'я, Стара Буланівка 57
Савченко Андрій Андрійович, Лозуватка 37
Савченко Дем'ян, Бережинка 57,58,79
Савченко Іван Павлович, Лозуватка 35
Савченко Карпо, Бережинка 58,79
Савченко Макар, Бережинка 59,79
Савченко Олександра Андріївна, Лозуватка 37
Савченко Пантелій, Бережинка 58,79
Савченко Петро Андрійович, лівобер. Гаївка 24,75
Савченко Савелій Костянтинович, Новогригорівка 57
Савченко Тетяна, Бережинка 59,79
Сайко, дід, Лозуватка 45
Саленко Сидір Степанович, Новогригорівка 75
Салієнки, рід, Лозуватка 36
Салієнко Іван, Гаївка 35
Салієнко Марія Іванівна, Лозуватка 36
Салієнко Микита Іванович, лівобережна Гаївка 17,24,25,35,77
Салієнко Свиридон Іванович, Лозуватка 35
Салієнко Федір Іванович, Лозуватка 35
Сапсаї, сім'я, Башлик 71
Саратов, місто в Росії 50,53,54
Сахалін, куток Лозуватки 17,25,43,73,76
Сверстюк Євген, публіцист 10
Свиняча балка 50,51,79
Світловодська міська рада 81
Світловодський район 72,81
Севаст(і)ян, чоловік, Пантазіївка 32,34,82
Северинка, село 59

— 96 —

Селівани, сім'я, Лозуватка 39
Семенасти́вська сільська рада 67,81
Семенова (Синявська) Олена Миколаївна, Кулебівка 51
Сентове (див.: Родниківка) ---
Середа, активіст, Кулики 67
Сибір 74
Силенко Лев, мислитель 7

Сіренки, сім'я, Лозуватка 43,44,78
Сіренко Марія, Лозуватка 41,43
Сіренко Микита Павлович, Лозуватка 15,24,39,41-44,75
Сіромахи, сім'я, Козирівка 41
Січеслав (нині Дніпропетровськ), місто 21
Скиба Ірина Несторівна, Шамівка 48
Скоропадський, гетьман 13,76
Скрипникове, земля, хутір 6
Скрипниченко Гаврило, Буланівка 75
Скрипниченко Льовка, Буланівка 25
Скрипченко Хома, Обознівка 63,80
Славутич Яр, письменник 21
Смикодуб Наталка Никихворівна, Гаївка 75
Смикодуб Степан Григорович, лівобереж. Гаївка 23,75
Смикодуб Федот Григорович, Гаївка 75
Сніжко Денис Якович, Гаївка 33,34,40,77
Созонівка, село 68
Созонівський ДОПР 50
Сокуренки, рід, Бережинка 59
Соловійов Тома Самійлович, Новогригорівка 75
Соловки, острів, каторга в Росії 32
Солонченко (Савченко) Ганна Савеліївна, Новогригорівка 57
Солонченко Акилина Олександрівна, Бережинка 57
Солонченко Аксія Онопріївна, Новогригорівка 57
Солонченко Варвара Онопріївна, Новогригорівка 57
Солонченко Василь Олександрович, Бережинка 57
Солонченко Василь Онопрійович, Новогригорівка 57
Солонченко Василь Пилипович, Новогригорівка 57
Солонченко Ганна Онопріївна, Новогригорівка 57
Солонченко Євдоким Захарович, Новогригорівка 57
Солонченко Захар Захарович, Бережинка 57
Солонченко Ілля Онопрійович, Новогригорівка 57
Солонченко Онопрій Захарович, Новогригорівка 57
Солонченко Павло Пилипович, Новогригорівка 57
Солонченко Пилип Григорович, Новогригорівка 57
Солонченко Соня Онопріївна, Новогригорівка 57
Солонченко Тиміш Пилипович, Новогригорівка 57
Солонченко Тихін Пилипович, Новогригорівка 57,75
Сорокин (Сорока) Кіндрат Захарович, Новогригорівка 24,51,75
СРСР (Союз радянських соціалістичних республік) (див. також Росія) 5,7,13,18,19,21,33
Сталін (Джугашвілі) Йосиф Вісаріонович, керівник СРСР 7, 10,17,19,33,52,61,71,76
Сталіна, колгосп імені, Шевченкове 44
Стара Буланівка, куток Новогригорівки 16,17,23,26,49-51,78,79
Старів Семен, автор спогадів про голодомор 14
Старобуланівський цвинтар 49
Старого Автовокзалу, район Кіровограда 37,47
Степ, журнал 21
Стешенко, голова с/ради, Гаївка 31,52
Стіжки, місцевість у Новгородці 62,80
Стогнієнко Іван, Гаївка 24,35,75
Стогнієнко Роман, Кулебівка 75
Стогнієнко Степан, Гаївка 34,76
Стойківка, село 56
Столипінська реформа 33

Сторожук (Комнатна) Марія Федотівна, Башлик 16,71
Сторожук В.Д., Башлик 16,72
Сторубльовий ставок 26,29
Стрижньов Сава, дід, Шутеньке 66
Стрижньов Терентій Савелійович, Шутеньке 65,66,80
Стрижньов Федір Терентійович, Шутеньке 65,66,80
Стрижньова Марія Яремівна, Шутеньке 65,66,80
Стрижньова Мотря Савеліївна, Шутеньке 65,66,80
Стрижньова Надія Терентіївна, Шутеньке 65,66,80
Стрижньова Ніла Савеліївна, Шутеньке 65,66,80
Субтельний Орест, історик 11,19
Сумська вулиця у Місті 51
Суржик (Даценко) Віра Федорівна, Веселий Кут 72

— 97 —

Суха балка 6,26,29,43,49-51,57,73
Суха Балка , село (див.: Новогригорівка) 23,30,31,39,40,49,51
Сухоребра Євгенія, Лозуватка 41
Сухоребра Марія Василівна, Лозуватка 41
Сухоребрий (Сухоребренко) Андрій Трохимович, Лозуватка 75
Сухоребрий (Сухоребренко) Василь Андрійович, Лозуватка 14,41,45
Сухоребрий (Сухоребренко) Трохим Андрійович, Лозуватка 14,41,43,45
Сухоребрий Іван, Лозуватка 41
Сушко Данило, Дубова 23,25,77
США (Сполучені штати Америки) 18
Сьома сотня, куток Аджамки 53
Сьомий десяток, куток Новгородки 62,80
Т -----
Та Сторона (лівобережна Гаївка), куток Гаївки 23,35-39,41,42,62,73-77
Табурище, село 72,81
Таврія (південна Україна) 9
Таран Хведот, Шутеньке 65
Тарапака (Алдошина) Лідія Іванівна, Кулебівка 39
Тарапака (див.: Дігтяренко) Оксана Онисимівна, Лозуватка ---
Тарапака Ганна Олексіївна, Кулебівка 36,39,78
Тарапака Микола, Кулебівка 36,39,78
Тарасівка, село 61
Тарасівська сільська рада 80
Татилатиха, жінка, Любо-Надеждівка 60
Ташкент, столиця 39
Теперенки, рід, Мар'ївка 57
Теперенко Михайло Тимофійович, Лозуватка 75
Тесленко (Чабаник) Марія Іванівна, Лозуватка 45
Тесленко Олексій Павлович, Лозуватка 35
Тесленко Павло Федосійович, Лозуватка 35,45,78
Тесленко Федосій Д., Лозуватка 14,43,45
Титаренко, чоловік, Київці 35
Титаренкова балка 29
Тілава, місто у Грузії 52
Тімірязєва, вулиця у Місті 57
Ткаченко (Салієнко) Килина Іванівна, Лозуватка 36,78
Ткаченко Іван, Канатове 36,78
Ткаченко Степан, Дубова 23

Ткачов Матвій Корнійович, Новогригорівка 75
Ткачов Онопрій Васильович, Новогригорівка 76
Той Бік (див.: Та Сторона), куток Гаївки ---
Токар (жив, де Рагуліні?Биканові) , Гаївка 76
Токар Антон Матвійович, Кулебівка 36,37,76
Токар Іван Миколайович, Гаївка 76
Токар Йосип Миколайович, Гаївка 76
Токар Лаврентій Матвійович, Гаївка 35,76
Токар Максим Матвійович, Гаївка 35,76
Токар Матвій Миколайович, Гаївка 76
Токар Яків Іванович, Гаївка 76
Токманенки, рід, Новогригорівка 51
Токманенківна, дівчина, Новогригорівка 10
Токманенко Марія, баба, Новогригорівка 51,79
Токманенко Пелагія, Новогригорівка 51
Толстой Лев, російський письменник 40
Точка, військова частина 35
Третя вулиця Куликів 81
Троцький (див.: Бронштейн Л.Д.) ---
Трясило Тарас, отаман 7
Тула, місто в Росії 36,40,45,47,50,73,74
Тупчик (див.: Чабаник Іван Іванович), Лозуватка ---
Туркменістан, країна 71
Тухачевський 7
У -----
Україна, держава 5-12,15-19,21,22,31,34,40,48,52,54,60,61, 65,69,71,74
Українська Держава 8, 9,13,18,76
Українська селянська республіка 9
Ульянов (Ленін) Володимир Ілліч, керівник Росії 7, 10,11,52,71
УНР (Українська народна республіка) 7,8,10
УРСР (Українська радянська соціалістична республіка) 7,16,18,19
Усіков 14,24
Ускова (Брайченко) Лідія Іванівна, Гаївка 30
Ф -----
Філіповичі, сім'я, Новогригорівка 51
Фомиченко (Карнаух) Лідія Костянтинівна, Дубова 9,67

— 98 —

Фомиченко Іван, Дубова 23
Х -----
Халявка (Биндиченко) Настя Савівна, Лозуватка 32
Халявка Антон, Пантазіївка 32
Халявка Ганна Антонівна, Пантазіївка 32
Халявка Іван Антонович, Пантазіївка 32,34,82
Халявка Марія Антонівна, Пантазіївка 32
Халявка Наталка Антонівна, Пантазіївка 32
Халявка Олена, Пантазіївка 32,34,82
Халявка Ольга Антонівна, Пантазіївка 32
Халявка Тетяна Антонівна, Пантазіївка 32
Халявка Тимофій Антонович, Пантазіївка 32,34,82
Халявка Ярина Антонівна, Пантазіївка 32,34,82
Халявки, рід, Пантазіївка 32
Харитина, жінка, Гаївка 30

Харків, місто 21,48
Харківська область 18
Харківський тракторний завод (ХТЗ) 48
Хведосійка (Крижанівська Ганна Сергіївна), Лозуватка ---
Херсон, місто 39
Херсонщина 9
Хижняк Іван, Бережинка 59,79
Хижняки, рід, Бережинка 59
Хижняки, сім'я, Лозуватка 43
Химка, жінка з верх. ряду Буланівки 28,77
Хілогурова Валентина 48
Хільчишині, сім'я, Новогригорівка 42
Хлющенко, жінка, Стара Буланівка 57
Хміль, активіст, Аджамка 54
Холодний Яр (див.: Холодноярська Республіка) ---
Холодні, сім'я, Кулебівка 45
Холодноярська Республіка (Холодний Яр) 7,8,10
Хоменко Кузьма Трифонович, Дубова 24
Хоменко Трифон, Дубова 23,24
Христос Ісус, рабин 7,9
Хрущов Микола-Кока, поміщик, Козирівка 61
Хрущова Мілочка, Козирівка 61
Хрущова Настя, Козирівка 61
Хутір, куток Іванівки-Янова 69
Ц -----
Центр України 23
Центрально-Чорноземна область (у Росії) 18
Цмакало Микита, Каракезелівка 65
Цуканов Володимир, Бережинка 57,58,80
Цуканов Іван, Бережинка 57,58,79
Цуканова Єлизавета, Бережинка 57,58,79
Цуканова Олександра, Бережинка 57,58,80
Цупрій Микола, Аджамка 53
Цуркан (Проценко) Ярина Федорівна, Буланівка 27
Цуркан Віра Федорівна, Буланівка 27
Цуркан Ілля Андрійович, Буланівка 76
Цуркан Нихтодій Семенович, Буланівка 76
Цуркан Паша Федорівна, Буланівка 27
Цуркан Федір Іванович, Буланівка 27
Ч -----
Чабаник (Баркар) Марія Іванівна, Лозуватка 43
Чабаник (Берегова) Поліна Мусіївна, Новогригорівка 50
Чабаник (Горбунова) Ірина Панасівна, Клинці 60
Чабаник (Тупчик) Іван Іванович, 1899 р.н., Лозуватка 41,42,78
Чабаник Анатолій Іванович, Кіровоград 47
Чабаник Валентина Степанівна, Раківка 48,78
Чабаник Віра Дем'янівна, Лозуватка 45
Чабаник Ганна Дмитрівна, Лозуватка 76
Чабаник Грицько Дмитрович, Лозуватка 76
Чабаник Дем'ян Кузьмович, Лозуватка 45
Чабаник Дмитро (Митрій) Макарович, Лозуватка 12,13,24,25,41,43,76
Чабаник Кузьма, Лозуватка 45,78
Чабаник Лазар Трохимович, Лозуватка 48
Чабаник Марія, Лозуватка-Раківка 48

Чабаник Марфа, Лозуватка 48
Чабаник Микола Дем'янович, Лозуватка 45,61
Чабаник Пелагія Гаврилівна, Лозуватка 5
Чабаник Степан Лазарович, Лозуватка 48,78
Чабаник Федір Кузьмович, Лозуватка 47,78

— 99 —

Чабаник Федір Федорович, Кулебівка 25,31
Чабаник Хведір Дмитрович, Лозуватка 76
Чабаник Христя, Лозуватка 45,78
Чабаник Юхим Трифонович, Лозуватка 15,41,47,76,78
Чабаник Явтух Трохимович, Лозуватка 48
Чабаник, хутір 6,10,17,24,25,41,42,43,78
Чабаник? Андріученко Оляна Іванівна, Лозуватка 38,77
Чабаники, сім'я з хутора Чабаника 13
Чеголя, комуніст 54
Челябінськ, місто в Росії 62
Чемойдан Степан Лаврентійович, лівобер. Гаївка 76
Червона Зірка (Красна Звезда), завод 31,36,78
Червоний Перекоп, колгосп, Іванівка-Янів 69
Черномирдін, посол Росії 21
Чечня (Ічкерія), країна Кавказу 21
Чикмарева (Чабаник) Олена Василівна, Лозуватка 48
Чирчиха, баба, Лозуватка 43
Чича Тетяна Костянтинівна, Гаївка 64
Чміль Юрій Омелянович, Бережинка 57
Чорний Ліс 72,81
Чорнобривець Антон, Дубова 24
Чорнобривець Гура Дмитрович, Дубова 14,24,25
Чорнобривець М.Д., Дубова 14,24
Чорнобривець Пилип Дмитрович, Дубова 14,24
Чорнобривець Станіслав Гурович, Буланівка 25
Чорнов з Міста 25
Чорнов Павло, Новогригорівка 25
Чорнова Настя Дмитрівна, Новогригорівка 49
Чорноліс Пилип Федорович, Аджамка 54,55,79
Чотирнадцятиріччя жовтня колгосп імені, Гаївка 15,39,83
Чубар, політик 53
Чубаря, колгосп імені, Аджамка 53
Ш -----
Шамівка, село 48
Шамівський дитбудинок 48
Шевченка, вулиця в Місті 48
Шевченко Тарас (пророк України, Кобзар) 8,33
Шевченковий (Шевченківський, Шевченкове), хутір, сільце 44,56
Шевчук Ю.І. 11,19
Шелест (Андріученко) Оксана Єфремівна, Лозуватка 44
Шокалова Ганна, Лозуватка 76
Шоста сотня, куток Аджамки 23
Шпакове, село 68,81
Шпильовий, чоловік, Гаївка 35
Шпир, пан, Шпирове 57

Шпириха, пані, Шпирове 57
Штефан, дід, Лозуватка 41
Штефаниха (Штефанка, Стефаниха), баба, Лозуватка 39, 41, 42,45,78
Шуравель Леонід, Пантазіївка 32,34,82
Шуравель, чоловік, Пантазіївка 82
Шуравлі, сім'я, Пантазіївка 32,34,82
Шутеньке, село 65,66,80
Шутеньківський цвинтар 65,80,81
Щ -----
Щербакові, сім'я, Новогригорівка 51
Щербина, чоловік, Лозуватка 61
Щербицький Володимир, перший секретар ЦК КПУ 21
Ю -----
Юріївка, село 65,66,80
Юрченки, сім'я, Лозуватка 44,78
Юрченко (Довга) Марія Сергіївна, Кулебівка 38
Юрченко Михайло-Ханя, Лозуватка 38,42,47,61
Я -----
Явтушенко Іван Маркелович, Бережинка 57
Явтушенко Марія, Бережинка 57
Якиимаха Єгор, Аджамка 31
Якимаха Варвара Спиридонівна, лівобер. Гаївка 76
Якимаха Леонід Григорович, Дубова 31
Якимаха Любов Спиридонівна, лівобер. Гаївка 76
Якимаха Марія Дмитрівна, лівобер. Гаївка 76
Якимаха Меланка, лівобер. Гаївка 76
Якимаха Пилип Спиридонович, лівобер. Гаївка 76
Якимаха Спиридон Іванович, лівобер. Гаївка 24,76

— 100 —

Якимахи, сім'я, Гаївка 33
Якименко (Романець) Варя Єфремівна, Антонівка 69
Якименко Єлисей Кузьмович, Іванівка-Янів 69
Якименко Свирид Єлисейович, Іванівка-Янів 69
Ямка Іван, Покровське 41
Янів (див.: Іванівка), село ---
Ярова (Чорна) Параска, Гаївка 31
Яровий Анатолій Олексійович, Башлик 7
Яровий О.К., Башлик 7
Яровий Омелян Германович, Гаївка 14
Яровий Хвалимон, Гаївка 37
Ярошенко Григорій Архипович, Обознівка 63
Ярошенко Іван Архипович, Обознівка 63
Ярошенко Іван Архипович, Обознівка 80
Яценко Микола, Аджамка 53
Яшківські, сім'я, Козирівка 61

— 101 —

Список використаних джерел:

1. Голод 1933 року в Україні. Свідчення про винищення Москвою українського селянства. / упорядник Семенко Ю.С. – Дніпропетровськ-Мюнхен: ОКД, 1993. – 224с.
2. Голоси із 33-го (Голодомор на Кіровоградщині), документально-художнє видання (підготував Василь

- Бондар).— Кіровоград:Центрально-українське видавництво, 1993. — 176с.
3. Доценко В.О. Вимирали цілими сім'ями. /Народне Слово від 10.04.2003. — С.3.
4. Доценко В.О. Де був наш “Освенцим”?/Вечірня Газета від 24.11.2000. — С.5.
5. Игнатенко Иван Харитонович: Записки воєнного связиста (літературна запись Игнатенко И.И.).— Одесса: ОКФА, 1994. — 232с.
6. Коваль Р.М.: Повернення отаманів Гайдамацького краю.— К.: Діокор, 2001.— 288с.
7. Конквест Роберт: The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization & the Terror-Famine.— New York; Oxford: Oxford University Press, 1986; перевидання українською: Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор.— Київ: Либідь, 1993.- 384с.: іл.
8. Сверстюк Євген: Блудні сини України.—К.: Т-во “Знання” України, 1993.- 256с.: іл.
9. Старів Семен. Страта голодом / Пер. з англ. за ред. Р.Доценка. — К.: Вид. центр “Просвіта”, 2002. — 272с.
10. Субтельний Орест. Україна: історія/Пер. з англ. Ю.І. Шевчука. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Либідь, 1993. 720с.: іл.
11. Енциклопедія українознавства. — Львів: НТШ, 1994. — Т.3.
12. Список землевладельцев Александрійского уезда на 1915г. Александрия. — типогр. Райхельсона, 1915.
13. Україна 1917-1992. Довідник (упорядник М. Читальник).— К.: Т-во “Знання” України.— 1993.— 128с.
14. Кіровоградський облдержархів: ф.2, оп.1, спр.508, арк.5-24, 30, 32, 43, спр.1175, арк.1-5; ф.4, оп.1, спр.131, арк.4, спр.194, арк.7-8, 25, 30, спр.195, арк.24, 28, 29, 31, 33, 39, спр.228, арк.15; ф.39, оп.1, спр.15, арк.33, 79, 84, 87; ф.П-192, оп.1, спр.72, арк.45-47, спр.236, арк.3, 7, 8; ф.242, оп.1, спр.1078, арк.1, 5, 14, 66-68, спр.1094, арк.8, спр.1276, арк.4, 7, 14; ф.Р-250, оп.1, спр.1188, арк.25-27; ф.293, оп.1, спр.16, арк.1-7, 12, 13, 15, 17-23, 30, спр.227, арк.2-4, 8, 12, 15-34, 39, 43, 50, 55, 59, спр.261, арк.50, спр.1062, арк.3, 8, 10, 13, 14, 23, спр.1076, арк.3, 6, 7, 10, 16, 19, 26, 29, спр.1113, арк.37, 106, спр.1114, арк.16, 159-161, спр.1115, арк.71, 72, спр.1629, арк.3, 12, спр.1630, арк.2-3, 11-12, 16-17, 20, 26-29, оп.6, спр.30; ф.Р-293, оп.6, спр.9, арк.18-19, спр.16, арк.62, 75, 91, 97, спр.60, арк.1, 6, 8, 12, 15, 17, 19, 21, 26, 30, 44, 50, 69, спр.61, арк.9, 12, 23, 24, 26, 27, 96, спр.65, арк.4, 11, 13, 26, 34, 54, 73, 76, 80, 81, 86, 99, 101, 106, 110, 118; ф.1183, оп.1, спр.4, 31-44, 64, 72, спр.8, арк.1-14, 25-29; ф.Р-3986, оп.1, спр.3, арк.3-6, 10-19; ф.Р-3986, оп.1, спр.3, арк.2-14, спр.6, арк.1-7, спр.12,13; ф.Р-3995, оп.1, спр.2; ф.Р-4157, оп.1, спр.4,8.
15. Свідчення очевидців подій 1920-1990 років: Аулін Г.М., Биндиченко П.Т., Бондар М.В., Бондаренко М.А., Бондаренко Р.С., Бородай Н.С., Брень Л.І., Волчкова Г.І., Галайко Г.М., Галайко Л.І., ГетьманВ.І., Гетьман Л.І., Гетьман М.А., Гунько В.Г., Двірній В.Я., Дибенко П.І., Дмитренко К.І., Довгенко Р.М., Довгий В.Д., Долинка М.Д., Долинка О.Д., Доценко З.П., Доценко О.В., Загадарчук В., Зубенко Г.І., Игнатенко Г.Р., Игнатенко Ф. П., Каптьолов В.Ф., Катеринич А.А., Катеринич А.П., Клименко Г.І., Козодій Г.І., Колесник О.П., Корольова Т.В., Кошлак І.С., Крючкова О.М., Кушнірова Г. Г.-Є., Лепшеєв Л.І., Луденко А.С., Максимова Я.Р., Маскина Л.Т., Нетовканий Г., Олешко М.П., Пилипенко М.М., Полякова О.П., Пономаренко О.М., Прочак К.С., Семенова О.М., Солонченко А.О., Сторожук В., Суржик В.Ф., Сухоребра М.В., Тарапака Л.І., Ускова Л.І., Фомиченко Л.К., Цуркан В.Ф., Чабаник А.І., Чабаник І.П., Чабаник М.І., Чабаник П.М., Чикмарева О.В., Чича Т.К., Чернобривець С.Г., Шелест О.Є., Юрченко М.С., Якимаха Л.Г., Яровий А.О..
16. Дані Гаївської сільської ради.

— 102 —

Вихід
Двовірш

Супертруби з насадками турбо
дим по колу ганяють.
Тут брехня, ледар і злість,
а Дажбога немає.

Тут кожному придумано стійло:
Ти можеш думку мати, але в межах диму;
Ти можеш роботягою бути, але у купі гною;
Ти можеш добре жити, але у колі залятому.

Он проти труби непокори акт –
вийшли десятки свідомих.
З ротів чорні цівки у небо летять –
підсилюють чорне.

Он сірий мільйон гуде:
“А нашо воно треба?
був учора ти, боже,
нуйшо,
а сьогодні – без тебе”.

Але вихід є.
Поруч десь питання знак,
Та усмішка, заповідана волхвом,
Не дається тобі ніяк.

дим із супертруби –
листя в'яне.
дим у легенях
віщує погане.

видихни, викашляй,
що накипіло.
лайкою, образами
приголуб інше тіло.

і тобі вже легше,
на мить чорнота зникла,
та продовжують диміти
ротами-безоднями каліки.

А в тобі Богом
Задумано життя продовження
Від сигарети, образи
ВБЕРЕЖИ ДИТЯ
Ще ненароджене.

РАНКАМИ ЯСНИМИ,
ДУМКАМИ СВІТЛИМИ,
ТІЛА, ЧУТТЯ І РОЗУМУ СУЦВІТТЯМИ
ВБЕРЕЖИ.

(22.11.2002, Гаївка)

Дайбоже!